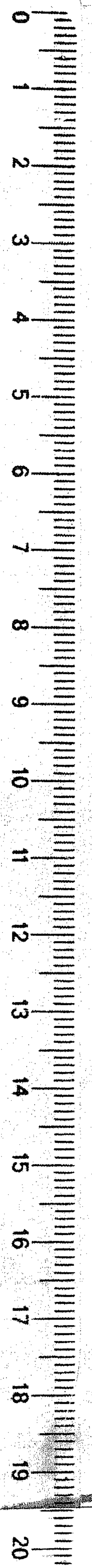
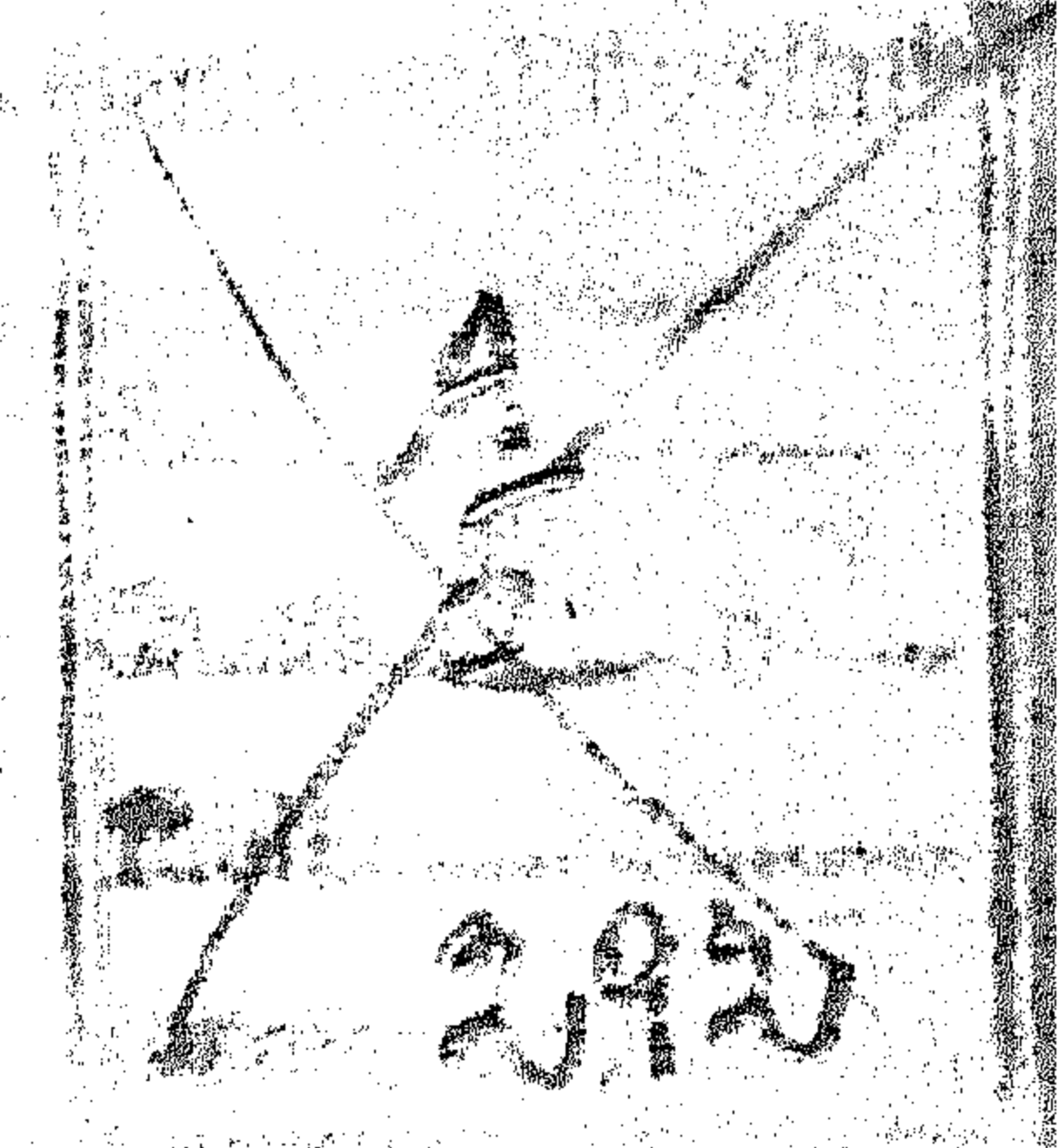
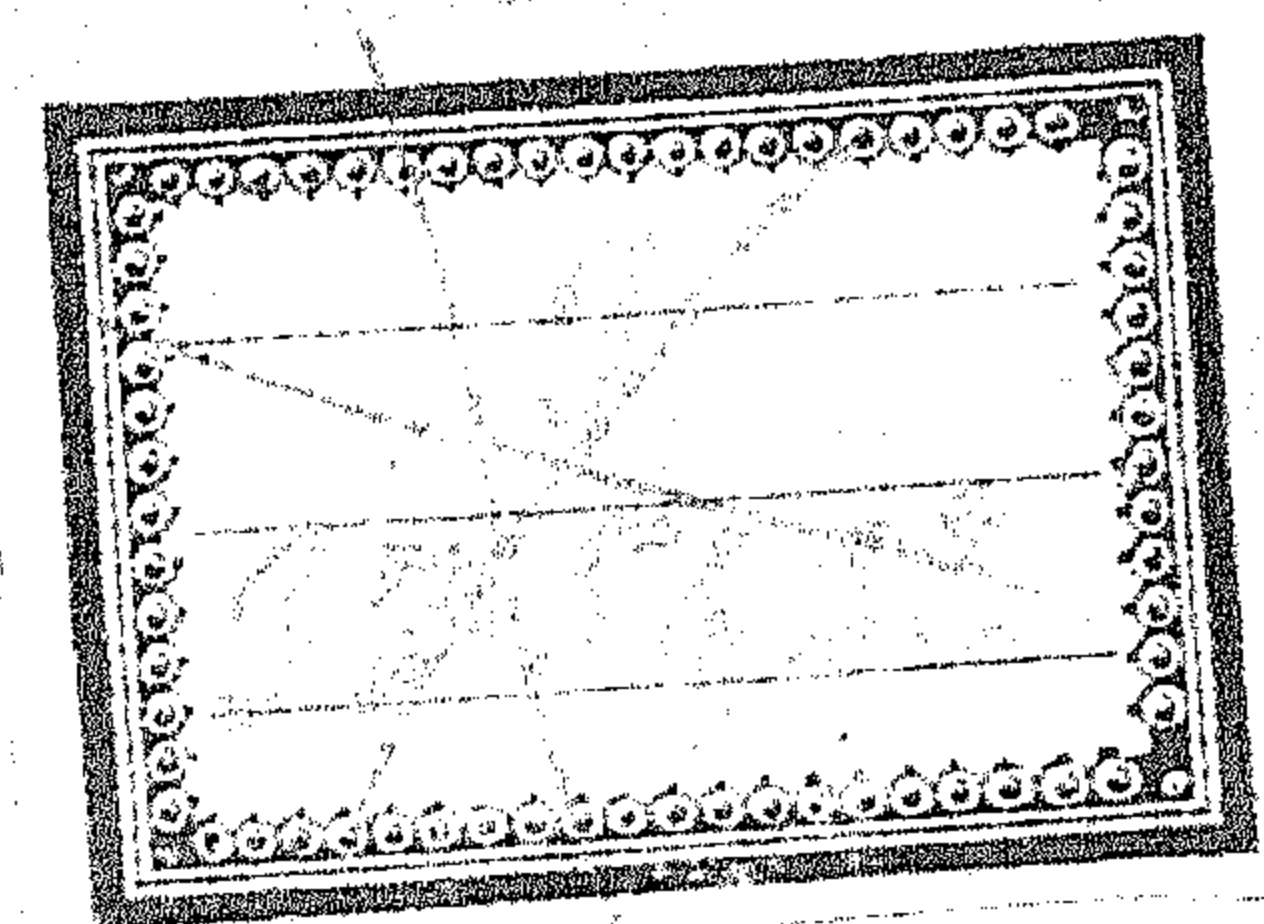

~~135~~
121

Escritorio
de
la
Comandancia
de
Granada

27-155

~~26-155~~

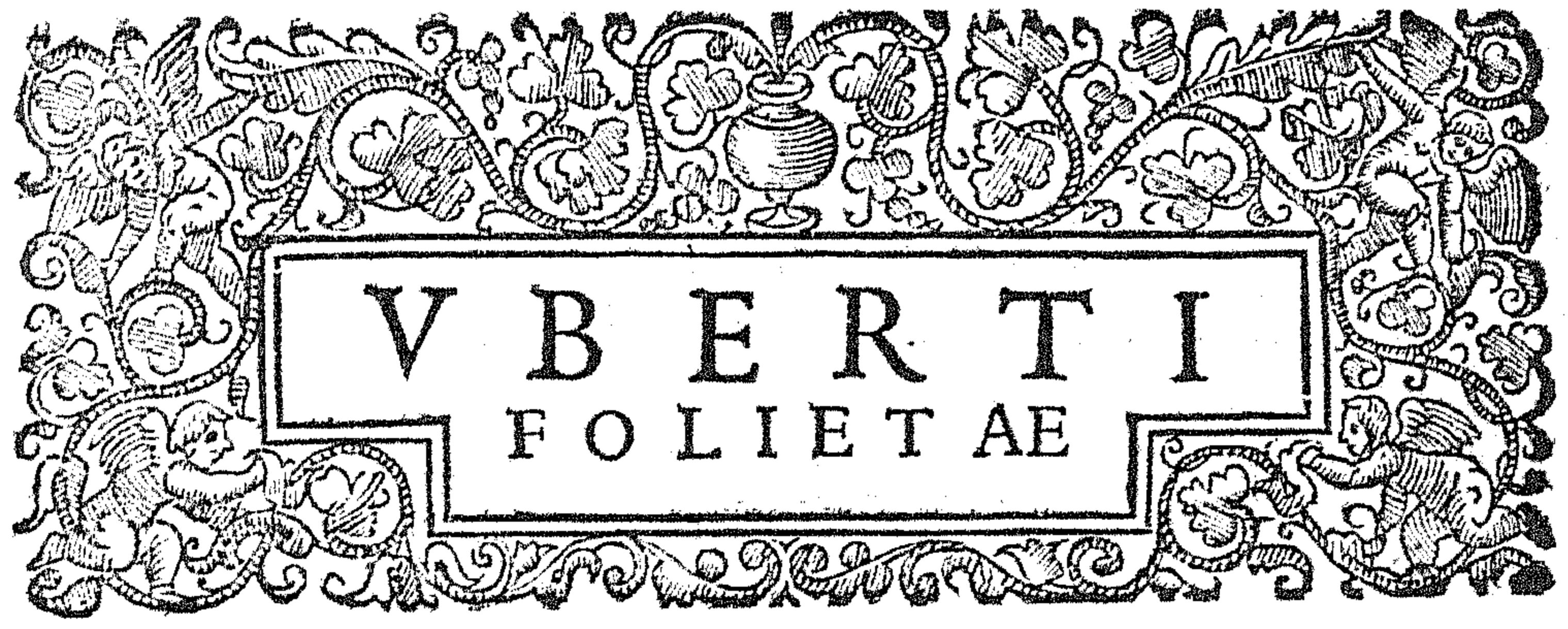
BIBLIOTECA HOSPITAL REAL GRANADA	
Sala:	A
Estante:	4
Numero:	344

11852860

2 400 40

Galva

del colegio de la comp. de Jesus de Granada. B.
R. 3655

OPVSCVLA
NONNVLLA

Quorum index est in versa pagina

AD PTOLEMÆVM . GALLIVM
CARDINALEM . COMENSEM
A M P L I S S I M V M

R O M A E .

PRÆSIDVM . PERMISSV

Apud Vincentium Accoltum ; & Valentē Panitium Socios .
M . D . L X X I I I I .

LIBR. UNIV. GRANATAE
R. 3655

DE . VITAE . ET . STUDIORVM . RA-
TIONE . HOMINIS . SACRIS
INITIATI

DE . RATIONE . SCRIBENDAE . HI-
STORIAE

DE . CAUSSIS . MAGNITVDINIS
TVRCARVM . IMPERII

TYVRTINVM . HIPPOLYTI . CAR-
DINALIS . FERRARIENSIS

BRVMANVS . SIVE . DE . LAVDIBVS
VRBIS . NEAPOLIS

DE . NONNVLLIS . IN . QVIBVS
PLATO . AB . ARISTOTELE
REPREHENDITVR

DE . NORMA . POLYBIANA

ORATIO . IN . FESTO . DIE . OMNI-
VM . SANCTORVM

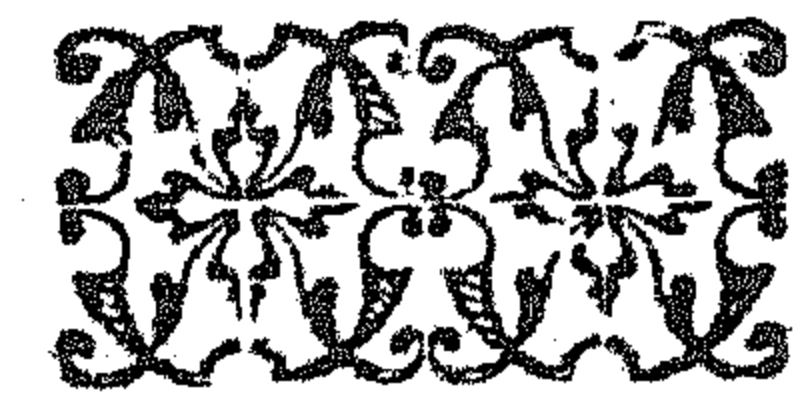
PTOLEMAEO . GALLIO
CARDINALI . COMENSI
AMPLISSIMO
VBERTVS . FOLIETA . S . P . D .

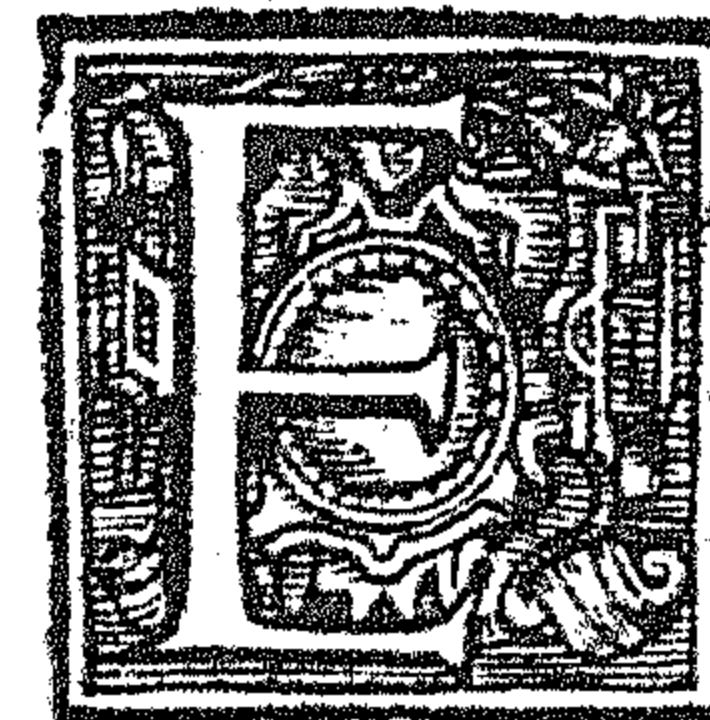
V M M A Dignitas, & amplitudo
tua, ac status mei tenuitas faciunt,
PTOLEMAEE . AMPLISSIME
vt non modo tuis in me meritis re-
ferre parem gratiam nullam possim,
sed in hac ipsa qualicumque referenda gratia,
non tam obseruantiae ac studij, quod tibi summum
debeo, onus leuare, quam augere videar. Etenim
in libellis meis, quos amicorum hortatu edere de-
creui, tibi nuncupandis beneficium me potius ac-
cepturum, quam daturum intelligo. neq. enim tibi,
clarissimarumq. virtutum tuarum gloriae, quae excel-
so loco posita ab omnibus conspicitur, quidquam
lucis scriptis meis possum afferre, sed contra haec ipsa
scripta per se obscura futura nomine tuo praefere-
do mire illustrabuntur. quae vero splendidior esse possit
inscriptio, quam nominis tui, cum tu is extiteris, qui
nullis externis opibus subnixus, sed meritorum tan-
tum tuorum gradibus ex priuata fortuna ad altissi-
mum istum honoris & auctoritatis locum conscen-
deris,

deris, cuiusq. eximia & præstātes virtutes, in primis vero singularis prudentia ita enituerint, vt non modo Pius Quartus te in Senatum legerit, atq. ad interiora cōsilia perpetuo abhibuerit, summæq. grauiorum negotiorum præfecerit, sed Gregorius quoq. tertiusdecimus, cum quo nihil priuati iuris aut necessitudinis tibi intercedebat, raro, atq. haud scio, an vnico ex multorum sæculorum memoria exemplo idem tibi munus mandarit. quas summas & singulares virtutes tuas nõ necesse habeo in præsentia stilo persequi, cum quod ex splendore ipsæ suo sine cuiusquam oratione satis sunt illustres, tum ne eas tibi ipsi narrando pudorẽ tuum onerare videar voluisse. Atq. ea cum ita sint, tuæ tamen sapientiæ & æquitatis est PTOLEMAEÆ. CLARISSIME, voluntate ac pietate mea, quod vnum facultatis meæ est, in quaq. me a nemine vinci umquã patiar, te satis remuneratũ putare, in hisq. lucubratiunculis accipiendis te ita humanitati tuæ proximũ esse, vt in studio & obseruantia mea tum, cum illam ad te detuli, amplectenda fuisti: ac quemadmodum tum quantum tuæ gratiæ & beneuolentiæ mihi impartireris, ex eadem potius humanitate tua, quã ex meis vllis meritis statuisti, ita nunc quam grata tibi esse debeant opuscula hæc nostra, non ex eo quã ti ipsa facienda iudicabis, sed ex amore in me tuo statuas oro. Vale.

V B E R T I . F O L I E T A E
D E . V I T A E . E T . S T V D I O R V M
R A T I O N E . H O M I N I S . S A C R I S
I N I T I A T I .

A D . R O B E R T V M . N O B I L E M
C A R D . A M P L I S S I M V M

T si hominum tui studiosorum neminem omnino esse puto, cui secundæ res tuæ iucundiores sint, quam mihi, tamen in ista tua amplissimi honoris accessione duæ merces à gratulatione retrahebant. Altera, quod occupationibus tuis parcẽdum esse statuebam; nolebamque in tam magno gratulantium numero, quibus tu omnibus pro tua humanitate voles respondere, necessitatem meis quoque litteris respondendi tibi imponere; Altera quod cum iam diu gradus iste honoris à Pontifice tibi sit non modo destinatus, ac promissus, sed pene delatus, existimabam voluptatem ex ea re iam ex eo tempore animo conceptam meo tibi ita cognitam esse, ac perspectam, vt litterarum testificatione non indigeret. cum præsertim sæpe coram tecum hanc ipsam honoris adeptionem gratulatione præcurrissem. Sed tamen cum audissem te Cardinalem factum, quamuis voluptas iam (vt dixi) inueterata cumulata non sit, neque enim vllus erat cumulo locus, tamen novos quosdam letitiæ motus eo nuntio mihi sensi in animo excitari, quos

:

A

ita

ita comprimere non potui, vt non hanc Epistolam statim exararem, qua primum tibi iterum gratularer, atque ita gratularer, vt magis ex animo non possem, eamque rem precarer tibi bene, feliciterque euenire: deinde vt incredibili meo erga te amori obsequerem, in te nonnullis de rebus admonendo. quæ res quamquã minime necessaria potest videri, cum quod virtus tua non egeat monito re, tum quod sint apud te multi cum eximia doctrina, tum singulari prudentia præditi viri, qui te admonitionibus, & consilio iuuare possint, & regere, tuus præsertim optimus, & sapientissimus parens, a cuius voluntate numquã tibi est discedendum, tamen non omnino alienum duxi à singulari meo erga te studio, si hæc quoque veluti meæ obseruantia signa ad te peruenirent. quibus tu tantum tribues, quantum & ipse tribuendum censebis, & ceterorum iudicia, qui me prudentia antecedunt, ab ijs non discrepare intelliges. Quorum primum est, vt Diuinæ benignitatis erga te magnitudinem agnoscas, quæ tibi in tam altum dignitatis locum præbuerit ascensum, in ea præsertim ætate, quæ ab eo gradu longissime absit; neque in hac re aut quidquam tibi, aut Pontificis Max. propinquitati assumas, quasi idcirco debitus tibi fuerit iste honor. nam contra ea res maiorem in te animi demissionem debet excitare. Etenim hoc ipsum, nactum fuisse te Auunculū Magnum Pontificem Maximum, magnus est Diuinæ benignitatis cumulus. Quare Diuino numini tantæ gratiæ à te sunt habendæ, quantas animus tuus capere potest maximas. Quod eo etiam facies impensius, si tecum reputare volueris, tam multos homines partim generis splendore, partim innumerabilibus virtutum laudibus florentes in Romana Aula consenuisse, neque tamen ad istum gradum, quem tu puer es adeptus, peruenire potuisse. Omnis igitur (vt dixi) tibi ætas esse debet in tanto beneficio grata recordatione colendo, gratiaque ob illud Deo habenda

habenda, quam debes. cuius rei faciendæ vna est tantum via, si te in omnibus non solum factis, & dictis tuis, sed etiam cogitationibus ad præceptorum Diuinorum præscriptum conformabis. Proximum monitum est, vt cum præstantissimum inter sacros homines locum obtineas, ad eas res mentem cogitationemque adijcias, quas sacerdotis professio postulat. Etenim plerique nostra ætate, (quod lugendum sit) dignitatem tantummodo, & opes in sacerdotio spectantes ijsque hianti cupiditate imminentes, quanti oneris, quantæque sollicitudinis res sit sacerdotium, sibi curandum non putant, eaque re fit, vt nullã officij sui partem in sacerdotio gerendo tueantur. qua re quid dici potest indignius? Nam si nullum est tam sordidum artificium, aut tam humile, vt ad illud sese conferentes, non sibi prius quærendum putent, quod sit illius artificij officium, quidue sit illi propositum, vt ad illud possint industriam, & diligentiam suam accommodare, quã turpe est, in re omnium maxima, & grauissima ab infimi generis hominibus vinci? neque reputare, quæ sint sacerdotum partes; cuiusque muneris colendi causa à Deo institutum sit Sacerdotium? Hoc te genus hominum à veteri Sacerdotum virtute tantopere degenerantium nequaquam volo imitari: sed contra considerare, cum nihil aliud sit Sacerdos, quam inter Deum, & hominem internuntius quidam, atque interpres, precibusque, & sacrificijs Deum hominibus propitium reddendo, humana apud Deum; sacris vero Mysterijs hominibus communicandis, ijsdemque Diuinorum sermonum vberissimo pabulo alendis, & ad Diuinum amorem excitandis, Diuina apud homines Legatione mutuo fungatur, quantum, ac quam magnum munus sit Sacerdotium, quamque non modo ad honorem, & ad dignitatem insigne, sed ad curam, animique sollicitudinem graue. Cuius sustinendi cum duplex omnino ratio sit morum, & doctrinæ, in utraque summa

tibi cura, diligentiaque est ponenda; & (quod ad mores attinet) danda opera, ut manum, linguam, mentem ab omni sceleris contagione castam, & integram serues, cauendumque, ne quod in omni vita vilius flagitij vestigiū appareat. Omnium præterea voluptatum, & libidinum illecebræ declinandæ sunt, quod nulla res maiorem vim habeat ad animos adolescentium corrumpendos, & ab officij regione deducendos. quæ res tametsi difficultatem nonnullam videtur habere, tamen si secum reputare uoluerint ij, qui sacris initiantur, sese Dei esse ministros, facile intelligēt, qui apud homines Deū referūt potestate, eosdem illum ipsum Deum vitæ imitatione, & similitudine exprimere oportere. Neque enim sacerdotibus cōmuni tantummodo omnium Christianorum officio cursus quidam vitæ ab omni vitio disiunctæ, & cum virtute coniunctæ est tenendus, sed præcipua quædam, & magis necessaria ratio virtutis à Deo ipso illis est imposita, cum illorum vitam edito loco sitam esse diceret, in qua ceteris hominibus exemplum ad imitandum esset propositum; cumque illos lucernarum perfimiles esse prædicaret in montium vertice constitutarum, quarum virtute, ac splendore lumen ceteris mortalibus præferretur. quæ præcepta si nostri temporis sacerdotes secum ipsi interdum agerent, & cum Deo maiore in gratia, & cum hominibus maiore essent in honore; minusque ex inuidia, & populorum offensione laborarent. nunc illorum nonnulli Diuinorum monitorum penitus obliti, flagitijsque, & sceleribus contaminati in summo iacent populorum cōtemptu. Ab hac tam perdita, tamque profligata ratione te volo Roberte abhorrere: neque putare (quod plerique stulti facere solent) in ceterorum vitijs, si iisdem tu, quibus illi, fueris inquinatus, tibi excusationem inesse: sed contra potius, eo maiore laude dignam fore virtutem tuam, quo pauciores socios habebis. Quare omnis vitæ ratio ad
eorum

eorum similitudinem tibi est accommodanda, quorum laude ordo sacerdotalis, qui ceterorum infamia premittitur, subleuatur. Neque tamen cum ab ipsorum lutulentis vitijs abfueris, perfectum opus tibi debes existimare, sed alia quædam superesse putare, quæ tibi nequaquam sint negligenda. In primis modestiæ ratio. quæ virtus ut est propria ætatis tuæ, ita tibi alia maiore ratione seorsum a ceteris adolescentibus magnopere est amplectenda. Nihil est enim, quod animos hominum ab officio magis abducat, quam secundæ res, bonaque fortuna. hæc solet animos hominum inflare, spiritusque quosdam elationis, & arrogantiam plenos secum afferre. quæ res facit, ut cum amplitudo fortunæ non satis æquis oculis ab omnibus aspici soleat, si ad illam superbiam præterea, arrogantiamque adiunxeris, intolerabilis res fiat; summoque in omnium odio verferetur. Quare omni ratione cohibendus est hic impetus, modestiæque freno coercendus, omnisque asperitas vitanda, contraque summa humanitas, atque in omnibus & dictis, & factis, suauitas inducenda. qua virtute, ut nulla est Christianæ professioni cōiunctior, ita nec quæ magis secundæ fortunæ inuidiam mitiget; communemque hominum benevolentiam illi conciliet. Neque tamen ut in vnaquaque re magnam habet reprehensionem nimium esse, ita in hac nobis est committendum, ut dum modestiæ laudem nimium consecramur, ad leuitatem dilabamur, sed ita temperanda est tota ratio, ut simul cum humanitate grauitatis rationem habeamus. Neque enim cum aditus faciles laudo, idcirco proiectam, nimisque familiarem cum quibuscumque hominibus etiam ignotis consuetudinem probo: neque si superbum supercilium, & frontis contractionem detestor, ideo minorem mihi stomachum facit leuitatis, ac fuci cuiusdam plena submissio. Sit igitur in vultu cum dignitate quadam coniuncta hilaritas, absit humilis blanditia; sit in sermone suauitas,
vitetur

vitetur assentatio; sit in quotidiana consuetudine facilitas, & comitas, faceffat dissolutio. Atque vt summam dicam, non ita humanitatis laudem amplexemur, vt grauitati, & dignitati parum consulamus; neque rursus grauitatis retinendæ cupiditate. ita efferamur, vt ab humanitatis ratione abhorreamus. quamquam si in alterutram partem peccādum sit, ad humanitatem potius est incumbendum, quod grauitas, & dignitas fortunæ splendore facile sese tueantur. Ad mores adiungenda est doctrina. In qua re si tu, vt reliqui adolescentes liberam haberes voluntatem, ad quod te studium potissimum conferres, plus operæ sumerem in sententia mea ea de re tibi exponenda; plurimumque darem animi tui propensione, quam vt sequereris, te hortarer. Cum vero Sacerdotis officium in Christiana doctrina hominibus tradenda in primis sit explicandum: eiusque doctrinæ promulgandæ, ac cum hominibus communicandæ causa a Christo ipso toto orbe terrarum legati sint sacerdotes, intelligis profecto hanc tibi libertatem a sacerdotis professione præcidi: Theologiæque studium, quod ceteris quoque hominibus sua nobilitate omnium studiorum debeat esse iucundissimum, tibi etiam esse necessarium. Hoc igitur tibi propositum esse debet, eoque omnis labor, opera diligētia tua est conferenda, ceteraque omnia quacumque leges, & audies, ad illud sunt referenda. Ac Theologiæ studium est eiusmodi, quod etiam si omnibus ornamentis careat, quibus cetera studia commendari solent, tamen subiectæ materiæ dignitate, quæ est Deus, maximaque utilitate, quod ad æternam salutem beatitudinemque hominibus iter monstret, ac patefaciat, omnes homines neglectis ceteris ad se attrahere debeat. Cum vero ad materiæ nobilitatem omnis generis ornamenta accesserint, quàm non probanda est illorum ratio, ne dicam vituperanda, qui ab hoc studio abhorrent. Caue enim putes

Roberte,

Roberte, vllum doctrinæ genus aut maiore copia ac rerum varietate, aut maiore eloquentia, aut subtiliore disputandi ratione, aut à præstantioribus hominum ingenijs vnquam fuisse tractatum. vt veritas, quæ huic studio subiuncta est, quæ etiam sine vlllo fuce nuda, & simplex sua pulchritudine, & specie est iucunda, admirabiliores etiã habeat delectationes luce orationis ornata. Nam vt mittam sacros ipsos vtriusque testamenti libros, qui cum diuino spiritu dictante conscripti sint, sua sese maiestate sine vlllo fuce, aut verborum ornamentis satis commendant; quis Basilio in disputando acrior, aut subtilior, aut grauior? quis maioribus ingenij, aut doctrinæ opibus instructus? Quid? in Nazianzeni oratione præter eximiam sacrarum rerum scientiam, ob quam merito est Theologus appellatus, præstantemque in omni genere doctrinã an Demosthenis sonitus, & fulgura desideramus? Chrysostomus vero an non beatissima illa copia, & vbertate, omniumque fere ornamentorum genere, ingenij præterea nobilitate Ciceronem nobis expressit? Multiplicem vero Hieronymi doctrinam; omniumque magnarum rerum absolutam notitiam, & orationis copiam, acerrimū quoque Tertulliani ingenium, variamque eruditionem, quo in gradu laudis collocabimus? In Augustini vero cælestis ingenij acie an non præstantissimorum Philosophorum laudibus Christiana gloria respondit. cuius in disputando, erroribusque refellendis ac vera doctrina afferenda acerrimam vim quæ satis æquare possit admiratio? Quid? Recētior hæc Scholasticorum industria an est silentio prætereunda? quorum ratio disputandi quamuis non nullis paullo angustior, paulloque exilior, ac spinosior videri possit, tamen negare non possumus, lumen ab ea præferri, iterque monstrari, quo minore cum erratione quæ contraria videantur inter se aptare; ambigua distinguere, ac denique in amplissimis illis sacrorum librorum

spatijs

spatijs liberius possimus, minoreque cum offendēdi periculo excurrere. Deinde cum ad doctrinas consequendas magnam partem sine dubio ordo obtineat, certe veterum scripta splendida illa quidem, ac prope diuina hac commoditate carent: neque quisquam siue de Græcis, siue de Latinis fuit, qui illud susceperit, ac spectarit, quemadmodum totam Theologiæ doctrinam plenam, & absolutam traderet, remque à principio ad extremum ordine quodam perduceret. sed modo hanc, modo illam rem tractantes, disputationes suas ad Ecclesiæ tempora accommodabant. Quorum egregia scripta cum hac ordinis luce carerent, Diuino consilio factum puto, vt recentiora hæc ingenia existerent, quæ quod superioribus deerat, id ipsa acumine, & diligentia sua adderent, confusasque illas, & sparsim tractatas quæstiones in ordinem digererent; seriemque quandam conficerent, quarebus alijs ex alijs annexis, & dilucidior esset hæc doctrina, & ad perdiscendum facilior. Quorum hominum labor, & industria haudquaquam videtur aspernanda. nam etsi multa sæpe inculcant à Philosophis sumpta, quæ fortasse omittere potuissent, nonnullisque quæstionibus forte superuacaneis hoc studium consperserunt, à quibus abstinere potuissent, tamen ijs reiectis possumus quæ utilia in ipsis sunt, carpere. Quid illa? quanta est huius doctrinæ commendatio? quod cum reliqua studia ingenia tantum hominum, vimque intelligendi oblectent, ac teneant, sacræ litteræ animi quoque affectum pascant, & eo quidem pabulo, quo nullum sit aut ad sensum iucundius, aut ad fructum utilius. animos enim hominum terrenis his, & caducis bonis incubantes totos immutant, & ad cælestium rerum amorem traducunt, sublimesque quosdam, ac Diuinos spiritus paullatim instillant, quibus humiles has, fluxasque res despiciant; ac pro nihilo ducant; contra diuinas suspiciant; in easque omnibus animi motibus tantum-

tantummodo ferantur. Quare fit, vt sic affectæ mentes purissima, ac perpetua tranquillitate fruantur, nullis ægritudinibus lacerentur, nulla inani lætitia titillentur, nullis denique perturbationibus exagitentur, quippe quibus omnia humana contemptui sint, futuraque beatitudo ab ijs studijs etiam in hac vita fere representetur. Illud quoque accedit, quod Theologiæ utilitas non æterna illa, coelestique beatitudine tantummodo terminatur, sed humanarum quoque rerum administrationem complectitur. Neque enim ab vllis Philosophorum scholis vitæ ciuilibus præcepta aut subtilius sunt, aut elegantius, aut vero etiã vberius tradita, quàm a Theologis nostris. Quare cū tu maxime omnium reipublicæ Senator creatus sis: ob eamque rem politicarum rerum cognitio tibi in primis sit necessaria, debes te toto pectore ad illud studium conferre, quod te in illis facere possit instructiorem. Neque tamen te ad Theologiam tam vehementer hortor, vt à reliquis bonarum artium studijs plane deterream, sed vt moneam, tibi in ijs ita esse versandum, quasi ex illis ad Diuinam doctrinam tibi gradus quidam fiat. vt enim infectores non statim, neque temere quamcūque lanam conchylio tingunt, ne per rudem materiam aliquid de purpuræ splendore detrahatur, sed lanam prius viliori fucō inficiunt; ac molliorem reddunt, vt superinductum ostrum splendidius niteat, sic adolescentium animi, in quos Diuina doctrina est infundenda, ingenuis prius sunt artibus informandi, atque imbuendi. quibus perpolitī sensa illa Diuinarum rerum non quidem præstantiora efficiant (neque enim possunt vllō modo) sed & ad ea percipienda instructiores fiant, & percepta maiore cum dignitate possint efferre. Ac quemadmodum non si ad fructuum copiam, & suauitatem nihil folia valent, sunt tamen frondes plane abiiciendæ, quod arboris decor plurimum illarum ornatu commendetur, ita nec si Diuina doctrina nullo extrinsecus

præsidio subnixa suis tamen radicibus firmissime hæret, seseque viribus suis abunde tuetur, sunt tamen ideo ab illa ceterarum doctrinarum ornamenta repellenda, quæ & si eam meliorem nõ faciunt, homines tamen, in quibus ea sunt, non modo exornant, sed magna etiã illis ad illam tractandam afferunt adiumenta. Itaque tibi impedimento esse nõ possumus, quo minus aliquot etiam ætatis tuæ annos ponas in ijs studijs, sed ita, vt non illa existimes Christiano homini, sacerdoti præsertim per se esse quærenda, sed (vt dixi) ex ijs putes expeditiorem viam tibi ad Diuinam doctrinam communiri: neque (quod plerique faciunt) vt omnem tibi ætatem in ijs studijs ponendam censeas, sed susceptam in ijs diligentiam eo vsque perducendam, quo ad te ad grauiorem doctrinam fatis ab illis instructum sentias, ad quam cetera omnia studia, & consilia tua tibi sunt dirigenda, illiusque vtilitate processus in ceteris artibus terminandi. Hæc fere sunt Roberte Amplissime, quæ ego & ætati tuæ, & honori, quem es affectus, singulare meum erga te, ac Parentem tuum, totamque domum vestram studium debere existimaui. in quibus exponendis cum videam, me epistolæ modum pene transgressum, finem tãdem faciam cum ea clausula, vt Deum immortalem tibi istum honorem velim fortunare, teque orem, vt Parenti, ac Fratribus, meis verbis quamplurimam salutem dicas. Vale.

VBERTI.

VBERTI . FOLIETAE

DE . RATIONE . SCRIBENDÆ

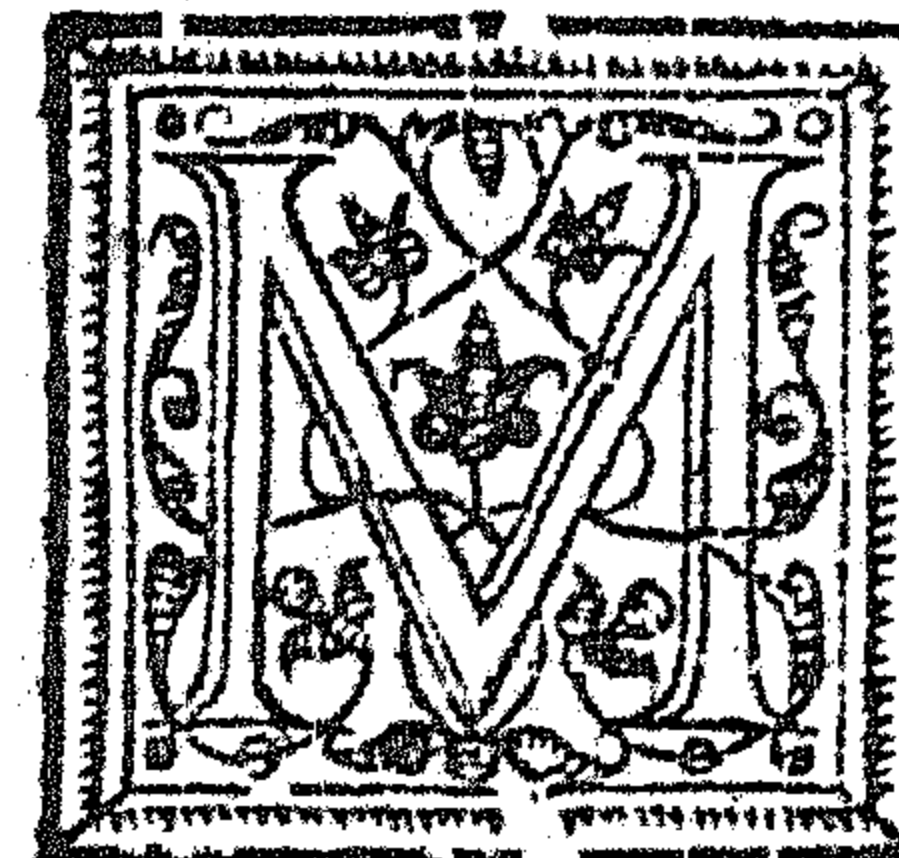
HISTORIAE

AD . OCTAVIANVM . PASQVAM

EPISCOPVM

HIERACENSEM

VLTORVM studijs & adhortationibus impulsus Octauiane Pasqua, cum ad vniuersam nostrorũ temporum historiam conscribendam animum & cogitationem contulisset, duæ me res ab eo consilio magnopere deterrebant. altera erat rei ipsius magnitudo, cui me haudquaquam parem existimabam. arduum enim in primis est opus ac perdifficile, plurimique ac diuturni laboris, quodq. cum excellens ingenium ac singularem eloquẽtiam postulat, tum acres quosdam & viuidos animi motus, qui ad excogitandum sint celeres, & ad inueniendum acuti, atq. ad explicandum copiosi: præterea ciuiliũ & bellicarum atque omnium fere magnarum rerum haud mediocrem scientiam & vsum. quæ omnia aut nulla, aut perexigua in me esse intelligebam. altera quæ me deterrebat res, erat, inuidorum & obtrectatorum, quorum plena sunt omnia, maleuolentia & improbitas, insitaque quorundam ingenijs peruersitas, ac prauum studium de eorum, quos aliquo numero esse ægre ferunt, laudibus detra-

B 2 hendi.

hendi . quippe qui alienam gloriam ad suum dedecus reuocent . animis enim minutis ac ieiunis homines ; imbecillitatisque suæ conscij cum se se attollere non posse sperent , quantum alios altius euolantes cernunt , tantundem se infimo loco relictos deprimi putant . Quibus igitur asurgendo se se æquare non ualent , eos ad imum , quantum in ipsis est , deprimēdo sibi pares facere contendunt . Quæ incommoda eo magis mihi erant formidanda & cauenda , quo ij , qui natura simplici sunt & aperta , qualem me esse , nemo est de ijs , quibus notus sum , qui nesciat , grauius ijs rebus offenduntur : ego quidem me animo quibusuis iniurijs facile irritabili esse sentio . Quare verebar , ne labore ipse meo negotium mihi permolestum struerem , magnamq̃ . contentionum molem , a quibus ingenio longe abhorrens semper fui , conflarem . Verum cum nullum instandi & vrgendi finem facerent ij viri , quorum complures amicitia & beneuolētia , multi etiam auctoritate apud me plurimum valebant , obsequi tādē tantæ hominum voluntati quamuis inuitus & retractans sum coactus , cum præsertim illi bono me animo esse iuberent , fortiterque agendum dicerent . nam quod ad ingenium & facultatem attinet , plus me aliorum iudicio de me , quàm meo tribuere debere : neque obtreccionem & inuidiam mihi esse pertimescendum . quam si veriti essent graues viri ac docti , neminem omnino animum ad scribendum adiecturum v̄mquam fuisse . nullam enim ætatem eius vitij expertē , aut ab ea labe sinceram atque integram fuisse : neque liuorem & improbitatem cuiquam ex omni sæculorum memoria pepercisse . Vt in communi incōmodo me vnum eximium esse postulare nō debeā , ac ne optare quidem . Verum non me fefellit opinio mea . In varias enim reprehensiones incurrimus , neque eas genere leues . Quibus faciendum mihi putauī , vt responderem ; hominumque importunam temeritatem refellerem .

lerem . quod non omnino ieiune me hoc libro fecisse arbitror . quem ad te Octauiane Pasqua multis de caussis mittendum duxi . primum , quod id a me postulare videbatur studium meum ab egregia tua voluntate , tuisq̃ . haud leuibus in me meritis & officijs prouocatum . quæ merita si pari referenda gratia remunerari haudquaquā possum , at hoc saltem grati memorisq̃ . animi testimonio illustranda duxi . Deberi præterea hoc a me putauī veteri nostræ animorum coniunctioni , compluribusque necessitudinis caussis inter nos intercedentibus , in primis vero obseruantia atque adeo pietati , qua Simonem Pasquam patrum tuum Cardinalem amplissimum perpetua prosecutus sum omnibus officijs , omniq̃ . beneuolentiæ significatione cum in vrbe & in Tridentino Concilio , tum multis alijs locis ab illo amplexus . Nihil autem maioris ponderis fuit , quàm dignitas tua , ex qua haud parum commendationis huic nostræ disputationi accessurum intelligebam . Illæ sunt enim in omni genere laudes tuæ , quas si stilo paullo diligentius & prolixius persequi velim , nemini , cui illæ notæ sunt , aut nimius fuisse , aut plus æquo gratiæ tribuisse videri debeam ; difficileque sit , statuere , vtrum in te ingenij , an morum & virtutum gloria magis excellat . nam ingenij præclarum specimen iam inde a primis annis , qui eloquentiæ studijs & pulitioribus artibus dati sunt , cœpit apparere ; & in adolescentia , quæ tota in iure ciuili perdiscendo posita est , maxime enituit . Innocentia vero , integritas , fides , probitas , diligentia , industria , doctrina in forensi opera , qua iuuentutis tempora per octo annos in Romana Aula in caussis iudicādis , atque in vtroq̃ . munere supplicum libellorum fungendo districta fuerunt , conspectæ sunt . Iam vero morum sanctitas , continentia , religio in omni vita caste & diligenter culta cum omnibus admirationi fuit , tum vero Gregorio Tertio decimo Principi sapientissimo , minimumq̃ . gratiæ

gratiæ largienti, ac præmiorum modum meritorum momentis metienti ita probatæ, vt te dignum iudicarit, cui tertium & trigessimum annum ætatis nondum egresso insignem Locrorum Episcopatum, quem Hieracensem vocant, vltro deferret, cunctis approbantibus, & ampliore honore te dignum iudicantibus. Ad hæc accedit singularis humanitas, tantaq. in quotidiana consuetudine comitas & naturæ suauitas, vt nemo a te tristis vmquã discesserit. Romaq. ad mandatum munus profectus ardentissimum omnibus tui desiderium reliqueris. Quibus rebus fit, vt in te ornando minimum, aut nihil omnino sit de generis commendatione petendum. quod tibi vtraq. familia nobile & insigne est. Nam paternum Cardinalatus honore præfulget, quo a Pio Quarto Simon Pasqua patruus, vt diximus, cum ob ceteras præstantes virtutes, tum ob multiplicem eximiamq. doctrinam donatus est. Vt omittam alios complures, qui eiusdem familiæ tuæ gloriam laudibus suis amplificarunt; in primis Stephanum Pasquam parentem tuum virum in omni vita recti exempli, atque in multis partibus Genuensis reipublicæ administrandis, primarijsq. magistratibus gerendis ita versatum, vt eius opera, consilium, fides, integritas, pacis & concordie studiũ in summo præsertim Magistratu positi difficillimis ac turbulentis temporibus magno vsui patriæ fuerit. Maternum vero Marchesiorum nomen perpetua iuris ciuilibus laude floruit, multisq. insignibus stemmatibus clarum est, memorabili illo in primis fratrum pari Francisco Iuriconsulto, qui ab auus tuus fuit, & Leonardo Ingaunorum Episcopo. quorum ille perpetua reipublicæ in magnis & arduis rebus domi forisq. nauata opera nobilitatur; hic singulari pietate, religione, doctrina, morum sanctitate præditus in Episcopatu administrando, cui multos annos præfuit, quæ sunt eius muneris magna & præclara cumulate impleuit. Nec

paruo

paruo decori familiæ fuit Petrus Marchesius Hierosolymitanus eques bellicis laudibus florens. Tria igitur viri acutissimi nobis obijciunt. Principio consilium meum magnopere reprehendunt, qui latine historiam scribendam duxerim, requiruntq. quid ita qui veterum imitationem tantopere videlicet iactem, illorumq. auctoritati in reliquis rebus tantum tribuam, in hac vna, in qua minime conueniebat, a perpetuo, & communi scribentium more discesserim. illud enim constare affirmant, omnes omnium ætatum, omniumq. gentium scriptores patrio, non alieno sermone historiam scripsisse, idem igitur mihi faciendum fuisse, populariq. Itala lingua nostra in rebus gestis nostrorum temporum narrandis, litterarumq. monumentis mandandis vtendum. quod idem multos claros ætatis nostræ viros, magna cum ipsorum laude, atque omnium approbatione videmus fecisse. in qua re eo me, ac ceteros, qui idem consilium non sunt amplexi, grauius affirmant peccare, quod veteribus libera fuerint consilia, qua lingua scriberent; at nobis libertas hæc sit erepta: Italoq. populari sermone scribendi necessitas a re ipsa nobis imponatur, tot nouis post latinæ linguæ usum extinctum exortis rebus, quæ latino nomine careant. innumera enim munitionum genera reperta, quæ veteribus plane ignota ne latino quidem vocabulo notata sint, neque nobis notare liceat in aliena videlicet lingua; infinita præterea machinarum, tormentorum, bellicorum instrumentorum, telorum, armorum genera: ad hoc innumerabiles magistratuum, ac procurationum, & honorum, tam ciuiliũ, quàm militarium titulos, quæ omnia tot, ac tam varia, cum nomen latinum non habeant, frequentissimaq. in historiam incidant, atque adeo maximam partem historiæ obtineant, necessarioq. in omni rei gestæ narratione, in omniq. consiliorum explicatione sint exprimenda, ac creberrime repetenda,

nouo-

nouoque proinde vocabulo popularisque linguæ sint appellanda, efficietur vt ex duobus diuersis inter se sermonibus historia necessario fit contexenda. quæ res præterquam, quod nullo exemplo fiet, ac non ferendæ erit audaciæ, & temeritatis, quid tandem ea dici poterit absurdus? aut quod magis aures respuant? aut quod tandem id erit monstrum ex dissimilibus, tamq. parum inter se congruentibus membris conflatum? Sequitur altera oppugnatio, in qua sese non minus illorum iactat oratio, quæque cum reprehensione insignem iniuriam, & contumeliam meam habeat coniunctam. Negant enim me non ad vniuersam modo, sed ad historiam omnino scribendam esse aptum, munusque me suscepisse affirmant, cui nullo modo par sim, neque enim cuiusuis esse, quamuis excellenti ingenio, atque eximia eloquentia, scribendique arte præditi, ac quamuis ingenuis artibus exculi historiam conscribere, sed opus haud sciunt an dicant omnium maximum, & præstâtissimum vni tantum hominum generi conuenire. quod vt planum fiat, illud disputationi præmuniunt, historiam veram esse oportere. neq; enim aliud esse historiam, quam veram rerum narrationem. nam si historia narratio dumtaxat sit, tum vero historia nihil ab Epici Poetæ narratione differat: quippe quod vtraque res gestas contineat. vna igitur veritate duas has narrationes inter se distingui. Denique veritatem ita esse propriam historiæ, vt pars eius essentiæ sit, qua veritate carentem narrationem non prauam modo, ac malam historiam esse, sed ne historiam quidem esse, neque historiæ nomen omnino posse obtinere. Itaq; quamuis apta, ornata, copiosa, elegans sit narratio, quæq; omnia locis, temporibus, personis, conuenientia, plane seruet, consilia apte, & luculenter explicet; egregijs descriptionibus situs locorum, formas urbium, ac munimentorum, instructiones acierum, ordines præliorum, discrimina, & casus

casus ante oculos ponat, ac veluti in rem præsentem legentium animos inducat, ac pro auditoribus spectatores faciat, omnibus denique eloquentiæ, & artis numeris expleta sit, si veritas in illa desideretur, decorâ quidem, & aptam fore narrationem, at historiam non dico falsam, & prauam, sed nullam omnino futuram; contra si rudi, & incompto scribendi genere litteris sit mandata narratio, neque vllas partes ex ijs habeat, quas Rhetorû præcepta præscribunt; omnibusque ornamentis plane sit orbata, ad hoc consilia, & causas inepte explicet, res gestas confusa narratione obscuret, ac pro eo vt lucem afferat, tenebras rebus offundat, veritas tamen adsit, vilem quidem, & ineptam, ac despiciendam rem fore, historiæ tamen vim, & nomen retenturâ. Magnopere igitur normæ similitudinem à Polybio commentam veluti rei mirifice aptam probant. Vt enim (inquit) norma ex auro, & ex quamuis prætiosa materia facta, si recta non sit, res quidem prætiosa est, at norma nullo modo esse potest, cum enim norma causa dirigendi operis inuenta sit, munus suum præstare non potest, nisi recta ipsa sit, quare ne norma quidem erit; contra si recta sit ex quamuis vili materia fabricata, nullius quidem pretij erit, sed norma tamen erit; ita cum idem sit verum in historia, quod rectum in norma, efficitur id quod diximus, vt falsa narratio neque sit, neque appellanda sit historia, quamuis omnibus verborum, & sententiarum luminibus illustrata, ac politissimo genere conscripta; contra vera quamuis sordida, & inops, atque inepta, re & nomine sit historia. Qua re probe fixa & stabilita ita disputant, ad veritatem rerum, quæ explicandæ sunt, perueniri nullo modo posse, nisi ab ijs viris, qui res ipsas tractarunt; qui que rebus gerendis, & consilijs interfuerunt, ac veras, & certas, non autem commentitias, ac vulgo, & forensibus sermonibus iactatas causas cognouerunt. ij autem sunt, qui ad interiora Principum

consilia adhibiti sunt, qui in liberarum Ciuitatum Senatu fuerunt, qui legationes obierunt, quorum opera in foederibus faciendis; in conditionibus pacis componendis, in belli consilijs explicandis multū diuq; sit versata; quiq; exercitus duxerint, praelijs interfuerint, discrimina subierint, belli subita, & improuisa subinde exorientia cognouerint. quæ vulgo ignota Duces sæpe coegerint suscepta rerum gerendarū ratione omissa ad novos casus noua cōsilia accommodare. Quærunto igitur, qua ratione me ad abditas rerum causas penetraturū somniarim, qui nullam gerendæ reipublicæ partem vmquā attigerim. in quibus enim Principum consilijs, aut in quo Senatu me tandem fuisse? quas legationes obijisse? quibus deliberationibus de bello, de pace, deq; ceteris publicis ac magis rebus vmquam adhibitū fuisse? quibus praelijs interfuisse? quæ bella tractasse? quam deniq; reipublicæ partem mihi vmquam cōmissam? & tamen me hominem omnium publicorum negotiorum expertem historiam, & eam quidem vniuersam de rebus gestis nostrorum temporum perscripturum profiteri ausum, illudq; munus suscipere non veritum esse, quod viri in omnibus ijs, quas diximus, rebus diu, multumq; versati, diuturnoq; reipublicæ gerendæ vsu contriti, vix se implere posse sperent. Qua oratione in speciem non spernenda fidem, & auctoritatem historiæ meæ nituntur derogare. Extrema est reprehensio, quæ nō tam in me, quam in omnium gentium, omniumq; sæculorum auctoritatem inuadat, perpetuumq; atq; ab omnibus ætatibus, omnibusq; scriptoribus vsurpatum, & approbatum morem damnare non dubitet; adeo nullus est audaciæ, & confidentiæ modus. Negant enim conciones rectas in historia vllo modo ferendas esse. nam cum prima historiæ professio, & commendatio veritas sit, atque adeo vt diximus, ipsius historiæ essentiæ pars, & forma, qua detracta historia vim, & nomen suum retinere non possit,

possit, quem non pudeat eiusmodi concionibus, quas res commentitias esse, & a se confictas, ne ipsi quidem qui eas confixerunt, inficias eunt, in historia tam frequentem locum dare? se se igitur priorū sæculorum, ac tot clarorum virorum omnibus ceteroqui naturæ, & industriæ præfidijs cumulatorum vicem pudere, quos ambitio, & gloriæ cupiditas ita transuersos egerit, vt impotenti ingenij, & eloquentiæ ostentandæ cupiditate elati professionis susceptæ plane sint obliti; legemque historiæ perspicue perfregerint, quam dum minime necessarijs ornamentis illustrare nimium student, eius naturam corrumpere non sint veriti. Cum hac igitur vna exceptione præclara ingenia esse laudanda; neque vllum quamuis diuturnum vsū, ac quamuis magnam, & consentientem auctoritatē tam euidenti rationi debere præponderare. Nō quidem genere leuia videntur hæc Octauiane, quæ nobis obijciuntur, neque prima specie ita parum probabilia, vt non in rem minus acriter intuentibus errorem possint obijcere. quem tamen errorem nos facile erepturos confidimus, verum ijs tantum hominibus, qui ad intimam rationem possint penetrare, ingenijque aciem in rem bene penitus defigere, quiq; veritatem subtilitate disputationis ad tenue sciunt limare, ac singula momentis suis ponderare; qui deniq; non ex eo genere sint hominum, qui ab anticipationibus ita possidentur; itaq; semel comprehensæ opinionis pertinaciter sint retinentes, vt si eam ratio labefactarit, si veritas extorserit, illam tamen deponere in animum non inducant. Ac negantibus historiam hoc tempore posse latino sermone cōscribi, satis copiose ni fallimur, in libris nostris, de linguæ latinæ vsu & præstantia respondimus, remque diligentissima, ac satis, vt putamus, subtili disputatione persecuti sumus; docuimusque & historiam, & omnes magnas res nostra ætate non modo commode, & dilucide posse, sed debere quoq;

litteris latine mandari; idque longe rectius, & præstabilius esse, ac cum legentibus vtilius, tum scribentibus gloriosius. non igitur necesse habeo eundem laborem aut mihi scribendi, aut tibi legendi iterare. Quare quod secundo loco obijcitur, magisque rem continet, videamus. In quo, quæ de natura, aut veritate historiæ præmuniuntur, ea omnia non retractanter concedo, Polybijque sententiam, & comparisonem in præsentia accipio. quamquam non sum nescius, multa ad ea posse responderi, esseque nonnullos, neque eos indoctos, qui a Polybio magnopere dissentiant, comparisonemque ab illo inductam improbant, remque ad iudiciorum similitudinem reuocent; affirmantque eandem esse veritatis in historia rationem, quam in iudicijs iustitiæ; ac quemadmodum iniustus Iudex, Iudex tamen est, & iniustum iudicium, iudicium tamen est, ita mendacem historicum, historicum tamen esse, & falsam historiam, historiam tamen esse. quæ quamquam a nonnullis dicuntur subtiliter, neque parum in speciem probabiliter, a nobis tamen in præsentia omittenda sunt tamquam quæ nihil ad nos pertineant, nihilque sit, quod de illis pugnemus. quippe qui a tota hac ratione longe absimus; Polybioque & ijs, qui historiam, quæ eadem vera non sit, vere esse historiam, eoque nomine appellandum negant, magnopere assentiamur. Neque nos hæc attigimus, quod veritati historiæ nostræ diffidamus. neque enim plus diligentiae aut studij a quoquam omnino nostra ætate in rebus quærendis & inuestigandis adhibitum putamus, eaque nostri documenta in omni vita dedisse speramus, ut minus esse in nobis fidei, quam in ceteris ijs, quibus noti sumus, nunquam sint existimaturi, sed historiam scribentium, patrocinium suscepimus, quos ætate nostra indignissima inuidia videmus laborare, in qua homines vitium, quod est in re, ad scribentes transferunt, in-

fita

fita in humanis ingenijs importunitate de aliena laude, perinde quasi in illa vituperatio ipsorum sit, quantum quisque potest, detrahendi. a quibus illud quæro, cum homines in veritate perquirenda & inuestiganda, eaque ex altissimis tenebris in lucem extrahenda omnia summa fecerint, an satisfacisse officio illos putent? & an quisquam præter diligentiam & fidem vlla omnino in re præstare amplius sit obstrictus? Quod si ea est humanarum rerum conditio, ut quamplurimas earum cum ipsas tum illarum causas non modo vulgo, sed ipsis quoque summis viris, quique publicas res, ac bella & paces, negotiaque Principum tractant, ignotas esse necesse sit, quæ, malum, tanta est ista in quorundam, ingenijs peruersitas, ut scriptorum tamen laborem & industriam lacerare non desistant, quos intelligant omni culpa a re ipsa liberari? Qui homines male de hominum genere mereri sunt existimandi, qui tam iniquam legem in se ipsos, & in ceteros statuunt, ut necessitati culpam assignent. Quod si dicant, quamuis scriptores omnes diligentiae & suscepti muneris partes impleuerint, ac proinde ipsi quidem crimine sint liberandi, non tamen ideo effici, ut perfecta sit historia tanto vulnere sauciata, dicant quæso, qui ita disputant, quæ tandem de omnibus artibus, omnibusque doctrinæ professionibus ad perfectionem sit adducta? & in qua non multa desiderentur. Quid igitur in communi vitio vnam scribendæ historiæ facultatem ad vituperandum & insectandum arripiunt? cum ceteras non ferant modo, sed laudent quoque? Verum communi defensione omissa tempus est, ut ad ea, quæ mihi propiora sunt, tandem veniam, ijsque respondeam, qui a me historiã præsertim vniuersam scribi posse negant. Odiosus est hic locus & lubricus; meque (quod aiunt) lupo & præcipitijs interpositum video. Concedam illis quod obijciunt? tum vero me non ferendæ temeritatis, & summæ stultitiæ, proiectaque impudentiæ

tiæ

riæ ipse condemnare, qui eam rem tanto conatu, tantaque operæ & studij impensa susceperim, cui me haudquaquã parem confitear: tantiq; exudati labores proijciendi fuerint, atq; inchoata opera, quæq; iam multum processerit, interrumpenda, omnisque industria plane deponenda. Refellam oppugnantes? at quomodo arrogantia & leuitatis notam effugero, si in causa mea defendenda aliquid de me sublatius & magnificentius dicere coactus fuero? Sed fortiter agendum est; neq; arrogantia crimen formidandum, quod necessitas omnibus rebus validior a me deprecatur. cum præsertim auctoritate ipsorum sapientia Antistitum subleuer. qui licere hominibus tradiderunt, sese sine leuitatis nota multis locis laudare. quorum ille maxime celebratur, cum egregiorum hominum virtus detrahentium inuidia & maledictis incessitur; recteq; facta ac merita calumnijs & obrectatione maleuolorum premuntur. quam tamen rem faciam modice, neq; quidquam mihi assumam, in quo quisquam repugnet, quodque non omnium consensu mihi tribuatur. Equidem nescio, qualem isti hominem fingant, quem ad historiam scribendam admittunt. Nam si eum, qui hebeti, ac tardo sit ingenio, nullaque doctrina, aut eruditione excultus, nullisque Rhetorum præceptis informatus, qui nihil legerit, nihil didicerit, quiq; præterea in otio, & solitudine consenuerit, idem nullum humanarum rerum usum sit consecutus, ab historia scribenda excludunt, me quoque sententiæ suæ adscribant. quod si eum hominem, qui sollerti, & viuido sit ingenio, celeribusque quibusdam mentis motibus, & ad inueniendum vberibus, & ad explicandum copiosis sit præditus, qui multorum scripta legerit, qui Philosophorum disputationes, quæ ad vitam civilem pertinent gustarit, qui in Rhetorum scholis sit versatus, qui eorum, qui res scripserunt, quorumque nomen clarius, & celebrius est, monumenta diu multumq; euoluerit,

euoluerit, ad eorumque imitationem acri studio, & indefessa diligentia se se contulerit; quiq; diuturna meditatione, & exercitatione eam scribendi facultatem sit adeptus, cuius illum haudquaquam poeniteat, qui idem in foro sit versatus, quiq; vel in magnis Ciuitatibus, vel in Principum Aulis magnam ætatis partem egerit, magnorumque, ac præstantium virorum, qui publicas res tractant, consilij Principum adhibentur, bellis gerendis præsumunt, legationes obeunt, diuturna, & assidua consuetudine usus sit; cumque illis de bellis, de foederibus, de conditionibus pacis, de consilij Principum sermones sæpe contulerit, coetibus hominum dum de publicis, ac magnis rebus, deque nouis exorientibus casibus, deque futuris euentibus inter se commentatur, interfuerit, talibus naturæ, & industriæ præsidij instructum hominem cur reijciant non video. Verum age videamus, quamobrem eos dumtaxat, qui res ipsas tractarint, quiq; in consilij interioribus Principum fuerint, quiq; ipsi bella gesserint exercitibusque perfuerint, ac res bellicas administrarint, ad scribendam historiam admittant, ceteros arceant. quod abditæ (inquiunt) rerum causæ, & consilia Principum illis tantum nota sint, ceteris ignota; neque vllius rei perfecta esse possit cognitio ignoratis causis, a quibus res manant, ac sine consiliorum cognitione manca quædam, & cæca sit rerum gestarum narratio. qua re fit, vt nullus possit aut perexiguus percipi ex historia fructus, sine quo fructu inutilis plane, ac superuacanea est historia. neque enim historia, vt poema delectandi causa in primis conscribitur; neque vt nouorum casuum uarietate allectos animos hominum pascat, & teneat, sed vt hominibus profit, neque ijs modo, qui nunc viuunt, sed posteritati quoque. nam cum duæ sint facultates, quæ commune bonum, & utilitatem publicam spectant, quæque hominibus

bus ad beatam vitam iter expediunt, illosque ad civilem societatem tuendam, & ornandam instituunt, moralis Philosophia, & historia, ita hæc duæ facultates partitæ sunt inter se munera, ut illa disputationibus, & præceptis animos, & mores hominum informet, hæc utilibus exemplis salubribusque documentis quid sequendum in vita, quid fugiendum sit, doceat; moneatque ad quorum similitudinem actiones, & consilia sua homines dirigant, & conforment; casusque atque exitus, qui bona consilia, & prava consequi soleant, ante oculos hominum ponat, quorum cognitione illi vel ad virtutem inflammentur, vel a sceleribus reuocentur. at eiusmodi utilitates ex simplici nudaque rerum narratione percipi nullo modo possunt. influunt enim causæ vi sua in res, quæ geruntur, ac veluti anima sunt rerum, à quibus actiones ipsæ formam, & naturam accipiunt: fitque, ut eadem actio laudanda, vel vituperanda sit, prout sunt causæ, à quibus actio illa manat, prout est finis, qui rerum gerendarum auctoribus fuit propositus. Speciose differuntur, hæc quidem, atque ita probabiliter, ut errorem parum cautis possint obijcere. verum falsitas eo periculosior est, quo in insigniore specie latet. quare nobis discutiendæ sunt tenebræ subtilitate disputationis, veritasque eruenda. Duplex erit disputatio; prima de causis, altera de rebus, quæ geruntur, quæque a causis manant. quod antequam facio, illud silentio præterire non possum, non adhuc plane exploratum esse, neque omnium consensu approbatum, necessearium esse historiam scribenti causarum explicationem, sed rem bene longam disputationem habere. sunt enim neque ij indocti, qui contra disputant; historiamque narrationem esse gestarum rerum & euentuum tantummodo, neque de causis quærendis, & inuestigandis, illisque tradendis historię scriptori magnopere esse laborandum, neque enim hoc esse historiographi munus, neque

historiæ

historiæ nomen causas vi sua complecti. quæ res confirmari potest sacrarum litterarum auctoritate, in quibus historiæ nudam, & simplicem rei gestæ habent narrationem. Verum ut hæc in præsentia missa faciamus, demusque causas magnam, & necessariam partem in rerum narratione obtinere; sine quibus res ipsæ veluti mancæ, ac detruncatæ sint, cum duo sint in rebus gerendis hominumque actionibus genera causarum, alterum earum, quæ vulgo iactantur, omnibusque notæ sunt, alterum abditarum, quæque a Principibus, iisque qui illis sunt in consilio, fere comprimuntur, & occultantur; de primis nulla potest esse controuersia, cum omnibus æque sint notæ. quare omnes ad illas exprimendas æque idonei sunt, si modo ingenio, & facultate scribendi valeant. De secundis pugna est, sed non difficilis exitus. Nam si nemo idoneus est ad historiam scribendam, nisi qui interioribus Principum consilijs interfuerit, intimasque causas cognouerit, nemo omnino ad vniuersam historiam scribendam idoneus fuerit. non enim vniuersa historia vnius tantum Principis consilij, & actionibus definitur; sed omnes Europæ Principes amplectitur. Bella enim nostra ætate in Europa varijs de causis variisque temporibus excitata, si quis rem vere existimare velit alia ex alijs annexa fuerunt, singulaque bella ipsa non ad eos tantum Principes pertinuerunt, qui apertas inimicitias, apertaque odia inter se exercebant, quosque apertæ diffidiorum causæ in aperta bella stimulabant, atque inter se committebant, sed ceteros quoque Europæ Principes varie attingebant. nam alios vetus amicitia veterisque clientelæ ius, ac vetera partium studia in aperta consiliorum, ac belli societatem trahebant, alios quibus libera erant consilia, ad hunc vel ad illum ex ijs, qui aperte bella gerebant, occultis studijs se se applicabant, occulteque hunc, aut illum iuuant, prout rebus suis conducere putabant; prout bellorum exitus

D sibi

sibi vtilis, aut damnosus fore prouidebant, prout alterius secunda, vel aduersa in se ipsos, atq; in Regna sua redundatura existimabant. quare nihil in Europa nostra, aut Patrum nostrorum ætate motum est, quod non omnium Principum animos erexerit, atque in alienos euentus oculos, & animum omnium intenderit, exercitaritque ad consilia sibi in omnes casus præparanda, & ad novos, subitosque euentus accommodanda. Quare factum est, vt bella, resque in Europa gestæ non in eorum tantummodo à quibus gerebantur, sed in omnium Principum deliberationem caderent, in omniumque consilijs agitarentur. fieri autem non potest, vt vnus idemque homo ad arcana, & intima plusquam ab vno Principe vno eodemque tempore adhibeatur, ac plurium Principum consilia, & cogitata simul cognoscat. cumque in historia vniuersa scribenda omnium Principum, & liberarum Ciuitatum consilia explicanda sint, quomodo is, qui in vnus tantum Principis consilio fuerit, magis ad intima ceterorum Principum consilia penetrabit, illaue melius explicabit, quam is, qui nulli omnino consilio interfuerit? Aequè enim illi, ac mihi consilia ceterorum vel coniectura inuestiganda, vel ab alijs discenda erunt; & æquè ille, atque ego, & coniectura falli, & ab alio decipi potest. quæ igitur pars fuerit totius historiæ ea, in qua me superabit? profecto tam exigua, vt vix compareat. Quid? quod ne res quidem vnus eiusdemque Principis, cuius ipse administrator est, omnes scire ipse per se potest, sed multo maximam earum partem ab alijs cognoscat necesse est? quæ tamen res in historia necessario sunt completendæ, neque ab ijs, quæ ipse per se cognouit, in scribenda historia vllò modo disrungi possunt, id quod mox planius explicabitur. Deinde haud facile concesserim, illum ad res illius ipsius Principis, cui in consilio fuerit, & a quo arcanorum particeps factus sit, scribendas, consiliaque exponenda,

ponenda, & explicanda magis idoneum, quam me esse, si modo consilia ipsa æquè atq; ille cognouero. Nam res ipsum tractasse, atque in deliberationibus ipsum esse versatum, gerendæque reipublicæ diuturno vsu assuefactum esse; hæc atque huiusmodi complura ad prudentiam augendam valent quidem plurimum, instructioresque homines, & aptiores ad rempublicam gerendam faciunt. Quo circa sapientius consilium profecto dabit in deliberationibus de magnis, ac publicis rebus, faciliusque res implicatas expediet is, qui res ipsas vsu cognitas, & pertractatas habet, quam is, qui nullam vnquam reipublicæ partem, aut in consilijs capiendis, aut in rebus gerendis, & administrandis attigerit, sed ad eas ipsas res, quas ille ipse tractarit, quibusque etiam præfuerit scribendas, ampliusque, & distinctius, atque ornatius, etiam & neruosius explicandas haudquaquam magis aptum faciet. nam hoc totum ingenij est, & eloquentiæ. Neque enim Annibal res, quas ipsemet gessit, melius quam Liuius scripsisset, aut maiore cum dignitate explicuisset. At enim causæ, & consilia illis, qui rebus in consulendo, vel in agendo non interfuerunt, nota plane esse non possunt. quæ comprimuntur, cumque ijs tantummodo communicari, quos Principes ad interiora consilia adhibent. Hic ego tempora distinguo. si occultari causas, & consilia dicunt, tum cum res ipsæ geruntur, assentior, sed historia post res gestas scribitur, tum cum sine periculo consilia, & arcana deteguntur, neque enuntiantibus obesse possunt rebus iam transactis. quare facile est, ea consilia ab ijs, qui rebus interfuerunt, quibusque nota sunt, cognoscere, vt in nulla superiore conditione futurus sit is, qui perse ipsa consilia cognouerit, eo qui ab alijs cognouerit. At enim post res quoque gestas arcana consilia nihilominus comprimuntur, neque temere diuulgantur. Non pugno, sed nihil contra me hoc facit, nam si

D 2 eiusmodi

eiufmodi funt confilia, quæ nullo modo diuulganda funt, non magis, atque adeo multo minus ftilo, quam ore diuulgabuntur. quare ne is quidem, qui illis interfuit, litterarum monumentis illa confignare audebit. atque vt res planior fiat, aut confilia, quæ filentio teguntur, turpia, & iniufta, parumque decora ipsis Principibus, confiliorumque auctoris funt; aut honorifica, & cum honeftate, atque officio coniuncta. Primi generis confilia numquam enuntiantur, multoque minus fcriptis ad pofteritatem propagabuntur. nihil igitur in ijs gnarus, ab ignaro differet. a neutro enim fcribentur. At fecundi generis confilia vltro prædicari folent, percunctantibusque cupide narrari; nemoque tam fui ipfius, & Principis fui hostis eft, vt quæ ab ipsis egregia, & reipublicæ falutaria profecta funt, eſſe velit ignota, meritaque laude fe ipſum fraudare; ac non contra magnam habeat gratiam, fi quis illa laboribus, & industria ſua ab obliuione hominum vindicari. Quod ſi obſtinate adhuc reſtiteris, eumque, qui confilia abdita enuntiat, percunctantes sæpe decipere contenderis, facile reſpondeo, eiufmodi eſſe ea confilia necceſſe eſſe, quorum auctores pudeat, in quibus narrandis, atque inuertendis non minus legentes ſcribendo, quam percunctantes fallet pronuntiando. Quare fiet, vt legentes, quorū cauſa res geſtæ ſcribuntur, nihilo certius, ac verius, nullamque meliorem hiftoriam ab ijs, qui confilijs, & rebus agendis interfuerunt, quam ab ijs, qui eadem de alijs cognouerint, habituri ſint. eadem eſt actionum, & rerum geſtarum ratio, quæque de confilijs diſputata ſunt, ea hic commode repeti poſſunt, ſingulaque in hunc locum apte trãſferri. aut enim res geſtæ a nemine bene narrari poſſunt, aut non minus ab ijs, qui ipsis gerendis non interfuerunt. neque enim actiones a confilijs ſeparari poſſunt, neque ex ijs duæ confici hiftoriæ, ſed ita altera res ab altera eſt annexa, vt diſiungi nullo modo poſſint,

poſſint, necceſſarioque vno hiftoriæ corpore ſint contenda. Ex ijs vero hominibus, quorum opera, industria, prudentia, fide Princeps in maximis rebus, & in ſumma republica procuranda vtitur, nõ omnes omnia tractant; ſed ſua ſunt cuiusque ſeparatim munera. nam alios domi, & apud ſe retinet Princeps, quos ad deliberationes de bello, ac de pace, deque alijs grauibus negotijs adhibet, omniaque, quæ in deliberationem cadunt, de illorum cõſilio expedit: alios a ſe amandat, Prouincijsque regendis, atque exercitibus, & rebus bellicis præficit. quo fit, vt ſi quis illorum ad hiftoriam ſcribendam animum adijciat, non omnia, quæ ſcripturus eſt, ipſe viderit, ſed multo maxima eorum pars de alijs ſit cognoscenda. neque enim is, qui exercitui præeſt inteterioribus confilijs Principis poteſt intereſſe; quæque ibi agitantur, & deliberantur ipſe audire, & ei quoque, qui apud Principem remanet caſus belli ſunt ab alio perdiscendi. Quid? quod ijs ipsis, qui in acie ſteterunt, in parteque laborum, ac periculorum fuerunt, multo maxima pars eorum, quæ in ipſo prælio, cui ipſi interfuerunt, geſta ſunt, ab alijs cognoscenda eſt: nam cum ingens loci ſpacium acies obtineat, is, qui in ſiniſtro conſtitit cornu, quæ in dextro geſta ſint, qui caſus ibi præliorum fuerint, quæ ibi variauerit fortuna, vnde fugæ, vnde victoriæ initium factum ſit, niſi ab alijs narrata cognoscere non poteſt. Vix quæ prope ſe gerantur, quis præ clamoribus, diſcurrentium turba, ſignorū cantu, ſtrepitu armorum, icturn ſonitu, tormentorum bombis, equorum innitu, cadentium gemitu cum omnia oborti ſumi, ac pulueris nubes tegant, aſpectumque adimant, exaudire, ac videre poſſit, ne dum ſit in longinuas partes circumſpectus, aut in extremam aciem oculi, atque aures cuiusquam poſſint intendi. Vt ne ipſe quidem ſummus Dux, quæ in ſua acie geſta ſunt, niſi de alijs maxima ex parte cognita ſtilo perſequi poſſit. Quid dicam

dicam de hostili acie? cuius euentus quoq; , & casus ipsi prorsus ignoti non minus distincte, ac dilucide, nisi historia manca plane futura sit, sunt explicandi? Quæ omnia innumerabilia cum de alijs, vel de ijs ipsis, qui interfuerunt prælijs necessario sint perdiscenda, qua tandem re, aut quot tandem partibus is, qui a prælio commisso abfuerit, eo, qui interfuerit, erit inferior? siquidem vtriq; tanta pars rerum aliorum narratione est cognoscenda? vt præ illis, ea quæ ipse, qui interfuit, vidit, minimum instar sint? Dicit aliquis. Nihil igitur sciens, diuturnoq; vsu bellicarum, & ciuiliū rerum doctus ignaro eoq; , qui nullum vsu in rebus habeat, nullaq; re præstabit? In agendo innumerabilibus, in scribendo nulla, aut per exigua. neq; enim rei militaris rudis aciem instruere, omniq; bellica ratione firmare, tempora pugnae cognoscere, hostem ad pugnandi necessitatem suo tempore, hosti alieno adigere, quæ in rem fuerint, imperare, locum idoneum castris capere, per hostiles fines tuto ducere, e saltuosiss, & impeditis locis incolumis euadere, insidias cauere, & struere, comatus, & annonam sibi expedire, hosti intercludere, ad subita belli consilio præparatum esse, hæc, & sexcenta alia imperatorij muneris magna, & præclara egregius belli Dux facile expediet. quemadmodum si in consilijs Principum anceps, & ardua incidat deliberatio, is qui diuturnum vsu gerendæ reipublicæ habet, magnamq; prudentiam est consecutus, difficultates suborientes cōsilio facile expediet, futura prouidebit, quæq; in rem sunt, consulat, firmisq; , & solidis rationibus cōtraria, & damnosa suadenes refellet, errores aperiet, alijsq; veluti lumen prudentia sua præferet, ac quid in deliberando sequendum, quid repudiandum sit, demonstrabit, hæc omnia splendida, & magnifica, quæq; bonum, & salutem publicam cōtinent periti, & gnari præstabunt; illorumq; auctoritas, & cōsiliū numinis cuiusdā instar ceteris erit; contra imperitus nulloq;

vsu

vsu tractandæ reipublicæ eruditus æstuabit, & hærebit, ignotoq; onere obruetur. idem tamen si eloquentia scribendiq; facultate superior sit, ingenioq; poleat, si modo diligens in perquirendo, & cognoscendo fuerit, eas ipsas res gestas longe planius, & distinctus, quā ij ipsi rerum, & consiliorum auctores scribet, copiosiusq; , & ornatus explicabit. quā rem consiliorum auctores ægre ferre, aut indignari nō debent, facileq; pati, naturam ita partitam inter homines munera, vt cum ipsi in rebus gerendis excellent, quæ res altissimum in humanis rebus locum obtinet, scribendiq; facultatem magno interuallo antecedit, in secunda hac laude se se esse inferiores. Extremo loco in conciones inuadunt, quas viri ex omni sæculorū memoria acutissimi in historia rectas ferendas esse negant, cū obliquas nō reijciant. rectas vocāt Protopopœias; obliquas, non cū persona ipsa loquens inducitur, sed cū quæ dixit aliquis, nos ipsi tamquā nostris verbis nostraq; persona narramus. Veritati enim, cui rei studere in primis historia debet, protopopœiam perspicue aduersari affirmant. Eiusmodi enim orationes à se confictas, ne ipsos quidem scriptores negare. proinde ingens flagitiū ab ijs fieri, qui ingenij, & eloquentiæ ostentandæ studio a veritate palam deflectant. quæ opinio si vera est, vanitatis, & mēdacijs omnes omniū sæculorum, omniumq; gentiū, vt superius diximus, scriptores coarguit. Quod nouū istud tantū veritatis studiū nostram ætatē tenet? quod veteribus ita ignotū fuit, vt Lucianus, is, cuius aculeos nulla non modo professio, ac nemo omnino mortaliū, sed ne Deorum quidem vllus ex cōmentitijs illis effugit, cōciones historicorū intactas reliquerit, quin etiam illas laudarit, licereq; in illis *ἠντροπεύειν* affirmarit. Quam vereor, ne eiusmodi homines, dum in veritate retinenda supra ceteras ætates religiosi volunt videri, ad superstitionem incubuerint. nam cum historia non res tantum, quæ manu geruntur, narret, sed con-

filia

filia quoque, & causas necessario cum illis con-
nectat; neque enim alia res ab alia separari potest, con-
silia autem, & causæ loquendo explicentur, non video
quomodo magis a veritate recedat is, qui auctorem con-
siliorum ipsum sua persona loquentem inducit, proso-
poeiamque in historia inserit, quam is, qui Senatorem,
aut Ducem non loquentem ipsum, sed hæc illu dixisse
ipse sua persona refert. quod hoc exemplo planum facio.

» Tuum est Serui, si vir es, Regnum, non eorum, qui alienis
» manibus pessimum facinus fecere. Erige te, Deosque
» duces sequere, qui clarum hoc fore caput diuino quon-
» dam circumfuso igne portenderunt. Nunc te illa cælestis
» excitet flamma: nunc expergiscere vere. Et nos peregrini
» regnauimus. qui sis, non vnde natus sis, reputa. si tua re
» subita consilia torpent, at tu mea consilia sequere. Qui
magis quæso a veritate recessit Liuius, hac inducta pro-
sopoeia, quam si ipse, quæ dixit Tanaquil, suis verbis
suaque persona ita rettulisset. Ipsius esset, si vir esset, Regnū,
non eorum, qui alienis manibus pessimū facinus fecerunt;
erigeret se, Deosque duces sequeretur, qui clarum illud
fore caput diuino quondam circumfuso igne portende-
runt. nunc ipsum illa cælestis excitaret flamma, nunc ex-
pergisceretur vere. & se peregrinos regnasse; qui esset,
non vnde natus esset, reputaret, si illius re subita consilia
torperent, at sua consilia sequeretur. Doceant igitur
Religiosi isti veritatis patroni, quid tandem intersit,
hoc an illo modo verba concipiantur, nam ego diffe-
rentiam excogitare nullam possum. Deinde quæro in
verbis ne, ac forma verborum, an in re veritas sit. at om-
nem dubitationem tollit definitio ipsa, quæ docet, veri-
tatem esse rem intelligendi facultati æquatam. quod si
ita est, quid tandem refert, his ne an illis verbis, hac an
illa verborum forma recta ne an obliqua concione rem
pronuntiemus, modo a sententia ne discedamus? Tum

autem

autem illud quæro, quamobrem a rectis concionibus tan-
topere isti abhorreant. quod in illis, inquit, multa po-
nantur, quæ ij, qui conciones habuerunt, ne somniantur
quidem. Vt hoc verum sit, idem vitium est in obliquis
concionibus, quas si ipsas quoque tollere volunt, eadem
opera & historiam tollant licet. scribi enim sine illis pror-
sus non potest. ex rebus enim, quæ manu geruntur, & quæ
sermone pronuntiantur, narratio historica constat. Om-
nino nugatorium est, verba aucupari, atque ad ea velle rem,
& veritatem deflectere. quod si suscipitur, iam ne quo-
tidianæ quidem narrationes inter nos cohærebunt. nemo
enim est tanta memoria præditus, qui quæ de altero au-
diuit, ea ipse iisdem totidemque verbis expressa reddere
memoriter possit. Sententia igitur inspicienda est, in qua
veritas posita est. nam si verba sequimur, ad incertum
fides reuocabitur, neque vllus sermo verus erit. At enim
historiæ scriptores dum famam ingenij, & eloquentiæ ni-
mium captant, non modo verba immutant, variisque elo-
cutionum formis res exornant, sed rem dilatant, multos-
que ambitus faciunt, ac multa addunt, quamplurimasque
sententias de suo inserunt, atque eas interdum e media
Philosophia sumptas, grauiioresque & sapientiores quam
vt illæ ipsis concionum auctoribus vnumquam in mentem
venire potuerint. vt hac in re Historici cum Poetis in fin-
gendo certare videantur. Primum, vt hæc vera sint, idem
tamen vitium esse potest, & vero est in concionibus obli-
quis. neque enim minus à scriptoribus minore arte
elaborantur, quam rectæ. quas tamen obliquas concio-
nes in inuidiam ipsi non vocant. Deinde non negabo, scri-
ptores multa in concionibus sæpe addere de suo, & nunc
obtrectatores aliquid dicere concedam. Verum illud mo-
nitos omnes volo, me non de quocumque historiæ scri-
ptore, sed de egregio scriptore loqui, qui quæ sint
scriptoris partes, & scientia teneat, & facultate valeat ex-

E

plicare.

plicare. quod opus magnum est, magnique ingenij, ac magnæ eloquentiæ. Vt Cicero, is, qui summum oratorem ceteris artibus, ac facultatibus anteferre, ac pene cum diuina laude coniungere non dubitet, haud se scire dicat, an historia sit omnium oratoris munerum maximum. Sed nescio, quo humani ingenij vitio fiat, vt cum ceteras artes humiles ac sordidas, quæque in perdiscendo non multi sint laboris, ac temporis, quæque sint mediocri ingenio contentæ, nemo tamen ad illas tractandas nisi gnarus accedat; qui que illas a Magistro non perdidicerit, is se se illarum inscium, ac rudem, neque ad opus artis illius faciendum aptum fateri non erubescat. at eas facultates, quæ in rebus humanis maxime excellunt, quæque non nisi diuturno vsu, ac labore percipi possunt, & quæ tarda, atque hebetia ingenia magnitudine, ac difficultate sua a se repellunt, nemo attingere expauescat, nemoque non se se magnum aliquod in illis præstare posse confidat. nemo enim est, qui non se se ad rempublicam consilio, & sapientia regendam in primis idoneum putet, qui non se satis virium ad eius grauissimas partes sustinendas habere confidat, qui non se se dignum existimet, qui summum auctoritatis locum in consilijs Principum obtineat, atque in deliberationibus de maximis rebus, ac de summa republica princeps sententiam rogetur; cui non summi magistratus, ac grauissimæ procuraciones mandentur; qui non moribus regendis, ac legibus ferendis præficiatur; quin etiam quosdam noui, quos tanta sui ignoratio teneat, qui que eo temeritatis, & arrogantia prouehi se sinant, vt cum numquam aciem viderint, confidant tamen, si exercitibus præficiantur, se se præstantissimos belli Duces illico euasuros. Quod vitij est in rebus ciuilibus, atque in ijs facultatibus, quæ sunt ad actiones, & ad reipublicæ procuracionem dispositæ, idem videmus in litterarum, & do-

ctrinæ

ctrinæ studijs vsu venire. in quibus cum a ceteris facultatibus, quibus non studuerunt, homines abstineant, nemo tamen est, qui non se ad poemata conficienda, & ad historiam conscribendam aptum putet. quare fit, vt ætate nostra plures fere rerum scriptores, quam actores habeamus. qui cum infeliciter in multis suscepti muneris partibus versentur, tum in concionibus, quæ grauissima, & omnium maxima pars est, quæque veluti oculus totum historiæ corpus illuminat, ac proinde ingenio, & eloquentia quam maxime opus habet, in primis peccant, idque dupliciter. nam alij ita ieiuni sunt, & exiles, ita nulla inuentione, nulla amplificandi, & exornandi vi, vt imbecillitate sua rem eneruent, ac deprimant, atque adeo obruant, ac iugulent. qui homines recte faciant, si a concionibus abstineant, rectius, si historiam omnino non attingant. alij contrario vitio laborant, qui nimia ostentandi ingenij cupiditate prouecti legis historiæ obliuiscuntur, easque orationes, easque sententias loquentibus affingunt, quæ neque loquentibus vlllo modo conueniant, neque non modo veræ non sint, sed ne verisimiles quidem. qui homines mihi non intelligere videntur quantum inter Philosophum in scholis, atque in coetu doctorum, & ingeniosorum virorum disputantem, præceptaque viuendi tradentem; & ciuilem virum in concione, & in imperitorum turba verba facientem intersit; neque meminisse quantum vtriusque munera inter se discrepent. Est enim Philosophi de proposita quaestione prolixæ, & copiosæ differere, eamque omni argumentorum genere tractare, ac rem disputandi subtilitate enucleare, & veritatem ad tenue limare, easque rationes, & sententias sæpe afferre, quæ ab imperitorum sensu, & intelligentia sint disunctæ. At longe diuersa dicendi via in foro concionanti, aut etiam in Senatu verba facienti ingredienda est. nam neque infinitam illam argumentorum copiam

E 2 persequi

persequi necesse habet, quam multitudinis aures alijs negotijs distentæ ferre non possunt, rationibusque in differendo ijs vti debet, quæ in medio positæ, & in vsu, atq; in hominum more, & sermone versantur, quæque non a vulgari genere orationis; neque à consuetudine communis vitæ abhorreant; in quibus denique nihil sit reconditi, aut longe petiti, vt demum rationes, quas afferat, a re ipsa subijci, nõ a concionantis ingenio fingi, & excogitari videantur, in primis ne scholam redoleant; sed omnis oratio ad aures, & sensus audientium accommodetur. aliter enim fidem, & auctoritatem amittet, auditoresque ita concionantem non ad suadenda quæ in rem iudicat, sed ad ipsos decipiendos processisse existimabunt. a quibus vitijs quemadmodum ij, qui vel ad multitudinem, vel ad exercitum, vel in Senatu, vel in consilijs Regum verba faciunt, solent abstinere, neque oratione nimis in speciem elaborata vtuntur, neque sententias, ac rationes nimis reconditis e locis erutas, aut nimis longe accersitas consueuerunt vsurpare, ita bonus quoque historicus in profopopœia virorum prudentia, & ingenio præstantium inducenda ab illis ipse quoq; abstinebit, neque quæ dici possint, studiose vndique conquisita sine vllò delectu in concionibus inculcabit, sed quæ rationes, ac sententiæ hominibus in foro, ac curia diu multumq; versatis venire in mentem solent, eas illos dicentes inducet. cumq; verisimile sit illos ita locutos, quis tandem falsi historicum præsertim diligentem arguere possit? aut pugnare, non ita concionantem locutum? cum præsertim historiae scriptor neq; gregarijs militibus, neque de infima plebe hominibus, in quorum oratione propter humilitatem, ac propter rerum inscitiam nulla sit auctoritas, ac pondus, neque rursus hominibus, qui in scholis, atque in otio litterarum totam ætatem egerint ciuiliu vsuum expertibus conciones assignet, sed eos viros loquentes faciat, quos verum est
locutos

locutos esse, hoc est, quorum consilium, & prudentia multis locis spectata sit, quiq; magnum vsuum in rerum administratione, ac proinde magnam auctoritatem consecuti sint, vel aliquam, neq; eam infimam reipublicæ partem gerant. qui hæc non seruant historiae scriptores, neq; hunc hominum, & rerum delectum habent, sed quæcumque passim inculcant, atque in exquisitis, & abditis rationibus, & a communi vsu, & sensu remotis, quæq; vulgarem captum superent, inueniendis, & excogitandis, ac confingendis ingeniosi videri volunt, ij neque eam, quam nimis auide consecuntur, gloriam assequuntur, & mendacij se ipsos arguunt. quod crimen cum omni professioni turpe est, tum vero in historia abominandum. At qui ad clarorum scriptorum imitationem se se conformant, illorumque insistant vestigijs, ea dicunt in concionibus, quæ homines communi, & vsitata, ac forensi prudentia præditi solent pronuntiare, argumentaque, & rationes, e schola petitas, quæque reconditam illam sapientiam præferunt, vt ab auribus multitudinis, & forensium virorum respuuntur, ita ipsi quoque reiiciunt, cumque eadem, quæ quiuis e numero prudentium, & ciuiliu virorum dicturus fuerat, ipsi dixerint, eo tamen modo dicent, quo nemo dicturus fuerat; mirasque sui admirationes excitabunt, quippe qui eloquentiæ, & ingenij vi facultateq; dicendi, & copia consecuti sint, vt res eadem longe diuersæ videantur ab ipsis pronuntiata; resq; per se humiles, & exiles amplæ, ac magnæ videantur rhetoricis coloribus illustratæ, verborumque splendore, atq; orationis vi auctæ, & ornata. quã rem duobus Liuij locis demonstrare sat habeo, cum innumeris possim. A consilio manus cum Annibale conferendæ Aemiliu ad exercitum proficiscentem reuocare aggreditur Fabius, cuius rei flagrantem cupiditatem collega Varro præferebat. Quis Fabium in hac sententiam abnuat locutum? Nõ ideo se collo-

colloquium illius Collegæ petisse, quod animus pugnan-
 di cupiditate insaniens, nihil sani consilij capere posset.
 quare omnem sibi cum ipso vno Aemilio esse orationem.
 monere se igitur illum magnopere, vt stultissimo collegæ
 & furentis multitudinis prælium deposcentis insanis vo-
 cibus constanter resistat; neque cum Annibale hoste tot
 victorijs feroce vilo modo manū conferat, quæ cunctādo;
 & extrahendo haud dubie Romani sint superaturi, cum
 omnia illum deficient, omniaq; inimica, & infesta vndiq;
 circumstent in alieno, & hostili solo omniū necessariarū
 rerum inopem, & egentem, vt haud dubie onere, quod
 diu sustinere iam nō possit, ipsis sedentibus, sineq; vilo ip-
 sorum, aut reipublicæ discrimine sit opprimendus. contra
 ipsis omnia ad ducendū bellum abunde suppeditare, qui
 in sua terra tot Ciuium, & sociorū auxilijs circumsepti bel-
 lum gerant. proinde a fortuna prælij tentanda etiam, atq;
 etiam abstineat, neq; rempublicā temere in tam præcipitē
 casum det, suumq; ipsius Fabij exemplū & proximorum
 consulum sapientiā, potius quā Flaminijs temeritatem sibi
 imitandam ducat. Quis igitur Fabium talem virum ne-
 get dixisse, quæ res ipsa vel mediocriter sapienti suges-
 sisset, quæque cuius vel tardo ingenio, modo idem cum
 Fabio sentiret, venissent in mentē. Age videamus, quem-
 admodum illa ipsa a Fabio pronuntiata Liuius nihil de
 suo ad sententiam addens, nullasque reconditas rationes
 conquirens admirabili eloquentia sua explicet, atque
 exornet, vt cum nihil a Fabij sententia recedat eadem-
 que dicat, longe tamen plura, & præclariora dicere videat-
 ur. qua in re neq. a veritate desleat, & maior ingenij,
 & eloquentiæ vis exprimitur, quam in numero exquisi-
 tarum rationum, & confictorum argumentorum agmine
 veritatem obruendo. oratio a Liuius ita composita est. Si
 ,, aut collegam (id quod mallet) tui similem L. Aemili ha-
 ,, beres, aut tu collegæ similis esses, superuacanea esset
 oratio

,, oratio mea. nam & duo boni consules etiam me tacente
 ,, omnia e republica fide vestra faceretis, & mali nec mea
 ,, verba auribus vestris, nec consilia animis acciperetis.
 ,, Nunc & collegam tuum, & te talem virum intuenti mihi
 ,, tecum omnis oratio est. quem video nequidquam & vi-
 ,, rum bonum, & ciuem fore, si altera parte claudicet res-
 ,, publica, malis consilijs idem, ac bonis iuris, & potesta-
 ,, tis erit. Erras enim Luci Paulle, si tibi minus certaminis
 ,, cum C. Terentio, quā cum Annibale futurum censes.
 ,, nescio an infestior hic aduersarius, quā ille hostis maneat.
 ,, & cum illo in acie tantum, cum hoc omnibus locis, ac
 ,, temporibus certaturus es; aduersus Annibalem, legiones-
 ,, que eius tuis equitibus, ac peditibus pugnandum tibi est;
 ,, Varro Dux tuis militibus te est oppugnaturus. Ominis est
 ,, tibi causa absit C. Flaminijs memoria. tamen ille Consul
 ,, demum, & in Prouincia, & ad exercitū cœpit furere, hic
 ,, priusquā peteret consulatū; deinde in petendo consulatu,
 ,, nunc quoq; Consul priusquā castra viderit, aut hostē in-
 ,, sanit. & qui tantas iam nunc procellas, proelia, atq; acies
 ,, iactando inter togatos ciet, quid inter armatā iuuentutem
 ,, censes facturū? & vbi extemplo verba res sequitur? At-
 ,, qui si hic, quod facturū se denūtiat, extemplo pugnauerit,
 ,, aut ego rem militarē, belli hoc genus, hostē hunc ignoro,
 ,, aut nobilior alius Trasymeno locus nostris cladibus
 ,, erit. Nec gloriandi tempus aduersus vnum est, & ego con-
 ,, temnendo potius, quam appetendo gloriam modum ex-
 ,, cesserim: sed ita res habet. Vna ratio belli gerendi aduer-
 ,, sus Annibalem est, qua ego gessi. nec euentus modo hoc
 ,, docet; stultorum iste magister est, sed eadem ratio, quæ
 ,, fuit, futuraq; donec res eadem manebunt, immutabilis
 ,, est. in Italia bellum gerimus; in sede ac solo nostro; om-
 ,, nia circa plena Ciuium, ac sociorum sunt, armis, viris,
 ,, equis, com meatibus iuuant, iuuabuntque, id iam fidei
 ,, documentum in aduersis nostris rebus dederūt. meliores
 pruden-

„ prudentiores, constantiores nos tempus, diesque facit.
 „ Annibal contra in aliena, in hostili est terra: inter omnia
 „ inimica, infestaque, procul a domo, procul a Patria; neque
 „ illi terra, neque mari est pax; nullæ eum vrbes recipiunt,
 „ nulla mœnia, nihil vsquam sui videt; in diem rapto viuit;
 „ partem vix tertiam exercitus eius habet, quem Iberum
 „ amnem traiecit. plures fames, quam ferrum absumpsit,
 „ nec his paucis iam victus suppeditat. Dubitas ergo quin
 „ eum sedendo superaturi simus, qui senescat in dies? non
 „ commeatus, non supplementum, non pecunias habeat?
 „ Quandiu pro Geryonis castelli Apuliæ inopis tamquam
 „ pro Carthaginis mœnibus pugnatum est. sed ne aduersus
 „ te quidē gloriabor. Gneus Seruilius, atque Attilius pro-
 „ ximi Coss. vide quemadmodum eum ludificati sint. Hæc
 „ vna salutis est via L. Paulle, quam difficilem infestamque
 „ ciues tibi magis, quam hostes facient. idem enim tui,
 „ quod hostium milites volent: idem Varro Cōsul Roma-
 „ nus, quod Annibal Pœnus Imperator cupiet. duobus
 „ Ducibus vnus resistas oportet. resistes autem aduersus
 „ famam, rumoresque hominum si satis firmus steteris; si
 „ te neque collegæ vana gloria, neque tua falsa infamia mo-
 „ uerit. A veritate laborare nimis ius sæpe aiunt, extingui
 „ numquam. Gloriam qui spreuerit, veram habebit. sine
 „ timidum pro cauto, tardum pro considerato, imbellem
 „ pro perito belli vocent. malo te sapiens hostis metuat,
 „ quam stulti Ciues laudent. omnia audentem contemnet
 „ Annibal, nil temere agentem metuet. Nec ego vt nihil
 „ agatur, sed vt agentem te ratio ducat, nō fortuna moneo;
 „ tuæ potestatis semper, tuæque omnia sint. armatus intētusque
 „ sis. neque occasione tuæ desis, neque suam occasionem
 „ hosti des. omnia non properanti certa, claraque erunt.
 „ festinatio improvida est, & cæca. Hæc Liuius. Age alte-
 „ rum locum subiungamus, non minore verborum splen-
 „ dore illustratum, neque minoribus ornamentis variatum &

amplifi-

amplificatum, ne verbo quidem ad sententiam addito.
 Cum legati captiuorum, qui e Cannensi clade superfue-
 rant, & in potestatem hostium venerant, permissu An-
 nibalis Romā venissent, iureiurando dato, se se legatione
 obita reuersuros, miserabilique orationē calamitates
 suas Senatui exposuissent, petissentque, vt tot Ciuium
 suorum misericordia patres caperet, eosque e durissima
 seruitute redimere in animum inducerent; ac multi ex
 Senatoribus lugentiū fletu, & supplicium imagine flecte-
 rentur. L. Manlius Torquatus vir priscae seueritatis, ac
 gentilitiæ duritatis acerba, & vehementi oratione in eo-
 rum ignauiam inuectus illos nullo modo redimendos
 censuit. qui cum silentio noctis, omnibusque apud ho-
 stem solutis & neglectis acri eruptione in tutum euadere
 potuerint, id tentare ausi non sint, neque præ timore for-
 tissimam illam sexcentorum manum, quæ Duce Sem-
 pronio per summam virtutem, & audaciam per medios
 hostes incolumis erupit, secuti, sed subita, ac turpi de-
 ditione se se, & castra hosti prodiderint. Oratio Liuij talis
 „ est. Si tantummodo postulassent legati pro ijs, qui in ho-
 „ stium potestate sunt, vt redimerentur, sine vllius insecta-
 „ tione eorum breui sententiam peregissẽm. quid enim
 „ aliud, quàm admonendi essetis, vt morem traditum à
 „ Patribus neccessario ad rem militarem exemplo serua-
 „ retis? nunc autem cum prope gloriati sint, quod se hosti-
 „ bus dederint, præferrique non captis modo in acie ab
 „ hostibus, sed etiam ijs, qui Venusiam, Canusumque per-
 „ uenerunt, atque ipsi C. Terrentio Consuli æquum cen-
 „ suerint, nihil vos eorum P. C. quæ illic acta sunt, ignorare
 „ patiar. Atque vtinam hæc quæ apud vos acturus sum,
 „ Canusij apud ipsum exercitum agerem optimum testem
 „ ignauix cuiusque, & virtutis, aut vnus saltem adesset P. Sem-
 „ pronius, quẽ si isti Ducẽ secuti essent, milites hodie in ca-
 „ stris Romanis, non captiui in hostium potestate essent; &

F

cum

» cum fessis pugnando hostibus, tum victoria lætis, & ipsis
 » plerisque regressis in castra sua noctem ad erumpendum
 » liberam habuissent, neq; per se ipsi id facere conati sunt,
 » neque alium sequi voluerunt. Nocte prope tota P. Sem-
 » pronius Tuditanus nõ destitit admonere adhortariq; eos
 » dum paucitas hostium circa castra, dum quies, ac silen-
 » tium esset, dum nox inceptum tegeret, se Ducem seque-
 » rentur: ante lucem peruenire in tuta loca in sociorum Vr-
 » bes posse. Sicut auorum memoria P. Decius Trib: mil:
 » in Samnio: sicut nobis adolescentibus priori Punico bel-
 » lo Calpurnius Flamma trecentis voluntarijs, cum ad tu-
 » mulum eos capiendum situm inter medios hostes duceret
 » dixit. Moriamur milites, & morte nostra eripiamus ex
 » obsidione circumuentas legiones: Si hoc P. Sempronius
 » diceret: nec viros quidem, nec Romanos vos duceret, si
 » nemo tantæ virtutis existeret comes. Viam non ad glo-
 » riam magis, quam ad salutem ferentem demonstrat: du-
 » cem se in Patriam ad parentes, ad coniuges, ac liberos
 » facit: vt seruemini deest vobis animus; quid si moriendū
 » pro patria esset, faceretis? Quinquaginta millia ciuium so-
 » ciorumque circa vos eo ipso die caesa iacent: si tot exem-
 » pla virtutis non mouerunt, nihil vñquam mouebit: si tan-
 » ta clades vobis vilem vitam non fecit, nulla faciet. liberi
 » atq; incolumes desiderate Patriam, imo desiderate, dum
 » Patria est, dum ciues eius estis. Sero nunc desideratis,
 » diminuti capite, abalienati iure Ciuium, serui Carthagi-
 » nensium facti. Pretio redituri estis eo, vnde ignauia, ac
 » nequitia abestis. P. Sempronium ciuem vestrum non au-
 » distis arma capere, ac se iubentē sequi; Annibalem paullo
 » post audistis castra prodi, & arma tradi iubentē? Quā ego
 » ignauiam istorū accuso, cum scelus possim accusare? non
 » enim modo sequi recusarunt bene monentem, sed obsi-
 » stere, ac retinere conati sunt, ni strictis gladijs viri fortif-
 » simi inertes summouissent. prius, inquam P. Sempronio

per ci-

» per ciuium agmen, quā per hostium, fuit erumpendum.
 » Hos ciues Patria desideret, quorum si ceteri similes fuif-
 » sent, neminem hodie ex ijs, qui ad Cannas pugnaverunt,
 » ciuem haberet? E millibus septem armatorum sexcenti
 » extiterunt, qui erumpere auderent, qui in Patriam liberi,
 » atque armati redirent: neque ijs quadraginta millia hosti-
 » um obstitere. quam tutum iter duarum prope legionum
 » agmini futurum censetis fuisse? haberetis hodie viginti
 » millia armatorum Canusij fortia, fidelia P. C. Nunc au-
 » tem quemadmodum hi boni fidelesque (nam fortes ne
 » ipsi quidem dixerint) ciues esse possunt? nisi quis credere
 » potest fuisse, qui erumpentibus, quin erumperent, obsi-
 » stere conati sunt: aut non inuidere eos cum incolumitati,
 » tum gloriæ illorum per virtutē partæ, cum sibi timorem,
 » ignauiamq; seruitutis ignominiosæ causā sciant. Malue-
 » runt in tentorijs latentes simul lucem, atque hostem ex-
 » pectare: cum silentio noctis erumpendi occasio esset. At
 » enim ad erumpendum e castris defuit animus, ad tutanda
 » fortiter castra animum habuerunt. dies, noctesq; aliquot
 » obsessi, armati se ipsi tutati vallo sunt; tandem vltima ausi,
 » passiq; cum omnia subsidia vitæ deessent, affectisq; fame
 » viribus arma iam sustinere nequirent, necessitatibus
 » magis humanis quàm armis victi sunt. Orto sole hostis ad
 » vallum accessit, ante secundam horam nullam fortunam
 » certaminis experti tradiderunt arma, ac se ipsos. Hæc
 » vobis ipsorum per biduum militia fuit, cum in acie stare
 » ac pugnare decuerat, tum in castra refugerunt, cum pro
 » vallo pugnandum erat, castra tradiderunt, neque in acie,
 » neque in castris vtilis. Vos redimam? cum erumpere
 » castris oportet, cunctamini, ac manetis; cum manere, &
 » castra tutari necesse est, & castra, & arma, & vos ipsos
 » traditis hosti. Ego non magis istos redimendos P. C.
 » censeo, quam illos dedendos Annibali, qui per medios
 » hostes e castris eruperunt, ac per summam virtutem se

F 2 Patriæ

Patriæ restituerunt. Hactenus Liuius. Nihil amplius sententia complectitur, quàm ea quæ superius proposui, quæque minus decima verborum parte perstrinxi. nec quidquam præterea rationum, aut conquisitorum argumentorum inculcat oratio a Liuiio composita, si quis singula verba acri attentione perpendat. Qui autem paucioribus quiuis quamuis infans, qui non redimendos captiuos censeret, agere potuisset? Vt nemo inficiari possit, omnia hæc non modo verisimiliter, sed necessario a Mælio pronuntiata, nihilque propterea à veritate declinare Liuium, neque quidquam de suo affingere nisi ornamenta, & Rhetorum pompam, quæ dictionem illustrant, veritatem non corrumpunt. Quid est igitur, quod isti vociferentur? Cælum, ac terras misceant? clament pro historijs poemata nos habere? Ecquid intelligunt, quam magno conatu, magnas nugas dicant? Atenim non omnes Liuij similes sunt, sed sæpe historiam scribentes Senatorem, ac ciuilem virum in omni litterarum, & studiorum genere rudem; aut virum militarem omnis elegantis eruditionis plane expertem, quique scholas vix vnumquam nominari audierit, in re improuisa, ac subita orationem habentem inducunt ita omnibus coloribus artis pictam, vt Rhetorum officinas omnes pene compilasse videantur, eamque acutissimorum argumentorum, & conquisitissimarum rationum vim infarciunt, quæ otiosus Philosophus annua meditatione, perfectumque ciuilem virum informare intendens vix inueniat. Vt hoc illis dem. quid tum postea? an vnus error omnibus inuidiosus esse debet, paucorumque inscienter facultate scribendi abuentium inuidia omnem historicorum coetum premi æquum est? prauum vsum concionum damnent; conciones ipsas ne tollant. nam eadem opera omnia artificia tollantur, si nonnullorum artificum inscitiam, qui opus imperitia sua corrumpunt, ad artificia ipsa transferant. Dicit aliquis,

quis, quid? non hæc saltem Rhetorum ornamenta, quæ passim in orationibus inculcantur, atque adeo multo maximam partem illarum occupant, ficta esse concedis, atque a concionantibus ne cogitata quidem? quæque hominum videlicet nulla eleganti eruditione perpolitorem facultatem, & captum superantia ne somnari quidem ab illis potuerint? quomodo igitur non fallant, qui ea homines loquentes faciunt, quæcumque tandem, & cuiuscumque generis sint, quæ numquam illi locuti sint? quomodo igitur ex hoc laqueo te euolues? nullus est facilior exitus. Plurimum inter se differre dico, alia dicere, atque alio modo dicere. is enim qui alia dicit, mentitur profecto, at non is, qui alio modo dicit. Vt recte Diogenes Dialecticam, & Rhetoricam eandem facultatem esse dixerit; nec quidquam referre, quod alio modo res explicet, Dialectica nimirum arcte, & compressa, Rhetorica ample, ac diffuse. vt non alia est manus pugno compresso, ac palma extenta. quam rem perspicuo exemplo planam facio. Si quis dixerit Regem Hispaniarum omnium opulentissimum decem eximios equos, nec quidquam præterea Pontifici Max. dono misisse, vel decem Psitacos humanam vocem mirifice imitantes, nec quidquam præterea, mentitus is profecto fuerit, qui nihil præterea dixerit, si Rex vna cum equis decem quoque mulos miserit, aut vna cum Psitacis decem Indicas simias. At si Rex equos tantummodo, verum illos textili aureo aut purpura egregio aureo opere picta instratos, ad hoc aureis frenis aureisque ephippijs ornatos; vel Psitacos tantummodo, verum aureis caueis inclusos miserit, si quis hunc mentitum dicat, quod nihil præterea misisse dixerit Regem, ineptam scilicet superstitionem ita disputantis ridebimus. atqui longe maioris pretij sunt stragula & ephippia, aureæ item caueæ, quam mulæ aut simiæ. quid ita igitur virum stolide cautum ridebimus? quia mulæ, & simiæ aliæ prorsus sunt res, suæ

que

que proprium vsum habent; at stragula, & caueæ quamuis pretiosiores multo, non tamen res sunt, quæ per se comparentur, aut vllum habeant per se vsum, sed quæ veluti partes sint rerum, quibus adduntur, ac tamquam illarum appendices, & ornamenta, vt conspectius, & magnificentius, ac tanto Rege munus dignum faciât. ita Rhetorum flores, ac pigmenta, verborumq; insignia non tamquam res concionibus adduntur, sed quæ lumine suo splendore concionibus addant, vt historiæ maiestas postulat. Atq; ego nescio cur tantopere isti a prosopopœia abhorreant, cum ijdem obliquas conciones non tollant, quasi vero minus sint hæ, quàm illæ elaboratæ, minoribusque verborum, & sententiarum luminibus, hæ quàm illæ soleant insigniri? ac quasi non eadem in his, quæ in illis valeat veritatis consideratio. quam si addita ornamenta vitiant, vtrumque concionis genus æque explodendum est. æque enim vtrumque ijsdem figuris, & oratorum pigmentis illustrari, hoc vnum Liuij exemplum, quod subiiciam, liquido demonstrabit. Audiebantur itaque propalam voces exprobrantium multitudini, quod
 „ defensores suos in precipitem semper locum fauore tol-
 „ lat, deinde in ipso discrimine periculi destituat. sic Sp:
 „ Cassium in agros plebem vocatam, sic Sp: Melium ab ore
 „ ciuium famem suis impensis propulsantem oppressos, sic
 „ M. Manlium mersam, & obrutam fœnore partem Ciui-
 „ tatis in libertatem, ac lucem extrahentem proditum ini-
 „ micis. Saginare plebem populares suos, vt iugulentur.
 „ Hoccine patiendum fuisse, si ad nutum Dictatoris non
 „ responderit vir Consularis? fingerent mentitum ante, atq;
 „ adeo non habuisse, quod tum responderet: cui seruo vni-
 „ quam mendacij poenam vincula fuisse? Non obuersatam
 „ esse memoriam noctis illius, quæ pene vltima, atq; æterna
 „ nomini Romano fuerit? non speciem agminis Gallorum
 „ per Tarpeiam rupem scandentis? non ipsius M. Manlij:
 qualem

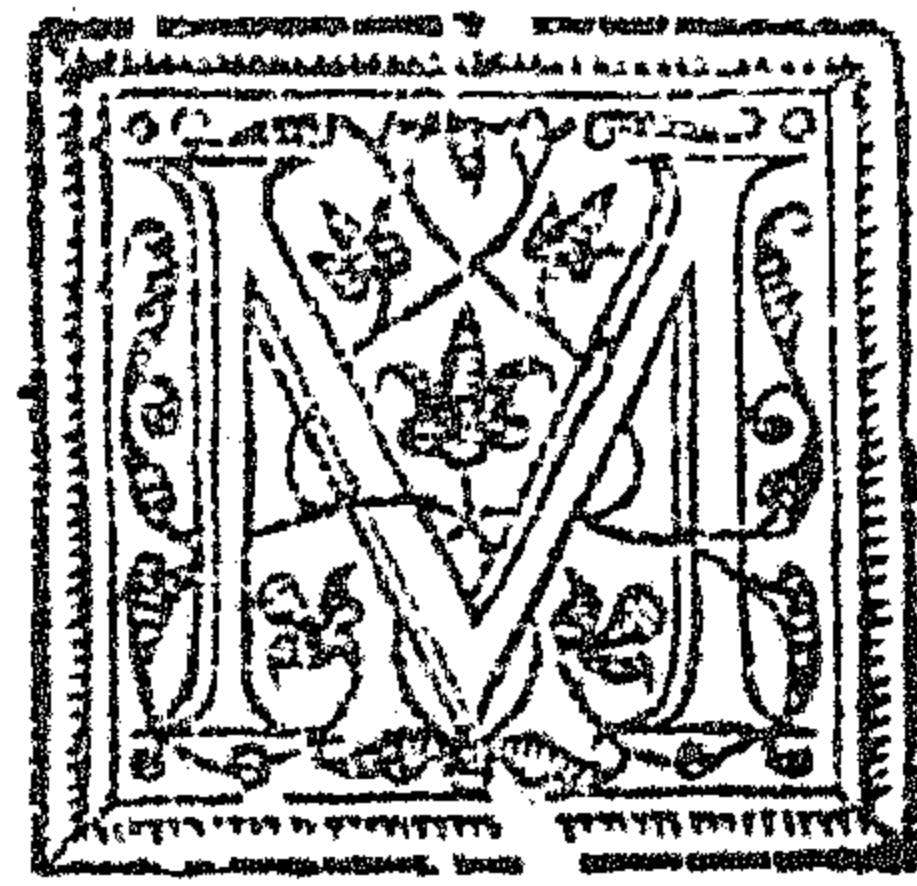
„ qualem eum armatum, plenum sudoris, ac sanguinis, ipso
 „ pene Ioue erepto ex hostium manibus vidissent? selibris
 „ ne farris gratiam seruatori Patriæ relata? & quæ prope
 „ cælestem, cognomine certe Capitolino Ioui parem fece-
 „ rint, cum pati vinctum in carcere, in tenebris obnoxiam
 „ carnificis arbitrio ducere animam? adeo in vno omnibus
 „ satis auxiliij fuisse; nullam opem in tam multis vni esse?
 Quod tandem exornationis genus, quod quidē subiecta
 res capere possit, hoc in loco omissum est? Atque ego
 non intelligo qualem isti historicam narrationem esse
 oportere existiment. Equidem eam optimam esse statuo,
 quæ naturam ducem sequatur, ad quam bonus historicus
 scriptionem suam dirigere debet. quotidianus autem lo-
 quendi vsus docet, ita naturam ferre, vt in referendis ho-
 minum sermonibus, quos aut priuatim, aut publice ha-
 buerint, eos modo in prima persona, modo in tertia refe-
 ramus, idque re non cogitata, sed natura ipsa rei ita mo-
 nente. neque quenquam discrimen hoc animaduertere,
 aut reprehendere; quin etiam si aliter fiat, absurdam, &
 ineptam videri narrationem, ac naturæ repugnantem, il-
 laque aures audientium vchementer offendi, quæ non-
 nullis in locis personam ipsam loquentem requirunt, in
 nonnullis omissa prosopopœia sermonē a narrante in ter-
 tia persona pronuntiatum. ita in historia alia sunt loca,
 quæ prosopopœiam, alia quæ obliquam orationem po-
 stulant. quæ loca facilius eruditorum auribus diuturna-
 bonorum scriptorum lectione a peritis possunt discerni,
 quàm oratione cuiusquam indicari.

48
DE . CAUSSIS . MAGNITVDINIS
TVRCARVM . IMPERII

AD . M . ANTONIVM . COLUMNAM
DVCEM . CLARISSIMVM

Agno te dolore affectū scribis Columna ex pace cum Turca a Venetis facta; Christianorumq. vicem pudere, quod Naualis Victoria tuo magna ex parte ductu & consilio, qui celsissimi Principis Ioannis Austrij socius in imperio fueris a Foederatis Principibus parta, qua nulla post extinctum Romanū Imperium maior aut memorabilior fuit, ingensq. lætitia ex ea cōcepta tā cito nobis luxuriauerit, ac spes, ad quam felicia initia piorum animos erexerant, tam breui euanuerit, tantorumq. cōsiliorum apparatus ad nihilum reciderint. Ego vero M. Ant. Clarissime dolorem, & pudorem hunc puto omnibus bonis tecum esse cōmunem. Venetorum vero consilium quale fuerit, nec satis mihi exploratum est, nec si maxime sit, pronuntiare necesse habeo. Sunt enim, vt tibi notum est, qui illud vehementer improbent, grauius que ferant, illos nimis celeri rerum desperatione defecisse, ac sese bello illorum in primis caussa suscepto subtraxisse. in quam sententiam te quoque Columna audio propendere. Sunt contra qui illos excusandos ducant, si dimicationem cum Turca nō suarum esse virium cernentes,

DE . CAVS . MAGNIT . 49
tes, ceterasque Christianas prouincias, ac Principes nihil felici euentu, ac tam præclare positis initijs excitatos videntes ad partem laborum, & impendiorum capeffendā, egregiamque occasionem arripiendam, atque arma cum foederatis coniungenda, societatemque Turcarum maritimis uiribus, ut tum putabatur, nudatorum pro tot acceptis omnium temporum iniurijs ulciscendorum, atque Europa expellendorum ineundam; Germaniamque in primis saepe a Turcis bello petitam, illorumque armis cōtinerer uexatam, atque ingentibus detrimentis affectā, tum autem ob propinquitatem periculo proximam. Quare ea spe destitutos Venetos, ac proinde haudquaquam par sibi vel Foederatorum societate subnixis cum Turcis certamen esse intelligentes salutaria speciosis anteferre fuisse coactos, rebusq. suis priuatim consulere, neque in suam pernitiem pertinaces esse voluisse. Disputantur hæc in utramque partem a multis pro suo cuiusque ingenio, atque adeo pro suo cuiusque studio. Nos rem incertæ existimationis in medio relinquentes, ac suo quemque iudicio nostro non interposito uti sinemus. Cum præsertim superuacanea hæc sint, factumque infectum fieri non possit, inanisque omnis sit quæ sine ullo fructu est ex postulatio. Illud potius quod fructum aliquem habere potest, vt tecum communicem, litteræ tuæ occasionem mihi dederunt, cogitationemque, quæ tacite animum meum diu multumque versauit, tibi aperiam, ac sententiam de ea re meam exponam. quam rem sine vlllo operæ pretio fore omnino non puto. siue enim tibi tali sapientia & vsu magnarū rerū prædico viro probabitur opinio mea, tutum me putabo ab obtrectatorum calumnijs, siue minus probabitur, at occasionem scriptis meis tibi dederō errorem iam diu animo insidentem mihi eripiendi. Ego enim cum res Turcarum Christianis prouincijs formidolosas semper existimaui, tum uero hoc tempore in ma-

ximam illarum admirationē versus sum, qui ingenti classe deleta, immaniſque rostratarum nauium numero partim depresso, partim a nostris capto, ad hoc magna armentorum & bellicorum apparatus & naualium instrumentorum vi vndis hausta, præterea haud exigua fortium bellatorum ac non obscuri nominis Ducum Virorumque naualis rei peritorum, quorum vbique magna penuria est prælio absumpta, quibus rebus amissis haud facile multorumque annorum spatio vires recuperaturi viderentur, tantas tamen Turcarum esse facultates, vt nihil illi tanta clade animis infracti continuo alteram non minorem fere classē compararint, omnibusque rebus instructam & ornatam insequentis ætatis initio e portu emiserint, quæ in conspectum victricis nostræ venire ausa sit, speciemque certamen non detrectantis præbuerit. Sæpe igitur mecum quæsiui, quæ causa tantæ imperij magnitudinis fuerit, quibusque artibus Turcæ in tantas opes uenerint, tantique illorum sint in bellicis rebus progressus. Simul qua re fiat, vt tot de nostris hominibus ad illos continenter trāsſugiant; Christianaque religione eiurata Mahumetanæ sectæ nomina dent, cum contra nulla, aut perrara illorum ad nos fiant transfugia. Quæ mihi in hac re veniebant in mentem hæc sunt. Principio vtramque rem dolendam potius nobis esse, quam miram videri debere. nam tot populos eiusdem religionis charitate, & necessitudine nobis coniunctos cum tanta nostra, ac multorum ex Principibus nostris ignominia durissimo seruitutis iugo premi; neque vlla nos illorum cura attingi, nihilque de ope ferenda cogitare, ingemiscendum vehementer est; ac lugendum, tantam mentibus nostris oblatam cæcitatem, cum non magis fratrum nostrorum oppressorum miseriam nos commouere debeant, quam earundem rerum nobis imminens periculum sollicitos habere. latius enim hoc incendium in dies serpere vide-

re videmus, ac proxima quæque amplectendo ad vltiora peruenire; neque immanem Turcarum, & hiantem cupiditatem vllis opibus impleri, aut amplissimis, & opulentissimis partis Regnis quiescere, sed ex rebus captis ad alia sibi gradum deinceps facere. quæ res eo est ad timorem horribilior, quod cum omnis seruitus tetra per se sit res, ac morte ipsa durior, tum quæ a Turcis impendit, omnium, quæ vniquam fuerunt, atrocissimam esse, & maxime execrandam constat. Neque enim Turcæ satis habent partas prouincias imperio suo subiungere, sed omnibus quicumque ingenio, fortuna, opibus, dignitate excellunt, extinctis, tum omni nobilitate vel trucidata, vel in remotissimas terras procul amandata, ad hoc omnibus præclaris artibus, omnibusque ornamentis detractis illas in omni genere deformatas, exanguēs, eneas; ad summum squalorem horridamque intuentibus speciem redigunt. Et tot fratrum nostrorum (quod alterum ad dolorem proponebatur) plorandam ne vicem, an nefarium scelus detestandum dicam? qui exigui, caducique boni specie decepti sempiterna, ac cælestia bona relinquunt; Christianamque religionem de cælo demissam, & ab ipso Dei immortalis filio hominibus traditam, quæ vna ad sempiternam beatitudinem, cælestiaque Regna nobis iter patefaciat, & communiat, ceteris omnibus vijs obstructis deserant? Dolenda hæc quidem, vt initio dixi, nobis sunt M. Antoni, omni que ope contendendum, ne eadem quoque nobis accidant, neue in eundem statum, ac locum, quo nullus est in miserijs inferior, perueniamus. Verum tanta Turcarum gloria; totque annorum felices successus nemini in re acute intuenti miri videri possunt. neque enim aut inusitata est res, aut causæ sunt obscuræ. eæ planiores fiēt, si nostros, & illorum mores, instituta, consilia, disciplinam inter se conferendo sigillatim persequemur. Principio illud inter oēs constat in ceteris causis, quæ Regna, ac Respu-

blicas ad magnas opes, magnamq. potentiã extollant; atq. imperium augment, religionem primas obtinere. Religionis autem duplex est munus, alterum præstantissimum illud ac Diuinum, cuius caussa religio ipsa hominum mentibus Diuinitus insinuata est, quod sese illa nobis ad cælestem, & immortalem beatitudinem, vt dixi, unam, & certissimam Ducem præbet, quo dono nullum a Diuino Numine ad homines maius peruenire potest, quodque eiusmodi est, vt omnes opes, & voluptates, omniaque Regna, & Imperia, & cetera humana omnia præ illo sordida, & nullius pretij sint. Quid enim (inquit Dominus) mortalibus profuerit orbis imperio potiri; atque interea animæ suæ damnum facere? Alterum illud est religionis munus, quod ad remp. gerendam; populosque in officio, & legum obseruatione continendos pertinet, ad quã rem sapientes uiros; qui que ciuitates condiderunt; & respublicas instituerunt, religione vsos esse, omnium sæculorum monumenta testantur. quæ res non modo de Religionis maiestate nihil detrahit, sed eam suspiciendam magis facit, quod multiplex sit eius vsus; seseque illa in humanas quoque res gerendas, & moderandas, ac Ciuitates conseruandas utilitate sua fundat. De primo illo nobilissimo munere nullus nobis in præsentia erit sermo. neque enim ad institutam nostram disputationem quidquam pertinet. Illud tantum obiter attigisse sufficiat, omnem Christianis hominibus ætatem esse debere in gratijs Diuino Numini agendis, cuius beneficio eximij fuerimus, qui cæleste hoc veræ religionis mentibus hominum prælatum lumen soli agnosceremus altissimis errorum tenebris discussis, quibus religionis nostræ expertium mentes cæcatæ sunt; infinitoque interuallo Christianam conditionem Mahumetanis præstare, qui nefarij impostoris commetis decepti; impiaque dogmata sequentes a cælesti itinere auersi ad infima tartara sempiternosque cruciatus præcipites

pites rapiuntur. Verum hæc, vt diximus, alterius sermonis sunt. quare veniamus ad eam partem, quæ institutæ quæstionis propria est. in qua nihil refert, vtum vera, an falsa sit religio. nam hoc, vt diximus, ad animarum salutem tantum valet, sed omnia in eo posita sunt, vt religio quæcumque tandem illa sit, caste, & integre obseruetur. Huius autem religionis in primis præsidio Regna, & Populos ad amplissimas opes peruenire, atque ad altissimum dignitatis, & potentiæ locum ascendere cum firmissima ratione demonstratur, tum clarissimis exemplis comprobatur. Nam cum præcipua sit augendi Imperij rei militaris, ac bellicæ virtutis via; res porro militaris duabus in primis rebus contineatur obedientia, & disciplina, vtriusque rei fundamentum est religio. quo factum est, vt omnes populi quicumque ad magnam potentiam, & gloriam peruenerunt, iidem religionis diligentissimi cultores fuerint. Verum, vt ceteros omittam, Romanorum exemplo contentus ero, qui omnibus populis non minus humana sapientia, quam opibus, & gloria præstiterunt. Intelligentes igitur viri sapientissimi ad rempublicam amplificandam, imperiumque propagandum, maxima, ac præcipua esse religionis momenta, de nulla re tantopere laborarunt, quam de eius cultu tuendo; Diuiniq; Numinis metu, & opinione populo insinuanda. Quare religioni tantum semper tribuerunt, vt nihil neque publicæ, neque priuatæ rei nisi Dijs auctoribus gererent. Nihil igitur inchoabant, nullum negotiũ ingrediebantur; nullam expeditionem suscipiebant, nullum prælium inibant nisi auspicato. Nihilque aliud agebant votis nuncupandis, & persoluendis, templis dicandis, prodigijs, quæ nuntiabantur, quibus numquam a sapientibus illorum sæculorum viris abrogata est fides, procurandis, pace Deorum sacrificijs, & supplicationibus exposcenda, quam vt populo persuaderent, omnia Deorum nutu fieri, & regi; eosque omnia

nia humana animaduertere. ac cum omniū scelerum tum sui in primis numinis spreti, ac violati acerrimos esse vindices. quo fiebat, vt Romanus Populus nullum crimen atrocius duceret, quam iusiurandum violare. cuius quāta fuerit religio, vel illo exemplo clarissime patet, cum Consul, vt populum a legum cura, quas Tribuni plebis promulgarant, & a concionibus auerteret, se se legiones in expeditionem ducturum pronuntiauit. Cuius militiae delectandæ cum nulla esset via, neq; in Tribunitia intercessione quidquam præsidij, quod in verba Consulis iam antea iurassent; nullaque ostenderetur se se religione exoluendi ratio, quàm Consule de medio tollendo, consilium coeperunt Consulis interficiendi. & habuisset res effectum, nisi edocti fuissent, nullā scelere religionem exolui. leuius videlicet cædis, quàm violati iurisiurandi crimen putantes. quæ res milites dicto Imperatorum audientes faciebat, in cuius verba iurauerant. vt is populus, qui in pace togatus tam contumax esse soleret, tamque ad seditiones promptus, idem in bello, & armatus, quæ res hominibus animos, & spiritus facere solet, tam mitis, ac continens esset, iurisiurandi religione in bello videlicet obstrictus, qua in pace erat solutus. cuius tantavis erat, vt eius obseruationem suæ ipsorum animæ anteferrent; ceruicesq; securi haud retractantes subijcerent, si quando male gesta re Consul more militari in decimum quemque capitali supplicio animaduertere constituisset. Qua re fiebat, vt ancipiti mortis timore, & ab hoste, & ab Imperatore proposito milites strenuam, & audacem operam in prælio nauarent; ac potius quàm aciem desererent, fortiter pugnantes occumberent. ne incertæ mortis metu, cuius periculum virtute, & audacia discutere poterant, in certam cuiusque effugiendæ omnis a religione præcideretur spes, inciderent. Nemo igitur sanus negauerit religionem cum totius publicæ, tum in

primis

primis bellicæ rei firmissimū esse fundamentum. Ab vtris porro sanctius, & castius a Turcis ne, an a nobis hæc ipsa religio colatur, malo in aliena existimatione relinquere, quam ipse sententia mea statuere. nonnulla tantum persequar, quæ mihi veniebant in mentem. Principio cum illæ religionis præcipuæ sint partes, vt omnia ad Diuinum Numen referatur, eiusque voluntate omnia humana regi, & gubernari putemus; mirum est quantum Turcæ ea in re nos antecellant, quamque hanc opinionem mentibus penitus insitam habeant, qui Diuinæ prouidentia tantum tribuunt, vt ea in re nimij sint, quippe qui omnia ad fati necessitatem reuocent nullis humanis consilijs euitabile. quare vnicuique terminū vitæ fato statutum putant, qui neque proferri, neque contrahi possit: proinde cum præstituta mortis hora venerit, eam omnino esse obeundam; ac nihilominus esse moriendū, si in cubiculo tuo clausus procul ab omni discrimine fueris, quā si in medio pugnae ardore inter mille in te vnum intenta tela verferis; si non venerit, te ab eiusdem telis iugulum tuū petentibus nihilominus, quā in cubiculo tutū fore. quæ opinio, & si quod ad fati necessitatem attinet, improbanda est, tamen ad id, quod nunc agimus, illud habet boni, quod Turcas in prælijs ineundis, ac discriminibus adeundis audaciores, ac minime retractantes facit mortis metu dempto, cuius periculum nō a discriminibus, sed a fato pendere putet. Verum omnia humana in Diuina moderatione versari, omniaque a Diuino Numine pendere, pia in primis, ac vera est opinio, cuius retinentissimi esse debemus, omnesque causas illam labefactare solitas diligenter vitare; in primisque cauere, ne vllis Philosophorum disputationibus contraria suadentium ab illa abducamur, eorum præsertim, quorum secta maxime viget, & in flore est, hoc est Peripateticorum. quorum magna pars de Diuina natura ita disputant, vt illam nulla humanarum rerum cura at-

tingi

tingi contendant; neque ullam illarum procuracionem habere, aut vero habere posse, quæ etiam sordidissima res sit, tantique Numinis maiestate indigna. quæ impia opinio religionem prorsus tollit. frustra enim Diuinum Numen precibus, votis, sacrificijs, omni que religionis cultu nobis propitium facere contendimus, eiusque pacem frustra exposcimus, & opem imploramus, si quidem omnia hæc ab illo non animaduertuntur. quo impedimento plane carent Turcæ, quibus Philosophiæ studium legibus est interdictum. Quod quamquam alia de causa improbum Veteratorem fecisse non sum nescius, nimirum ne legum suarum vanitas appareret, vtile tamen Turcis cõmentum est, ad religionis opinionem tuendam. Omnino Philosophiæ hoc studium vtile ne, an damnosum mortalibus sit, neque huius loci, ac magnæ, & longæ disputationis est; nosque in eo insectando in tribus illis libris, quos adolefcetes edidimus, nimirum fortasse acres, & vehementes fuimus ardore ætatis incitati, ingenioque, ac se efferenti copiæ indulgentes. qui libri multis in locis corrigendi sunt; resque alio scribendi genere tractanda fuit; neque acri illo, & vehementi agitanda, sed æquabili, & sedato quaerenda. Hæc igitur Turcarum animis penitus insita opinio illos Diuini Numinis metuentes facit, illorumque studia ad religionem excitat, & incendit. Qua re fit, vt erga erroris illum plenû cultum omnia illorum falsæ pietatis, & diligentia officia in omnes partes plane constent. nam templa summa cum veneratione frequentant; Diuini Numinis pacem, atque opem demississime, atque humi prostrati exposcunt; res sacras venerantur; sacerdotes non modo legis suæ, sed nostros quoque in tanto honore habent, vt illos quoquomodo violare nefas putent. quæ res innumerabilibus Piratarum exemplis, quod mirandum sit, patet. quorum plerique cum aliquem sacerdotem de nostris cepissent, eum e vestigio

dimittere

dimittere solebant, ne se grauissimo crimine sacerdotis, & ministri eius retenti Deo immortalis obstringerent. cauentque diligenter, ne quid contra legem aperte admittant, eamque maximam offensionem in primis vitant; ac si quis eius criminis conuincatur, in eum seuerissime animaduertunt. nulla igitur in Deum immortalem conuicia apud illos audiuntur, nulla sunt adulteria, nihil denique in quo legis violatæ, aut negligenter adseruatæ sit offensio. Quamquam non sum nescius atrociora flagitia ab impia, & exacrabili illorum lege illis permitti. cuius obseruationis illustre exemplum nostra ætate a summo Imperatore Solimano editum non pigebit referre. Nam cû vna ex puellarum gregibus, quas summi Imperatores intra septa in concubinato habent (licet enim per Mahumetis leges concubinas habere quot plurimas alere homines possunt) frequentius, quam ceteræ cubitum accersita summum Imperatorem sui amore captum sensisset, vafro commento assecuta est, vt ab Imperatore manmitteretur (in seruitute enim Imperatoris sunt pueri, & puellæ, qui septis illis includuntur) cumque postea leætica, vt assolet, missa accerseretur, mirari se illa summi Imperatoris rationem vehementer respondit, qui tantæ maiestatis Princeps sacram Mahumetis legem, qua liberarum concubinatorum disertis verbis prohibeantur, aperte violare non vereretur, eaque in re apud populos, quorum oculi in illum essent coniecti, tam grauer offendere. Qua responsione commotus Imperator libidinis impetu in præsentia inhibito, postero die quæsiuit ex legis peritis, an per legem liceret, liberarum mulierum in concubinato habere. quod cum illi negassent, Imperatorque puellæ, quam perditæ amabat, consuetudine carere non posset, illam vxorem duxit. Non necesse habeo nunc contra referre, vt se se hac in re habeant Christiani, ne vulnera, quæ sanare non possum, attrectando refricent. Proximum a

H

religione

religione locum in republica gerenda, atque in Imperio amplificando obtinet disciplina. in qua nihil est quod vlla inter nos & Turcas suscipiatur comparatio, cum apud illos summa; apud nos nulla prorsus sit. Illud enim constat, summum Imperatorem stans temporibus conquiftores omnibus Imperij prouincijs circummittere ad puerorum delectum habendum. qui omnibus primæ ætatis pueris Ciuitatis in conspectum adductis, quorum indoles ex forma, habitu membrorum, totaque corporis specie, & aspectu probatur, eos deligunt, eorumque greges in Regiam adducti in disciplinam traduntur, in qua iaculandi, equitandi, arma tractandi, omnes denique militiæ artes docentur; animiq; ac corporis vires longa exercitatione corroborantur, neq; quisquã ad militiam admittitur, aut ad bellica munera assumitur, nisi longa hac disciplina, & vsu affuefactus. At nostri contra exercitus hominibus militarium rerum rudibus, omnisque disciplinæ expertibus constant. Huius autem disciplinæ triplex est vsus, & utilitas. prima est hæc ipsa rerum bellicarum peritia, ac firmiter corporis robur. quæ in Turcis tanta sunt, quanta assidua, & diuturna exercitatio efficere potuit. cuius roboris argumento sit illud sæpe editum specimen, sagitta ex arcu Turcico tanta contentione emissa, vt summam remi partem, atq; a scalmio interiore crassitudinis fere dodrantalis transfigat, ita vt cuspis spiculi ex altera parte appareat. At nostri contra milites ad militares ordines temere, ac sine delectu adscripti, omniumque rerum ignari tum vsus militares, atque artes discunt, cum illas multo ante perceptas explicandi tempus venit. altera est illa vel summa utilitas, laborum inopiæque tolerantia, animusq; aduersus omnia mala, rerumque penuriam inuictus. assidua enim exercitatione affuefactus animus nullo labore vinci potest: tenuisque victus, ac cultus, summaq; parsimonia, in qua educati sunt,

sunt, paucissimis, ac necessarijs rebus contenta est; maximæque copię minimis com meatibus aluntur. quo fit, vt in bello expeditiores sint illorum exercitus, ac classes haud magna sarcinarum, atque impedimentorum vi agmen tardantibus. At nostri exercitus, & classes ingenti vaforum, & supelectilis mole grauantur; militesque ad laborem insuetum subito deficiunt; neque nisi omnium rerum copia circumfluant, possunt durare. neq; necessario victu contenti delicatum quoq; quærunt; eoque iam turpitudinis res processit, vt maior pene sit conuiuiorum, & omnium apparatus in bello, & expeditionibus, quam in pace, & in urbano otio luxus. pudet referre, iam niuem ad potum refrigerandum classibus circumuehi. Tertia est obedientiæ utilitas, qua virtute res bellica in primis continetur. at hæc apud Turcas tanta est, vt neque nostra, neque vllis sæculorum ætatibus apud vllas gentes maior fuerit, cum contra nos contrario vitio flagitiose laboremus. contumaces enim sunt milites nostri; neque imperijs obedientes, quippe qui nulla disciplina mansuefacti sint; nulloque pœnæ metu in officio contineantur. vt Christianorum castra ipsorum militum nostrorum seditionibus, quam hostium oppugnationibus infestiora fere sint. Quo vitio ne Duces quidem ipsi, ac Proceres carent. quorū pleriq; deprauatis cupiditatibus, ac priuata ambitioni, quoq; nil scœdius est, quæstui seruietes, ac bellum cauponantes rempublicam produnt; nullamq; Principibus suis non modo fidelem, ac fortem operam nauant, sed alter alterius gloriæ inuidia, & obtrectatione ad rem bene gerendam sibi ipsi sæpe mutuo impedimento sunt, nulla pœnæ expectatione a tanto flagitio deterriti. Vt nullus iam sit apud nos, quo descendamus, inferior dedecoris, & infamiæ locus. Iam vero virtutem, quæ in causis imperij amplificandi præcipua est, si maiorem in Turcis, quam in nostris hominibus esse

dixero, & iniuriosus in gentem nostram fuerim; & magnam inuidiæ molem mihi conflare. Illud tantum dicam, virtutem maiore in honore esse apud Turcas, illiq; vni esse in rebus militaribus locum, ijsq; tantum hominibus bellica munera mandari, quorum conspecta virtus, atque in rempublicâ merita per omnes deinceps honoris gradus ad summos honores extulerit, cum apud nos nobilitas altissimum locum teneat; eosque maximis muneribus præfici videamus, qui cum nullum sui documentum dederint, sola nobilitate, familiæque splendore eniteant. quæ res indignationem strenuorum, ac fortium virorum accedit. quorum multi Christianam militiam deserentes, in qua nullum virtuti suæ locum esse videant; omnemq; sibi crescendi spem præcisam intelligant, ad Turcas se conferunt. quos virtutis fama spectatos Turcæ complectuntur, omniq; honorum genere prosequuntur, & ad summos militiæ gradus extollunt. quippe qui qualis sit vir, non vnde sit, quærendum putent: neque virtutem tamquam fortunæ bona hæreditariâ relinqui didicerint. Equidem non nego nobilitatem in magno pretio esse debere; magnamque vim habere ad hominum animos ad virtutem excitandos, magnumque ijs hominibus, in quibus virtus sit, addere ornamentum. Verum illam virtuti præferri; eaque de causa grauißimas reipublicæ partes, ac bellicarum rerum summam hominibus mandari, quod sola nobilitate cõmendetur, hoc plane improbandum est, rei que publicæ damnosum. filios ac fratres Regum eximios facio, quibus summum Imperium mandari, non modo non damnosum; sed vtile in primis reipublicæ est. nam cum in omnibus humanis rebus plurimum auctoritas valet, tum vero in bello tanta sunt illius momenta, vt maxima rerum pars in illa posita videatur. quippe quæ obedientiam comitem habeat. qua rem militarem in primis contineri diximus. Quare illorum imperijs milites, &

Duces

Duces haud retractanter parent, quippe quorum summa dignitas omnem inuidiam, & obtreccionem exuperet. cupideque illis operam nauant, quod egregia virtutis facinora in ipsorummet Principum oculis edita neque latere possint, neque obtreccatorum calumnijs obscurari, aut eleuari, sed debita præmia expectent. Postremo pœna, & premio respublicas in primis contineri constans est veterum sententia. qua vtraque in re mirum est, quanto interuallo Turcis simus inferiores. Verum ego magnam me inuidiæ molem nomini meo conflatum; grauißimeque apud multos offensurum intelligerem, si Turcarum rationem nostræ anteponerem. à qua re tãtum absum, vt nostram longe humaniorem, & præclariorem esse statuã. Turcarum enim omnia consilia, & instituta ad bellum referuntur, contra apud nos pacis, & otij studia potiora, ac maiore in pretio sunt; maioreque opera, & diligentia; ac maiore pecuniarũ, & tẽporis impensa excoluntur. Principio ingens est apud nos Sacerdotum, ac Monachorum numerus, hiq; amplissimas opes, & magnam potentiam possident, ac splendidissimum cultũ tuentur, latifundijsq; & opulentissimis, ac frequētissimis cœnobijs suis omnes Europæ prouincias occuparunt: maximaq; fructuum, & vectigalium nostrorum pars illis cessit. Qua in re laudanda in primis est maiorum nostrorum pietas, & sapientia, qui in Sacerdotũ ordinem, & in sacras res tam liberales fuerint, quiq; tantam opum suarum partem in Diuinum cultum splendide tuendum, atq; in egentium inopiam subleuandam, bonarumq; artium, & doctrinæ studia fouenda, & alenda tam large cõtulerint. Præterea iudicia apud nos maioribus contentionibus, maioreque eloquentia, ac longiore temporis tractu exercentur. quare magnus est apud nos iuris consultorum, magnus Iudicum, oratorum, causidicorum, scribarum numerus, quibus amplissima præmia, & magnæ mercede sunt cõstitutæ; forensiq;

opera

opera, & industria haud exiguam Christianarum opum partem ad sese trahit. Iam vero litterarum, & doctrinæ Gymnasia frequentissima apud nos sunt. quæ magna impensa ipsa quoque tuemur; multiq; sunt, qui ad illa se conferant; in doctrinæq; studijs, quæ in magno honore esse videant, aut omnē, aut magnā ætatis partē ponant. Postremo quāti Dij immortales sumptus fiunt in manuū artificia: quā immanes apud nos sunt substructiones, quāta & publicorū, & priuatorū ædificiorū copia, & magnificentia; quanta signorum, tabularum, stragulæ, cælati argenti, suppellectilis vis; quantus domestici, ac quotidiani cultus splendor; quantū conuiuiorū apparatus: quātus in vestitu, & in omnibus rebus luxus: quātis mercedibus eiusmodi rerū artifices alūtur. Quæ oīa vt Christianas provincias mire exornant; atq; vt Turcæ rudes, & agrestes præ nobis videātur, faciunt, ita bellicis rebus, & augēdo imperio minime apta sunt. magnā enim opū Christianarum partē in bellū insumendarū auferunt. At cōtra apud Turcas hæc omnia tenuia, aut nulla sunt: nā Sacerdotū numerus exiguus est, cultusq; pertenuis necessarijs tantum modo rebus suppeditatis: iudicia nullis cōtentionibus agitantur; breuiq; ac semel, aut summū iterū caussa dicta sine hac tanta cōmentariorū cōgerie forenses caussæ trāsiguntur; vt nihil necessaria sit tanta patronorū, & scribarum copia; nulla sūt apud illos Monachorū instituta; nulla ædificiorū moles; nullus in quotidiano cultu splendor, victus tenuis, neq; vlllo coquorū artificio elaboratus. neq; enī Turcæ ista curant aut suspiciunt, sed omnia illorū in bellicos vsus insumuntur; omnesq; opes, ac præmia viris militaribus cedūt. Hi soli apud illos sūt in honore. ut mirari non debeamus, strenuos, & bellicosos viros Christiana militia relicta, cui perexigua præmia sunt proposita, quorū etiā paucissimi participes sunt, ad eā sese conferre, quæ ipsos dignitate, & opibus augeat. Cū igitur vna tan-

tum

tum sit apud Turcas ex bellicis rebus crescendi via, haud mirum videri debet, omnes illorum curas in eam rem intentas, quæ vna ipsos ad honores, opes, potentiā perducat. quo fit, vt illi bellica gloria, & rerū gestarū magnitudine ceteris gentibus antecellant; ingeniq; sit apud illos militum, & fortium virorum numerus, magnæque equestres, & pedestres copię alantur; illorumque nomen omnibus sit terribile, atque in bellis, quæ pro augendo imperio continenter suscipiunt, victores euadant. at nostrorū hominū studia in varias res distrahuntur: operaq; & industria in multis artibus occupatur, vt perexigua pars bellicis studijs possit vacare. Manuum. n. infiniti generis artificia, litterarum studia, rerum sacrarum professio maximam Christianorū hominū partem a bellicis cogitationibus auocant. eam enim viā homines libētius insistūt, quæ planior, & tutior, minusq; laboriosa est; ac discriminibus prorsus caret: ad illudq; vitæ genus sese conferunt, quod ad eosdem honores, & ad easdem opes nihilominus eos extollit. quo fit vt Vrbes nostræ opificum, & sellulariorū copia sint refertæ; omniaq; Philosophorū, & Theologorū disputationibus, & forē sibus clamoribus personēt. quæ res vt Orbē nostrū mire exornant, ita ré bellicā eneruāt. exiguaq; proinde est apud nos bellatorum copia, viresq; sunt imbecillæ. Qua in re illud pro certo, ac subducta ratione affirmare non dubitabo, ex ea ætate, quæ sit armis ferēdis, uix centesimū quēq; apud nos militaribus studijs sese dedere, cū cōtra Turcarū lōge maxima pars militarē rem colat. Poenæ vero, quorū metus ad ciuilē, & militarē disciplinā cōtinendā in primis valet, apud nos quidē æq; atq; apud Turcas constitutæ sunt. Verū nō in legū decreto, ed in obseruatione sanctitas disciplinæ posita est. at nos legum seueritatem, aut eloquentia vafriisque patronorum, & oratorū cōmentis vitamus; aut gratia inflectimus; aut potentia perfringimus. cōtra apud Turcas nulla

est aut

est aut culpæ deprecandæ uia, aut poenæ subterfugiendæ spes. Quo fit ut omnia apud nos corrupta, & soluta sint; summaq; sit omniū rerum licentia; atq; omnia pro animi libidine administrentur; militesq; poenæ metu liberi omnia solute, & negligenter agant; ad hoc omnia seditionibus, & rixis misceant, neque dicto audientes sint uerbis tantum feroces, factis ignaui, in aciemq; producti præliū vix initum turpiter omittant; ac primis ordinibus leuiter impulsis omnes sese ne tentata quidem pugna in foedam, & effusam fugam conijciant. Duces vero apud nos multi quidē præstantes sunt; ab omniq; sorde liberi, atq; omni infamia intacti. Sed quid tandem faciant viri quamuis egregij in tā corruptis moribus? impar illorū virtus adultis sæculi vitij est. Quamquam ex summis quoq; Ducibus nonnullos scimus priuata consilia, priuataq; cupiditates bono publico anteferre. Inferiorū vero ordinum Ductorum haud minora, quàm militū sunt flagitia. quorum maxima pars bellum ad quæstū cōuertunt; militiāq; nundinantur. stipendijs enim interuersis numerum militum mentiuntur, alijs in locum eorum, cum exercitus lustratur, subornatis. Quo fit, vt copix nostræ stipēdijs frequentes, raræ sub signis sint. Oībus eiusmodi vitij castra Turcarum carent. quietissimi enim sunt milites; atq; imperijs obediētissimi; militariaq; munera impigre obeunt, atque omnem ferociam prælio reseruant. quod ingentibus animis ineunt, & sustinent; neque primis aduersis rebus secundaq; hostiū fortuna franguntur, aut aciem deserunt, sed maiore legum, & poenæ, quam hostis metu cōtinente fortissime dimicantes; locumq; assignatum tuētes fortunam se vertentem expectant; omniaq; vltima experiuntur. quippe quibus atrocissimi supplicij horribili, ac foeda specie animo obuersate fixum, ac statutum est, aut victores discedere, aut si uirtuti fortuna inuiderit, honesta morte, atq; ab hoste oblata in acie potius cadere, quàm

domi

domi collum securi subijcere; aut iugulum carnifici præbere. Cum militum obedientia Ducum virtus certat, qui nulla priuata consilia a publicis separata habent; omniaque ab illis, & fortium virorum officia, & egregiorum Ducum munera in remp. & in summum Imperatorem extant. Habes Columna clarissime quæ mihi de Imperio Turcarum in mentem venerunt. ea si probabis, lætabor, si minus, comprimes, ne ea in manus hominum veniant, quæ de iudicij mei existimatione sint detractura.

VBERTI FOLIETAE

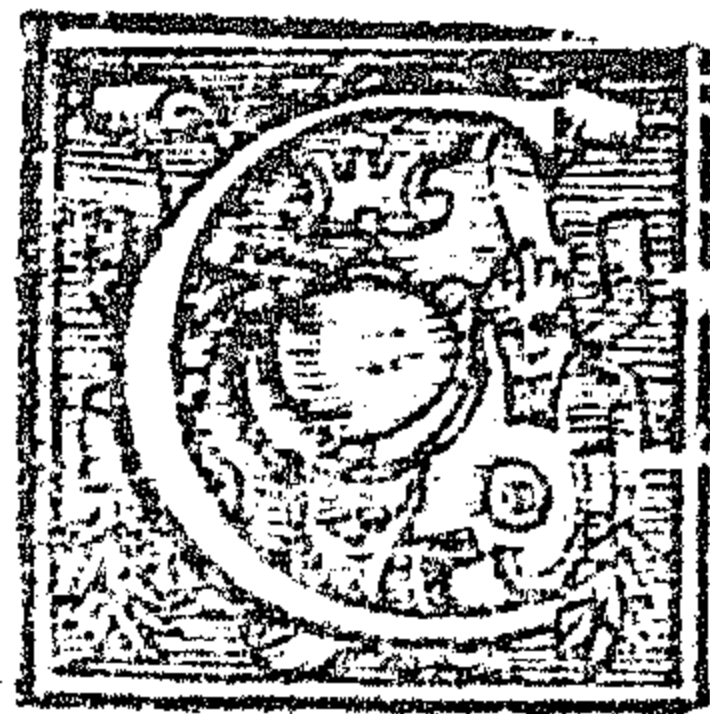
TYBVRTINVM. HIPPOLYTI

CARDINALIS. FERRARIENSIS

A. D. FLAVIVM. VRSINVM

CARD. AMPLISSIMVM

OMPLVRIBVS, & eximijs tuis omnium temporum in me meritis, quibus perpetuam grati animi memoriam, singulariaque studia me debere intelligo, magnū cumulum Flavi amplissime addidisti hoc postremo beneficio, quod opera tua in viri clarissimi Hippolyti Estij Cardinalis Ferrariensis familiaritatē, ac domesticum usum veni. Cuius rei percipidus semper fui: neque id ijs sane de causis, quibus homines in Principū familiaritate, & patrocinio appetendo duci solent, ut & opibus, ac dignitate augeantur, & sibi ac rebus suis in illorum potentia, & auctoritate praesidium parent. hanc enim homines in clarorum virorum clientelam se se tradentes spectare fere solent. Sed alia quaedam sunt longe maiora, quae mea studia, ac voluntatem semper ad Ferrariensem attraxerunt, quaeque liberalia ingenia sibi deuincire solent; praestantes nimirum, ac singulares hominis virtutes; fides in primis, & integritas, ingeniumque simplex & verax ac minime fucatum, aut fallax, nullouē simulationis artificio eruditum. quo vitio aetas nostra ita laborat, ut ad ingenij pene laudem fallax astutia reuocetur. Deinde prudentia,

prudētia, ac ciuiliū magnarūque rerū intelligētia, quam ille nō in scholarū vmbra Philosophorūue disputationibus (quamquā ne huius quidem eruditionis est expers) sed assiduo iam inde a prima adolescentia vsu, publicarūque rerū tractatione est affecutus, dum interioribus maximorum Regum consilijs adhibetur, vel de maximis rebus legationes obit. Verum hęc omnibus nota sunt. Illa est in Estio eximia, & singularis virtus, quae ut magnae celsaeque fortunae perraro comes est, ita si ad sit, illam in primis cōmendat, & inuidiam mitigat. Ea est summa humanitas, morūque facilitas, & comitas; clemensque ac mitis natura, & ab omni asperitate, atque iracundia longe remota non quidem vulgo ignota, sed nobis in intima familiaritate, quotidianisque colloquijs, & postmeridianis confessibus, atque in cetera consuetudine experta, ac plane perspecta. Ut non minus in domestico vsu alienae libertatis, quam suae dignitatis memor esse videatur. Comitatur egregias virtutes clarissimi, ac vetustissimi generis nobilitas, qua ille (absit verbo inuidia) inter Italos longe antecellit. Sed de ceteris virtutibus Ferrariensis alias. ad illud venio, cuius causa hęc ad te scribere institui, id est ad Regium splendorem ac summam, & insignem liberalitatem, & magnificentiam, quam ille cum in quotidiano cultu ceterisque rebus, in quibus huius virtutis splendor potest elucere, tum vero in amplissimis substructionibus in primis declarat. quam rem nonnullis miror non valde probari. quippe quod nulla res sit, in qua vel magis magnorum virorum apparere possit benignitas, magnificusque animus, vel (quod Christianae pietatis primum est munus) quae magis egentium inopiam subleuet. quorum greges assidue aluntur in varijs ministerijs occupati. Hoc igitur laudabile in primis studium semper fuit in Ferrariensi. quam rem cum quamplurima aedificia multis in locis magno sumptu

ædificata testatur, tum vero hæ Tyburtinæ immanes substructiones in primis declarant. quas quoniam visendi numquam tibi comoda facultas data est, diligenterq; tu in meo ab vrbe discessu, cū me Ferrariensis in hūc æstiuū secessum secum duceret, mecum egisti, vt illarum formam, & rationem tibi perscriberem; morem tibi gessi, ac quamcōmodissime, & minutissime potui magnam rerum insigniorum partem stilo diligenter sum amplexus, non quidem munus plane implendi spe, sed obsequendi voluntate. Principio sacram Aedem in summo Oppido belli casibus dirutam vir non minus pius, quā magnificus præclaro Tyburtis marmoris opere in longe augustiorē formā restituere est aggressus, quā ædificationē assidue vrgendo propediem ad finē perducet. Deinde campestris loci tria circiter passuum millia muro amplexus viuarium venaticum prope Oppidū fecit, in quod omnis generis feras inclusit. Præterea viam, quæ ad Oppidum fert, prius arduam, asperā, cōfragosam, vt per eam vix ingredi iumentum posset, strauit, immanibusq; ac perincōmode prominentibus saxis reuulsis, ita cliuū molliuit, vt nunc fastigio leniter subuexo perfacilis sit vehiculis, ac pene planus ascensus. Paruū quoq; alterum viuariū prope arcem muro sepit. Ad hoc vineta extra Oppidum instituit; in quibus multis ex orbis regionibus, in primis ex Gallis vites comportatas seuit generosa, pretiosiorisq; notæ vina ferentes. Verum eiusmodi res alibi quoque visuntur. ad illud veniamus; quod toto orbe terrarum eximium, ac nescio an vnicum opus appellem. Is est fundus, quo caue putes Flauī amplissime, vel extructionum magnitudine, vel rerum varietate, & amœnitate veterum magnificentiam quidquam facere potuisse præstantius. Eum tibi aliqua ex parte stilo adumbrare quidem possum, exprimendi vero, ac plane demonstrandi inanis omnis conatus fuerit. Ea est enim cum vniuersi operis species, tum

singu-

singularum partium dignitas, quæ non modo omnem scriptoris facultatem, sed cogitationis quoque vim longe superet. Vix aspectus rem, qualis sit, perfecte indicat, neque id subito, quod singularum partium diuturna contemplatio admirationem paullatim augeat. Equidem cum multa ad me de hoc suburbano multorum sermone perferrentur, eam amplitudinem cogitationi meæ tacitus subijciebam, quam maximam animus capere posset. Verum quanto in errore versarer, subiecta oculis res statim declarauit. nam primus aspectus animum, & oculos subito stupore defixit, & velut mentem à sensibus abduxit. Deinde, vt me collegi, & ad singulas partes oculos circumferens, eas cœpi paullo diligentius contemplari, tum vero eum esse locum statui, quem vix æquet admiratio. Inferior fundi pars (inde enim initium faciam, vnde est aditus) planities est medio decumano, ac duabus vtrunque semitis, quæ ad dimidium cliuum perueniunt, secata, trāsuersisq; alijs semitis in hortulos pomiferis arboribus confitos distincta. Hanc planitiem, cum prius perangusta esset, amplificare Dij immortales quantæ molis fuit? Nam cum læua collis incurrens vrgeret oppidanorum ædificijs frequens, dextra vallis in haud exiguam altitudinem deprimeretur, collis ædificijs directis, ac pretio Dominis soluto cōplanatus est; humusq; egesta. qui collis, cum non omnis terrenus esset, saxa sæpe occurrentia fuerunt excidenda. Et vallis crasso muro excitato, eoq; validis anteridibus firmato, qui incumbenti; ac prægrauanti oneri reluctaretur neque succumberet, congesta humo impleta est. Ita planities ad hanc, qua nunc est, amplitudinem est perlibrata. Quæ res immēsi operis, immanisq; atq; adeo Regij sumptus fuit. Decumanū binas vtrunque piscinas, easq; per amplas habet senisdenis pilis singulas ambientibus; plumbeis fistulis super exstantibus paullū à summo introrsum inflexis, per quas aqua magno impetu

impetu procurrens earum angustijs cōprimētib; incitata in sublime emicat curuata forma, paullatimq; sese dilatans in tenuissimas guttas dissipatur; imbrisq; instar in piscinam decidit gratissimo murmure, decoroq; procul, & subtus intuenti aspectu, veluti aquæ fornicibus ex omnibus circū partibus orientibus piscinam testudineato tecto concamerantibus. Neq; hæc vna est aquæ gratia, nam quocumq; oculos cōuerteris, scaturigines emergunt, tāta cū varietate, tū operis magnificētia, ut nullus toto terrarū orbe sit locus in eo genere non multis partibus inferior. Neq; vero necesse habeo singula persequi, longū enī, ac pene infinitum esset, illa tantum attingam, quorum dignitas, & amoenitas eminent. A planitie igitur cuius assurgere incipit, in quo medio tria aquæ immissaria in perpetuam longitudinem porrecta, quanta patet cliui latitudo scandentibus aduersa in conspectu sunt, per quæ gradatim inter se extantia, vt natura cliui fert, tres euripi profluunt. In summi immissarij muro columellæ bipedales viginti quattuor per totam longitudinem positæ sunt forma candelaborum affabre factorum paribus interuallis inter se distantes. e quarum cacuminibus salientes aquæ similitudinem aquæ vehementissimo feruore tumentis exprimunt: candelabraque decedentes circumfundunt: ad hoc præclari operis fictilia uasa in intercolumnijs posita loci dignitatem mire augent. ac ne frons quidem muri suo caret ornatu. In qua perpetuus ordo laruarum est affixus, quas singulas ferta ambiunt interdependentibus fimbrijs. At medij immissarij pons egregio opere lythostroto ornatur, quo variæ auium, piscium, serpentium prominentes species exprimuntur, ex eoque in infimum immissarium per siphones aqua effunditur; huiusque infimi immissarij frons triglyphis veluti Zophorus Doricus distinguitur. Vniuersa huius operis species, & spectantium oculos varietate, ac

ve-

venustate sua in primis tenet; & aures gratissimo, uarioque murmure permulcet. Ac ne scalæ quidem, per quas ad dimidium cliuum rectus est assensus, sua aquæ commendatione carent alueolis vtrimque gradatim communitæ, per quos ingens aquæ copia profluit, quæ per siphones à superioribus trāsmissa ab inferioribus deinceps excipitur. Superposita sunt alueolis uascula haud abfimili alabastrorum forma, ex quorum cacuminibus aquæ emergunt, ipsæ quoque tumorem præferuidæ aquæ salubrosa mobilitate imitantes. omnino nihil hoc cliuo amoenius, qui præter aquarum multiplicem cōmendationem multis in partibus grata vmbra contegitur, quam facit frequens consita sylua. Ascensus leniter fastigiatus idq; haud mediocri pecuniæ impensa, cum loci natura sua sponte perarduus esset à dimidio cliuo, ubi scalæ terminantur, multis obliquarum femitarum anfractibus mollitur. Dignitatem loci in primis augent quattuor xysta, quæ recta, & plana totam latitudinem cliui transversam secantia gratissimas, ac salubres deambulationes, arborumque vmbra in margine cōsitarum opacatas præbent. Sed nullum opus toto hoc fundo tam conspiciendum est, quam fontium complures, ac miræ extruções. quarum tres in medio cliuo in ordinem gradatim positi decumano venientibus frontem aduersam habent, reliqui latera fundi vtrimque exornant. Horum alij vastissima mole sua horrore quodam contemplantes perfundunt; alij præclaro artificio admirationes faciūt magna signorū vi antiqui operis, & ipso pretio paratorū, tectorijsq; vermiculatis, & marmorato fere ornati. Neq; ego singularū formā explicare in animo habeo, non quod scribēdi laborē fugiam, sed ne earū rerū longior narratio tibi satietatem faciat, quā aspectus facere numquā potest. formam tantum vnius exponam, qui perfectus est, cum reliqui nondum omni opere sint absoluti. Mons est non per-

petuo

petuo iugo continuatus, sed multiplici cacumine inæqualis altitudinis distinctus, in eam formam, quã vulgo oua tam dicunt, curuatus e vastis prominentibus saxis eius generis, quæ assiduus aquæ defluxus, ex cliuo præcipitatae facit, haud absimilia subgrundiorum stillicidijs colore pumicibus proximo, tanto artificio factus, saxorumque ignentium eminentibus molibus ita scite collocatis, ut rudem quandam speciem, & subhorridã naturalis montis, aspicientibus tamen gratam reddat. Huius montis infima pars tribus speluncis excuatur, quarum in media signum est mulieris in sella sedentis; dextra, & læua signa fluminum in cubitũ recubantium, omnia colossea. Ex antris magna uis aquæ in tria subiecta vasa effunditur, ex quibus illa assidue defluens partim struẽtili canali, ac recto, partim duobus tenuibus euripis excipitur, qui totum Faleris hemiciclum flexuosis recursibus ambientes aquam in craterem peruastum firmissimæ columnæ impositũ deferunt. Falere ipsum pluteo e columellis munitur. Ex craterẽ aquæ magna copia per totũ circuitum assidue redũdans ueluti cataracta emissa in inferiorẽ per amplam piscinam ouatae & ipsam formæ precipitatur, tanto cum strepitu, ut proximorum voces vix exaudiantur. In medio craterẽ marmoreus globus extat, quattuor plũbeas fistulas sursum spectantes in triangularem formam cum vna media sit, defixas habens. E quibus quattuor aquæ imissiones in sublime emicantes, atq; inde deorsum curuatae venustam speciem haud absimilem lilij floris exprimunt. In inferiore parte fontis, quæ superiore Falere decempedali altitudine depressior est, porticus ab interiore parte piscinam dimidiam curuato flexu, ut est natura loci, amplectitur, per quam deambulantes piscinam, atq; assidue deiectum imbrem per fenestras, quibus exterior paries aperitur, prospectant. Nec minimam loco addit commendationem eiusdem parietis pons exterior inter fenestrarum inter-

interualla alterno ordine decẽ cubilibus excisa, in quibus Nereidũ sigilla antiqui operis egregiæq; artis posita sunt. suppositis vasis cubito innixa, quæ uasa ore in piscinam verso ingentem aquæ copiam magno impetu emittunt. neque modica additur venustas e platanis in area, quæ est ante fontem consitis grata vmbra locum opacantibus. Iam vero Antrum ad læuam areæ positũ loci dignitatem cum primis auget magna signorum uis egregij operis, ac maximi pretij in parietum nidis in ordinem apte dispositis collocatorum exornatum, ad hoc picturis, & coronarijs ex marmorato, ac uarij generis uermiculato conspiciendũ, quod in æstiuis caloribus Hexedræ usum præbet. quæ à loci natura refrigerata (magna enim pars in dorso cliui partim humo egesta, partim saxo exciso est excuata) ac proximæ exterioris perstreptentis aquæ sonitu, interiorisq; fontis in fronte hexedræ intrantibus aduersa murmure aures permulcente gratissimas præbet post meridianas sessiones. Hic fons ac triplex euripus cliuum transuersum secans, per quem aquæ à fonte manantes in alterum fontem, qui est e regione nomine, ac signis Urbis Romæ, & Tyberis amnis insignẽ feruntur; atque ab eo in inferiorem late restagnatam lacum, cui maris est inditum nomen, deuoluuntur; non solum belle positi sunt ad loci ornatum, & ad oculorum oblectationem, sed subest quædam recondita haud inelegans ratio ad agri Tyburtis naturam exprimendam accommodata, quam commentus est celeberrimi nominis nostræ ætatis arthitectus mihiq; amicissimus Pyrrhus lygorius uir cum multiplici eruditione perpolitus, tum admirabili omnis antiquitatis cognitione præcellens. hãc explicare operæpretium duxi. Tres sunt in agro Tyburte fontes, ex quibus tres manant amnes, qui fines Tyburtes irrigant, ac deinde in vnum confusi tandem in Tyberim confluunt. Anio celebris nominis, Herculanius, Albunea ab albis aquis ita appellatus

pellatus, seu, ut quidā putarūt, alia est eius nominis nō ita vulgata ratio. quā nō pigebit referre. Cū Ino Athamātis viri sœuitiā fugiens sese cū Melicerta filio in mare præcipitasset à Libero patre misericordia nutricis cōmoto seruata cū filio est, amboq; Dij facti, Ino Leuchotea, Melicerta Palæmō sūt appellati. Hoc ideo Poetæ fabulati sūt, quod Ino cū filio nauigio cōscenso salutē fuga expediuit, quam; quia in Græcia nusquā postea apparuit, undis hauitā dixerunt. At Ino post lungā nauigationē cū in Italiā venisset, latinū agrū tenuit, & in finibus Tyburtibus cōsedit; latino q; nomine Græci vī exprimēte Albunea est vocata, quæ cum diuinæ mentis afflatu adeūtibus ex oraculo daret responsa, sibylla Tyburs appellata est, à qua & lucus, in quo cōsedit, & tēplū illi dicatū, & fons, ac riuus emanans nomen acceperūt. Duo igitur in hoc fonte recubantiū fluminū signa Anienis, & Herculani imagines sunt, media sedens mulier Dea ipsa est Albunea; tres Euripi profluētes manātes fluuios à fontibus declarāt; fōs e regione positus nomine, & signis Urbis Romæ, & Tyberis insignis Euripos excipiēs Tyberī ipsū significat, stagnū inferius maris locū tenet, in quod & tres amnes, & Tyberis ipse euoluitur. Duo alij sūt a dextra & læua cliui fontes nō illi quidē tam vastæ molis, sed operis dignitate, multisq; egregiæ artis signis, in primis vero Hydraulicorū organorū artificio non minus suspiciendi. in minore enī, qui omni opere est absolutus aquæ emergētes varios auīū cantus imitantur. quos auiculæ, ex ære effictæ ramulis æreis ifidētes emittre videātur per interualla modo ad recessū nocturæ ex ære quoq; effictæ canētes, modo ad accessū cātū intermittentes. Fons maior nondū ad finē perductus horribili classico, oīs q; generis tibiārū vario cantu resonabit. Adeo excellentiū artificū industria in naturæ operibus exprimēdis nihil nō tentatū relinquit. Quæ de fūdo dicēda fuerūt, ijs quam cōmodissime potuimus explicatis, sequitur, vt ad

ædes

ædes tādē veniamus, quæ amplæ, & excelsæ, magnificæq; extructæ eiusmodi sunt, vt nihil ī ijs desideretur, uel ad habitationis cōmoditatē, vel ad domestici ministerij vsū, & explicationē, uel ad ornatus dignitatē. Triclinia .n. œcos, conclauia, cubicula perāpla habet, oīa leui tectorio exposita, egregijsq; picturis cōspicienda; cameras etiā coronarijs ex marmorato, atq; auro ornatas. Verū hæc cōia cum nōnullis ædificijs sunt. Illud est eximiū, & maxime insigne tres fōtes, vnus in ipso triclinico, duo reliqui in criptapor ticu triclinij, & cōclauīū lateribus prætenta, qui per fenestrase triclinio, & cubiculis aspiciuūtur. ex quibus aquarum scaturigines variij formis emergētes, ac perstrepen tes cœnantīū aures gratissimo murmure; oculosq; iucūdis sima sp̄ecie perfundūt. Affabre facti sunt, sūmoq; & politissimo, ac magni pretij artificio perfecti. Vnum, qui est in triclinio, describere satis habeo. opus est hyalostrotū e minutissimis tessellulis; neq; illud plana superficie, ac leui, qualis esse vermiculatorū solet, sed nouo quodā, ac venustissimo genere lapillis paulū eminētibus asperata. Antepag menta, hyperthyrum, supercilium, corona varijs florum fertis, varijsq; arborum prominentibus speciebus distinguuntur. Cydoniorum rami varijs flexibus inter se implicati supra coronā veluti ī tympanū fastigiantur amplis, ac prolixis fimbrijs a corona vtrīq; pendentibus. Duo vtrimq; Telamones, quos etiam Atlantas vocari video, nympharum effigie ancones ab extremis coronidis crepidinibus pendentes capitibus sustinēt. fons Fauni a signo huius Dei fistulis canentis uocatur. Frons ædium est in septem trionē uersa triplicē tredecim fenestrarū ordinē habens iustis paribusq; interuallis inter se distantiū. Aedificium enī in triū cœnaculorū altitudinē extollitur. Sed frōs perpetuā æqualitatē haudquaquā seruat. extremæ .n. partes vtrimq; eminēt veluti turre ædiū latera claudētes, & muniētes. Ex ijs, quæ diximus, facile vnusquisq; altitudinis, &

K 2 latitu-

latitudinis modū potest conijcere. Aditus oīno duo sūt, alter superior per peristilyum, quod & ipsū fonte Veneris egregij operis ornatur à signo recubātis, & ad strepitū de cidentis aquæ dormiētis Dæ ita appellato, alter ab ipso fundo, qui plurimū dignitatis habet. Duplex .n. podiū à media aedium fronte eminens altissimis columnis usq; ad medium tabulatū exaltatur egregio opere e marmore Tyburti perfectum. Scalæ vtrique ædium parieti iunctæ infimum moenianum capitibus pertingentes geminū aditū ab vtroq; moeniani latere præbent. Iam vero quæ magnifico rū ædificiorū duæ solēt esse præcipuæ cōmendationes, vt & prospectū habeāt, & ipsa in prospectu sint, eæ in his ædibus insignes in primis, & eximix sunt. sūmo .n. & editissimo iugo cliui vndiq; cōspecto positæ latissime patētē ipsæ prospectū habēt in subiectos latij cāpos, quibus imperio quodā videntur iminere, Romaq; ipsa sereno tēpore sub oculis est ita aperta, ut nonnulla publica ædificia editioribus locis posita liquido p̄spicua sint. Extremū illud est, quod nullo modo à nobis prætereundum fuit, hortus ædibus dextra cōiunctus septus muro, in quē ex interioribus cubiculis est aditus perāplis uijs totū locū ābiētibus mediumq; interfecantibus, ac gratas deambulationes præbētibus, quadripartito distinctus egregijs, varijsq; generis topiarijs ornatus præcella in primis media craticia testudine anguloso ābitu rotūda, quattuor ostijs peruia, qua uiaæ hortum distinguentes in decussim cōmittuntur. quaterni fontes parietes ostijs interiectos exornant in collium speciem consurgentes minutis innumerabilium colorum lapillis, omnisq; generis conchilijs opus scite uariantibus. Alterū caput viæ lateri ædium prætentæ fontē habet rudi opere, qđ rusticū vulgo appellari diximus, quo nullum est cōtēplātibus iucundius, prægradibus eminētibus saxi pumicis p̄simili specie musco cōtēctis herbisq; internatis naturalē ūbrofi antri speciē reddens. Vnda guttatim vndiq;

vndiq; manans, ac stillātia saxa numquā intermisso fluxu irrigās à subiecto labro gratissimo murmure excipitur. Eadem via per totā lōgitudinē marmoreo suggestu tripedalis altitudinis parieti iuncto ornatur perpetuo canali exciso, cauisq; a latere perforato, per quæ topiaria fluenti aqua irrigantur. Exigui quoque crateres toto suggestu in ordinem dispositi scaturigines emittunt salietem mobilitatem aquæ feruore turgentis imitantes. Nec vero sinistrum ædium latus suo ornamento, & commoditate caret, ex quo duplex porticus superiorum, & inferiorum conclauium solum altitudinē æquans longitudinis pedum ducentorum, quæ vsque ad montis crepidinem porrectæ salubres, & gratas deambulationes ex ipsis conclauibus præbent. Subiectum est porticibus stadium ad lusum pilæ, vt nullum hoc in loco exercitationis genus desideretur. Formam Tyburtini Ferrariensis vniuersam, & earum partium, quarum dignitas, & pulchritudo insigniores sunt, tibi Flauii amplissime summatim exposui, non quod sperarem, vt initio dixi, te ex meis, aut vero ex cuiusquam scriptis qualis is fundus sit, posse animo plane comprehendere, sed vt iussa tua facerem, cui imperanti non parere nefas duxissem. Deinde vt cupiditatem tibi, vel commouerem, vel iam sua sponte commotam incitarem locum inuisendi amoenitate, operumq; ac substructionum magnificentia in primis conspiciendum. qua re nihil te putē hero meo hoc tēpore gratius facere posse. Cui ne scio, an hoc meū consiliū fundi describendi, si rem vnuquā rescierit, sim probaturus. Vir enim est vt factis magnificus, ita ab omni inani ostentatione ingenio lōge remotus. Tu quidquid decreueris, me, vt facis, ama: sicque tibi p̄suade, eam me tibi pietatē, quā debeo, perpetuo præstaturū, nulliusq; hoīs in te studia vnuquā fore, quā mea ardentiora.

Vale. Dat. Tybur: Tertio Non:
Augusti. M. D. L X V III.

VBERTI

78
V B E R T I . F O L I E T A E
B R U M A N V S
S I V E
D E . L A V D I B V S . V R B I S
N E A P O L I S
A D . A N T O N I V M . C A S E L L A M
P A T R I T I V M . G E N V E N S E M

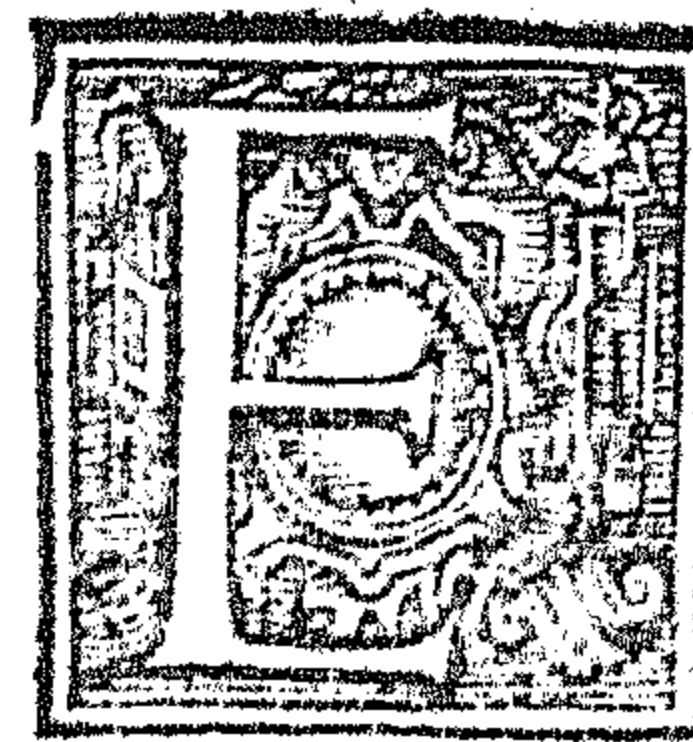

A N T O N I I . V A C C A E
I V R I S C O N S V L T I .

*Condita quin fuerit, quin instaurata iubente
Qualicumque quidem Numine Parthenope,
Ne modo praecipua Europae uideatur habenda,
Verum Asiae, & quot quot Sol uidet omniuagus;
Vix dubitet, tantae molem qui uiderit Urbis,
Qui caeli & terrae proxima, qui que maris.
Argumenta tui si quis Folieta libelli
Legerit, id certo certius esse putet.
Forsitan & cupiet laribus patria que relicta
Non alia extremum claudere sede diem.
Rebus in humanis permagna eloquentia uis est.
Maior ubi ueri nititur aucta fide.*

V B E R T V S

79
V B E R T V S . F O L I E T A
A N T O N I O . C A S E L L A E
S . P . D .

*Est uirtus tua, ea que tua in me sunt merita An-
toni, qua mihi grata recordatione perpetuo que
studio colenda esse intelligam: qua que non modo
praedicatione apud homines, qui nunc uiuunt, il-
lustranda, id quod continenter ac sedulo facio, sed
apud ipsam quoque posteritatem scriptis meis te-
stata esse uelim. neque enim obscura esse debent
eximia laudes tuae in utraque fortuna conspectae. Tu enim singularem
animi magnitudinem non minus aduersis, quam secundis rebus semper
declarasti: neque minus te haec omnibus clarum & suspiciendum fece-
runt, quam illa, quae solidae & rarae admodum uirtutis semper fuit,
admirabilem ostenderunt. nam quemadmodum tum cum per amplas
opes possidebas, nemo omnino de nostris hominibus erat, cuius Regia
liberalitas ac splendor latius, aut in plures partes pateret, ita cum illis
ministerorum tuorum culpa ac parum sincera fide decidisti, animi equi-
tas tui & constantia in tanta fortunae iniuria ferenda in primis eluxit,
cum tantum rebus tuis inflictum uulnus amicis tuis dolorem attulerit,
tibi gloriam adiecerit. quippe qui te ostenderis tantis detrimentis nihil
tua, sed amicorum duntaxat causa commotum, quod facultatem tibi
illis benefaciendi ereptam uideres, docuerisque, nullum esse in sapien-
tium compositos animos fortunae dominatum, qua sua quidem tibi adi-
mere potuit, tua adimere non potuit. in qua re me nihil mentiri, ni-
hilque non credibile dicere, haud dubitabunt ij, quibus notus es, qui-
que in rebus suis de te ac de bonitate tua periculum saepe fecerunt. Tibi
igitur homini mihi amicissimo, quemque ego pro haud leuibus uis in
me meritis, expertaque liberalitate unice diligo & obseruo, tum au-
tem in omni fortuna egregio libellum hunc, quem Brumani nomine
nuncupatum de laudibus Urbis Neapolis amantissime scripsi, tanta
Ciuitatis pulchritudine & magnitudine captus, dicandum existimaui
cum ijs de causis, quas commemorauit, tum ut tibi & omnibus decla-
rarem, me non fortunae tuae, sed tui amantem semper fuisse. Simul quod
argumentum pro singulari tua in praeclearissimam Urbem uoluntate, in
qua*

qua sedes & domicilium tibi constituisti, pergratum fore putavi. Ac me dubitatio quaedam nutantem fecit, qua scriptiois forma mihi utendum esset. Genus illud exile & familiare, quo epistolas scribimus, minime aptum materiae uidebatur; contra amplum illud ac sublime & ornatum, longique illi ac pleni uerborum ambitus Panegyricum conficere in animo non habenti haudquaquam idonei uisi sunt. nudam enim rem sine ullo fuce ulloue amplificationis & exornationis genere exponere decreui. quæ tamen ea est, ut sua ipsa pulchritudine ac naturali uarietate nullis extrinsecus adiuta ornamentis delectet. Moderatio igitur quaedam a nobis adhibebitur, medioque quodam genere inter tenue & amplum illud utemur: atque ita temperabitur stilius, ut neque humilitate sua rem deprimat, neque nimia ubertate redundans segetes strangulet: neque si nos supra æquabile illud & mediocre attollere nolimus, idcirco nimium demittamus.

VBERTI

VBERTI. FOLIETAE

BRUMANVS

SIVE

DE LAVDIBVS. VRBIS

NEAPOLIS

CAESARIS Brumani ingenium cum natura excellens, & ad maxima quæque natura, tum assiduo labore, diligentia, industria ita excultum est, ut omnibus ijs rebus, quæ magnum ac clarum virum decent, illo instructiorem cognouerim neminem. Nam cum in omnibus liberalibus artibus primos ætatis annos contriuit, itaque in illis versatus est, ut nihil in vlla earum sit, quod illius scientiam effugiat, tum in Philosophiæ & iuris Ciuilis studijs eos progressus fecit, ut nihil magnum aut arduum ab illis facultatibus tractetur, de quo is non commode & copiose disputet. Ius quidem ciuile illi adolescentiam nondum plane egresso, quod ætatis tempus ceteris ad discendum datur, interpretandum publice mandatum est. Quo munere magna cum ingenij & industriæ laude complures annos perfunctus est. Idem posteaquam relicto Gymnasio ad rempublicam gerendam animum adiecit, seque Romam contulit, mirum est, quam subito omnium oculos in se conuerterit; quæ de se documenta statim dederit. quibus factum est, ut sapientissimus Pontifex oculos subito in illum coniecerit, illique in ipso ætatis flore haud leuam reipublicæ partem sustinendam mandarit. Durissimo enim ac difficillimo tempore illum Nuntium Neapolim misit, tum cum omnia inter ipsum & Vi-

L carium

carium istius Regni essent exulcerata; controuersiaq; de sacrosancta iurisdictione maxime arderet, quod Pontifex acerrimus Maiestatis & iuris Pontificij vindex, & assertor nulla in re illud imminui pateretur, auctoritatemque sanctæ huius Sedis illo in Regno superiorum temporum vitijs & hominum negligentia multis in partibus lapsam restitui vellet; Vicarius vero iuris, quod multorum annorum vsurpatione veluti præscriptum contenderet, retinentissimus esset; quibusque antè Brumanum hoc negotium datum est; ij in eo tractando parum cōmode versati essent; ac pro eo, vti inueterato morbo mederentur, ipsi noua vulnera addidissent, resq; ad apertum diffidium & ad turbas spectaret, Brumanus omnia sanauit, atque irritatos vtriusque animos, & contentione ipsa exacerbatos mitigauit; Vicariumque leniter animum eius tractando, tandem adduxit, vt in sacrosancta potestate esse vellet, seque ad Pontificis iussa & auctoritatem conformaret, atq; amborum voluntates mira coniunctione conglutinavit. Ita controuersia tot contentionibus tam diu iactata Brumani opera, diligentia, consilio finem tandem inuenit; resque in tranquillum statum redactæ sunt. In quibus rebus tractandis eam moderationem adhibuit Brumanus, ea cum lenitate omnia duxit, vt vtriusque gratiam & beneuolentiam teneret. Neque vero ea, quæ deinde consecuta sunt, non præclaris initijs congruerunt. Quippe omnes mandati muneris gradus tanta cum ingenij, industriæ, diligentia, consilij, prudentia, innocentia laude ab illo seruati sunt, vt quod arduum in primis est, & illi, qui ipsum legauit Principi, & illi, ad quem legatus est, plane satisfaceret; atque vtrique æque carus esset. Quæ res illi ad splendidiorum fortunam, & ad altiores honorum gradus haud dubie viam muniunt; hominumque beneuolentiam & obseruantiam vulgo conciliant. Meum vero studium præter eximias has, & præstantes virtutes

alia

alia sunt; quæ ad illum trahant, illius nimirum in me haud exigua merita, singularisq; humanitas, ac morum suauitas, quam cum in quotidiana consuetudine, assiduoque vsu Romæ perpetuo sensi, tum vero Neapoli in primis expertus sum, cum ad eam Urbem inueterati pedis, ac cruris irorbi vaporario, ac Baianis fontibus curandi causa accessissem, hospitio ab illo peramanter, ac comiter acceptus, honorificeq; tractatus ac commodis omnibus cultus. Cum igitur is Romam reuersus esset; Hippolytum, que Estium Cardinalem Ferrariensem officij & salutandi causa inuisisset, in longoque sermone, vt fit, mentio de Vrbe Neapoli sæpe incidisset, quæsiuit ex Brumano Ferrariensis, quæ sibi ea Vrbs visa esset. multos enim qui Neapoli fuerint, se se idem percunctatum esse; interque omnes magnam quidem ac præclaram esse Urbem Neapolim constare, verum nonnullos in eius laudibus immodicos ac nimios sibi visos. qui eam Urbem ceteris omnibus Europæ antèferre, & quidem magno interuallo non dubitent; quin etiam complures audiuisse, cum dicerent, se se specie ac magnitudine & pulchritudine illius Urbis captos relicta patria, in qua nati sint, fedes sibi ac domicilium in ea Vrbe ac posteritati suæ collocare in animo habere. Cui Brumanus horum, inquit, numero præter Patriæ commutandæ consilium, me adscribe Ferrariensis; ac si illius Urbis laudes oratione persequi possem, nõ dubito, quin me magis quam ceteros miraturus esses. effusior enim quam illi, tibi viderer. Sed res est maioris otij, ac longi sermonis. neque nunc vacare puto. cum me audire cupies, accersito. numquam enim me improuisum deprehendes. meditata enim mihi res est, multumque animo agitata, & de qua sæpe cum multis disse- rui; compluresque quamuis retractantes in meam sententiam traxi. Hic Ferrariensis, vacat vero, inquit, Brumane, pergratumque mihi feceris, nisi molestum

L 2 est,

est, ac nisi quid negotij tibi est, cui nihil præuerti possit, si rem ingressus fueris. cupidissimus enim sum tui audiendi, tuumque de re parum mihi comperta iudicium cognoscendi. neque sermo tam gratus longus videri potest. quin id mihi te loquente vsu veniet, quod de Demosthenis orationibus dici olim solebat, eam esse pulcherrimam, quæ longissima sit. Hic Brumanus se se in potestate esse dixi: neque enim illi imperanti non optemperare fas esse, atque ita orsus est. Ego igitur sic Ferrariensis statuo, Urbem Neapolim si vel illam vniuersam spectemus, vel singulas partes, quibus Urbes commendari solent, animo & cogitatione circumspiciamus, illarumque momenta perpendamus, eam esse, quæ ceteris omnibus Europæ Urbibus, quarum excellens sit præstantia, immensa, ac prope infinita laude sit anteponenda. Quippe in qua ornanda, & augenda fortuna cum natura certasse videatur, adeo vtrisque bonis instructa, & cumulata est. Equidem non negauerim nonnullas esse ciuitates, quæ vna aut altera commendatione præstent. Qua re tamen non fit, vt Neapolis, quæ tot partibus sit superior, non illi anteferatur, cum ipsa ne eius quidem laudis, qua paullum alteri concedit, omnino experta sit. Verbigratia Lutetia populi frequentia ac fori celebritate, caussarumque, ac iudiciorum multitudine vincit, at Neapolis quamuis duabus ijs rebus aliquanto inferior ceteris omnibus, quæ quamplurimæ sunt, quæque partim non minorem, partim etiam maiorem dignitatem Urbibus conciliant, longe antecellit. Opificum, & sellulariorum copia, & opulentia Mediolani maior est: at ceteris rebus, quæ præstantiores sunt, superior est Neapolitanæ Urbis conditio: cum tabernis, & officinis ipsa quoque frequens admodum sit; Celebris est, & iopulentiùs Antuuerpiæ emporium, at ceteris in rebus Urbi Neapoli, quæ commercijs terrestribus, & ma-

ritimis

ritimis ipsa quoque abundat, multum concedit. Salubriore cælo vitur Genua, verum præter hanc vnã gratiam, qua ne ipsa quidem Neapolis caret, qua tandem ex parte Genuam cum Neapoli conferemus? Ac ne longum faciam, si quis in ceteras Europæ Vrbes, quæ paullo conspectiores sunt, intuebitur, nullam inueniet, præter Neapolim omnibus naturæ, & fortunæ bonis cumulata, & in qua nõ multa desiderentur. Quod vt planũ fiat, age singulas eius partes persequamur. Vtque res dilucidior sit, illas ad duo genera referamus, hoc est ad Urbem in animam, ac Ciuitatem animatam. Ferenda hæc sunt vocabula, quod nulla in præsentia occurrant, quibus subiectas notiones cõmodius explicemus. Inanimam Urbem voco solum ipsum, situm, moenia, portum, ædificia, plateas, totamque Urbis descriptionem. Ad animatam Ciuitatem pertinent Ciues, atque Incolæ; ac negotia, quæ tractant, muniaque, quæ multa, ac varia in hac Ciuitate coluntur. Ab inanima igitur Vrbe initium facientes, prima erit regionis consideratio; quæ res ad Urbium dignitatem commendandam haud dubie plurimum valet. Est autem posita Vrbs Neapolis in agro Campano, quæ omnium scriptorum cum veterum, tum recentiorum consensus, ceteris omnibus agris totius orbis terrarum longe anteponebat. Verba L. Flori huc transferre non pigebit.

” Omnium, inquit, nõ modo Italia, sed toto orbe terrarum
 ” pulcherrima Campaniæ plaga est; Nihil mollius cælo; de
 ” nique bis floribus vernat; nihil vberius solo. Ideo Liberi
 ” Cererisque certamẽ dicitur. Nihil hospitalius Mari; Hic
 ” illi nobiles portus Caieta, Misenus, & tepentes fontibus
 ” Baiæ, Lucrinus, & Auernus quædam Maris otia. Hic ami
 ” eti vitibus mōtes Gaurus, Falernus, Massicus, & pulcher
 ” rimus omnium Vesuuius Aetnæi ignis imitator. Quæ Flo
 rus perstringit, & coarctat, nobis sunt explicanda, & dilata
 ” tanda. Prima cæli est cõmendatio, In qua re multus esse

nolo

nolo. Illud tantum dicā, perpetuum ibi esse ver; neque floribus tantum vernare Neapolitana littora, sed nullam partem anni florum ac fructuum expertem esse; numquā regionem aut frigore rigere, aut niuibus horrere, aut gelu torpere. Ad solum venio. Eas fere esse regionum naturas constat, ut quod solum pingue, ac ferax sit, necessariiſq; fructibus abundās, id minime amoenum esse soleat; contra quod amoenum est, ab vbertate destituatur. Eiusmodi esse circumpadanos campos, & Ligusticam oram cernimus. quorum illi frumenti, ac lactis, necessariorum q; rerum feracissimi amoenitate Ligusticorum littorum carent. Cōtra maritimæ Liguriæ omnibus amoenitatibus referta ora solo macro, & exili vititur. Vſque adeo vtraque laus eandem regionem raro commendat. At ea est agri Campani gloria, ut in illo foecunditas cū amoenitate ceteris omnesque regiones, quæ alterutra tantum laude præstent, vtraque vi superet. Nam vbertas tanta est, ut merito Bacchi, & Cereris certamen hoc solum vocet Florus, Vtrorumque enim vsum, neque mutuo se impediens idem solum præbet. Cuius gratiæ nescio an vlla alia regio particeps sit. Arua enim ipsa arbutis, iſq; frequentissimis confita passuum sunt; ex populi sunt patentissimis ramis diffusæ, & in vastam proceritatem cōsurgentes vitibus amictæ, quæ geniculato procurso ad cacumina scandentes, atque inde præcipitatæ ad solum vſque peruenientes ea sunt feracitate, ut vna arbor eam vini ferat vim quod quinque clitellariorum mulorum iustum onus sit. At quæ vina? omnium toto orbe generosissima, quæque veteribus in summo prætio fuerint: Massica, Cæcuba, Falerna olim appellabantur, nos omnia vno vocabulo Græca appellamus; quorū prestans laus prouerbio ab omnibus accepto declaratur. Tres enim Græcas res esse prædicant, quæ in suo quæque genere principem locum vbrineant. hoc est Græcum ventum, Græcam puellam, Græcum

Græcum vinum; denique id vinum est; quod ex hoc Regno exportatū impenso pretio paretur, atque in Principum mensis palmam obtineat. Idem solum frumenti ita ferax est, ut a nullo, quod ea laude excellat, vincatur; quodque multis in locis si biennium quieuerit, quattuor cōtinuos annos restibile fiat. Huius agri pars ea, quæ Neapoli, & Capuæ interiecta est, fertilitate ceteras vincens laboriæ a veteribus vocata est, quo nomine nūc tota Cāpania appellatur, siue, ut nonnullis placet, quod in eo agro colendo plurimus exudetur labor; quod pingue solum vi sua molientium manibus reluctetur, siue quod vero proprius puto, quod hoc in primis solum dignum sit, in quod hominum industria, & labor infumatur, neque vnumquam a cultu cesset. Amoenitati vero & pulchritudini Neapolitanorum littorum quæ vlla non dico ora, sed oratio par esse possit? Est enim posita Vrbs Neapolis in sinu, qui inter duo promontoria Misenum, & Mineruæ in septuaginta circiter millium passuum ambitum introrsum recuratur; cum ostium quindecim passuum millia pateat; quod ipsum Insulis Prochyta, Pitecusa, Capreis ab utroque cornu obiectis coarctatur, alteroque portu inter oppidum Puteolos, & Misenum promontoriū excavatur. Cingitur hic sinus mollibus vndiq; & placide accliuibus collibus; qui neq; nudi sunt soli, neq; syluestribus arboribus vestiti, sed vitibus, arboribusque pomiferis omnis generis amicti; tantaque est pomorum copia, & varietas, ac suauitas, ut in hac plaga non modo Baccus, & Ceres, sed Pomona quoque sedes, ac domicilium collocasse videantur. Frequentantur in primis nobilissima illa omnium arbore Medica, quam cum paullo intensius contemplerer; eiusque bona mecum reputarem, ac mirarer, sic statuebam, rudem plane fuisse veterum ætatem, cui tam felix arbor fuerit ignota. De cuius ac pomorum, quæ fert, laudibus, ac natura subijit animum cupido

cupido nonnulla attingere, atque hic inferere. Vnum genus est, sed variæ, ac plurimæ sunt species, pomaque forma, colore, magnitudine, sapore; succo inter se differunt. Nam alia vt citrorum, & limonis colore albo sunt, & in longitudinem producta; alia vt citriorum lutea, & orbiculata, alijs cortex crassior est, vt ijs ipsis limonibus, & citris, cum ipsum citrum totum fere cortex sit; per exiguosque nucleos habeat, ceterorumque omnium generum magnitudinē exuperet, suauiorque gustu cortex sit, quam ipsa nucleorum caro, cum contra in citrio tenuior cortex amaritudine sua à gustu respuatur; neque nisi conditus sapiat. Sed naturam omnium persequi infiniti operis fuerit. Terminabitur igitur descriptio nostra citrio, cuius pomi maior vbiq; est copia, & primâ commendatio. Pomum rotundum, cortice crasso, & caroso, colore auro persimili; vnde nonnulli malum aureum esse putauerunt, exterius leui, interius lanuginoso; & albo octonos, aut plures nucleos continet in orbicularem formam compactos, molli membrana contactos, & inter se distinctos; striato ambitu; nucleorum torulis eminentibus quorum caro granosa est; succusque natura acidus; nonnullorum etiam dulcis, verum id ab artificio originem habere putatur, quod tamen in naturâ abiit. humectiora citris condiendis magis apta sunt; sicciora esu suauiora. omni anni tempore a ramis recentia decerpuntur. sero enim annuoque curriculo ad maturitatem perueniunt, ac tam diu in arbore matura perennant, dum succrescentia maturefcere, ac subrubere incipiunt; nec prius desinant, quâ succedentia sint ad perfectâ maturitatem adducta; iamque tertij anni flores caperint vernare. Quo fit, vt nisi quis in illis legendis præproperus fuerit, geminati in eadem arbore duorum annorum semper conspiciantur fructus alij perfecte maturi, alij vel subnascentes, vel acerbi, vel maturefcere incipientes, vel ad maturitatem iam spectantes;

prout

prout plus minusue tempus anni iam processerit. Neque nobilissimi pomi recentis tantummodo vsus est, sed etiam conditi, & longum tempus asseruati, totque ac tam varias condituras recipit hoc pomum, vt ex illis vel solis salgamorum cella possit repleri. Neque vero felicissimæ arboris gratia solo pomo terminatur; sed cum floribus quoque & folijs communis est. Nam folia ita mollia sunt tactu, vt reliqua omnium arborum folia præ illis scabra, & aspera sint, contrectantiumque, ac prementium manus suauissimo odore veluti vnguento pretiosæ notæ delibutas perfundant. Flores vero candidissimi non modo suauitate odoris ceteros vincunt, sed tanto etiam virtute, vt cum reliqui non nisi naribus admoti fere sententiantur, ij odorem tam late fundant, vt non modo circumiectum aer perfundant, sed quibusdam spirantibus ventis ad eos, qui felicem oram nauigijs præteruchuntur, longissimo maris interuallo perueniant. Cuius odoris suauitas non simul cum floribus decidua est, sed humor ab illis distillans ab igne expressus ac lagenis vitreis asseruatus suauissimi odoris vsus perpetuum præbet. Iam vero arbor ipsa perpetuo virens orbiculari forma, ac densissimis frondibus conspicienda ea est, vt si quis illam verno tempore pomis, & floribus onustam contempletur, tribus diuersis coloribus eam variantibus, ac veluti acu pingentibus, eam miratus esse dicat arboris pulchritudinem, & varietatem, quæ auri fulgorem pomis; margaritarum candorem floribus; smaragdorum viriditatem frondibus exprimat. Eadem laudes in ceteras species conueniunt, quæ forma tantummodo, ac magnitudine, & colore pomorum diuersæ sunt, id quod in ceterorum malorum genere vsu venire scimus. Hæ arbores, simulque mollissima myrteta, quibus solum vestitur cum perpetuo virore, & odore, tum topiariorum textu, quibus ea arbor apta in primis est, totam ornam conspiciendam faciunt, quam etiam mire exornant

M

quam-

quamplurima oppida, & ædificia, quæ passim cernuntur. Eximia illa additur gratia tepentium fontium, qui non modo delicatum vsum balneorum præbent, sed ad complura morborum genera sananda, & leuanda miras habent virtutes. sulfureæ etiam sunt venæ, ex quibus exhalans vapor per subterraneos specus ad corruptos humores exiccandos, debilitataque membra corroboranda, doloresque tollendos mirum in modum valent. Sed nihil ad locorum amœnitatem & pulchritudinem cõmendandam maiorem vim habet, vt mihi quidem videtur, quã prospectuum iucunditas. Cuius rei sine cõtrouersia huic oræ palma tribuitur. Nam cum prospectus dupliciter cõmendentur: vel ex ipsa aspectus ratione, iustaque dimensione, vel ex rerum, quæ aspectui subijciuntur, specie, ac varietate, mirum est quantum vtraque re Neapolitani prospectus ceteris omnibus antecellant. Etenim cum nimis propinqua loca cursum radiorum ab oculis exeuntium cohibentia aciem visus perstringant, ac veluti carcere cõstringant, quæ offensio iucunditatem aspectus debilitat, ac plane tollit, contra infinitus prospectus nullis locorum terminis circumscriptus per immensam vastitatem excurrens; nulloque loco consistens, aut quiescens veluti lassetur, & hebetetur, nullaque obiectæ speciei iucunditate perfusus, aut recreatus languescat, ac plane iaceat, vtroque incommodo caret Neapolitana ora. Per amplum enim Theatrum, circumiectæque Insulæ satis laxamenti oculorum aciei ad excurrendum præbent; eandemque obiectu suo terminant, ac circumcludunt, ne latius diffusa dissipetur, & euanescat. Hic prospectus cum ex omnibus sinus partibus pulcherrimus, & iucundissimus petitur, tũ vero si quis tranquillo mari ex ipsa Vrbe Neapoli, quæ in medio sinu posita toti oræ veluti dominatur, atque extantibus in illa locis, ac collibus, quos mœnia complectuntur ipsam subiectam tantæ magnitudinis Urbem,

portum

portum omnis generis nauigijs refertũ; superbam molem pulcherrimæ arcis coniunctam, velificantes naues vltro citroque commeantes contemplatus fuerit, circumferensque oculos vniuersum in circuitu sinum in crateris formam curuatum, amœnissimas Insulas; frequentia, ac magnifica suburbana ædificia, egregia per totum sinus ambitum oppida; nitidissimos colles, lætissimas arbores; perpetuum hortorum, & topiariorum virorem, quibus omnia circumuestiuntur, maritimaque antra, & opacos scopulorum secessus circumspexerit; clementissimique cæli teporem senserit, non iucunditate modo, sed admiratione, & horrore quodam perfusus dicat, naturam cetera orbis loca alia alio fauore amplexam; maioreque beneficiorum copia alia alijs impartitam; at in felicissimã hanc oram vniuersam benignitatis suæ vim ac cumulũ effudisse; cumque multis in orbis locis maiore gloria, quam alibi confederit, in hac regione sedem ipsam Imperij, ac Regiam sibi constituisse. Iam Urbis mœnia ingressi præcipuas laudes attigimus, Portum, Molem, Arcem, colles, prospectus; nunc reliqua explicemus. Nõ satis hæc Vrbs in latitudinem patet; minusque quam pro magnitudine, & immensis opibus ampla est, quamuis nouissime Petrus Toletus Vicarius Cæsaris pomerium protulerit; Urbisque longitudinem produxerit, receptusque intra mœnium septa collis ambitũ Urbis auxerit. Vrgentibus enim a tergo collibus coarctatur. quo fit vt præter eam partem, quã Toletus addidit, quæ pulcherrima omniũ est, quæque dignitatem huius Urbis mire auxit, ac præter amplum decumanum hæc Vrbs angustioribus semitis & angiportis vtatur; neque multæ in ea sint perpetuæ viæ, sed omnia sint anfractibus, & flexibus implicata. quin etiã præter forum mercati, quod per amplum est, nullas satis laxas areas, aut campos habet. Sed hæc angustia altitudine ædificiorum compensantur excelsis canaculis sublatorum. Illudque

est in hac Vrbe eximium, quod cum in ceteris Urbibus tenuiorum, & plebeiorum tecta humilia fere sint, in hac infimorum ædes altitudinē nobilium domorum æquent, omnesque fere in quintam contignationem, nonnulla etiam in sextam confurgant, quæ toridem familijs sedes præbeant. frontiumque specie, & pulchritudine nobilium domibus pares sint. nam ostia, & fenestras affabre factas habent, antisque & epistylis, ac zophoris & coronis ornatas. Quæ laus haud scio, an ulli alij vrbi contingat. Iphis porro nobilium domibus nihil ad magnificentiam deest. Nam maxima pars e lapide quadrato sunt, peristyliaque habent, atque ornatissimas, & laxas porticus, quæque vnica huius Urbis commendatio est, maxima illarum pars pensiles hortos habent felicium arborum syluis confitos ad secundam cōtignationem sublatos, in qua Herilis habitatio est, cum reliqua familia in inferioribus, & superioribus locis cubet, vt ex ipso Triclinio, ac cubiculis, quibus Herus vtitur, sit in hortos ex æquo loco transitus. Quare vt nihil esse potest in priuatis ædibus aut ad vsum commodius, aut ad hilaritatem, & amœnitatam iucundius, ita illud ad Urbis gratiam cumulandam in primis est insigne, quod bis in anno vernantibus floribus omnes Urbis partes, omnesque plateæ suauissimo odore se fundente fragrantem imaginem quãdam felicium Insularum, quas Poetæ fabulantur, peregrinis insolita re obstupefactis præbeant. Iam vero vt nullum absit bonum saluberrimæ & liquidissimæ aquæ tanta est, ac tam exuberans copia, vt amplissimo aquæductu in Urbem inducta non modo per Urbem passim in Castella ingentē vim aquæ ad publicum vsum fundentia distribuatur, sed in omnes fere priuatas nobiliū domos, quæ quidē in inferiore Urbis parte positæ sunt, per plumbeas fistulas illata nō modo necessarijs vsibus, sed amœnitatibus etiã fontium, & hortorū irrigationibus sufficiat. Hæc fere de Vrbe inanima, circūie-

ctaque

ctaque regione paucis perstringenda visa sunt, in quibus nimius fuisse videri non possum, quod quæ voluptas contemplantis oculos tenet, eadem loquentis cogitationem comitetur, ac quemadmodum videndī vis latissimo aspectu, ita animus iucundissima recordatione numquam fatietur. Sequitur vt ad Ciuitatem animatam considerandā accedamus, quæ pars longe maior, & grauior est; in qua Ciuitate omni bonorum genere cumulanda nō minores Fortuna exercuit vires, quàm Natura in regione ornanda, vt non Cereris modo, & Bacchi, vt veteres dixerūt, sed quod longe præstabilius est, naturæ, & fortunæ certamen, vt initio dixi, Ciuitas hæc esse videatur. Que res perspicua erit, si quis res, quibus magnarū Urbium dignitas max. Illustratur animo & cogitatione complexus fuerit. Eas ego quattuor inprimis esse statuo. Primum Incolarum frequentiam, deinde Ciuium opes & sortem; tum negotia, & cōmercia, postremo Imperij magnitudinem. Hæ res tantā vim habent ad Ciuitatum dignitatem extollendam, vt quæ Ciuitas vna exijs laudibus præcellat, ea in prima commendatione ponatur. In quàm alto igitur fastigio Urbem Neapolim locabimus, quæ omnibus ijs bonis ita floreat, vt ceteras Ciuitates ea ipsa laude, qua singulæ commendantur, longe superet? Singula mēbra persequamur. Atque in Incolarum multitudine breuis ero, quod ea res explicatione longa non egeat. Ducenta circiter millia Ciuium capita (omne ætatem & sexum vtrūque complector) esse pro comperto affirmant; idque ducta tritici, & annonæ ratione, alijsque certissimis argumentis perhibent cōstare; qui numerosa nulla Europæ Ciuitate præter Lutetiam, superatur; a quã paucissimis æquatur. Verum non tanta est in multitudine, quanta in genere hominum commendatio. Natura enim acutissimi sunt ingenio que præstantes, & ad omnes magnas res apti; linguaque ita præopti, vt eloquētia naturæ beneficio eius Re-

gionis

gionis propria esse videatur; plurimiq; omnibus ætatibus in hac Vrbe, ac toto Regno, omni doctrinarum laude omniq; litterarum gloria floruerint. Aptique in primis militiæ sunt, quod ingens sit & in corporibus robur, & in animis vigor, manuq; strenui sint, & animo audaces, contumeliarumq; & iniuriarum minime patientes; suiq; ipfimet acerrimi vindices; quiq; pro dignitate tuenda nullum recusent discrimen. Equestris præterea rei vfu peritissimi, in qua exercenda maximam operæ, & ætatis partem nobilitas positam habet. Iam vero, quæ altera erat laus, ea est Neapolitanæ Nobilitatis conditio, atque is fortunæ status; exq; sunt Ciuium Neapolitanorum opes, quæ non fidem modo, sed admirationem pene exuperent. Cuius enim animum stupor quidam non defigat, cum secum repurauerit, Neapoli plus septingentos Ciues esse Vicorum, Castellorum, Urbium etiam dominatu conspiciendos, in quibus plus centum sint Principum, Ducum, Marchionum, Comitum titulis insignes; magnusq; eorum numerus sit, quorum annua vectigalia dena aureorum millia excedant, nonnullorum etiam ad quinquaginta millia, aut eo etiam amplius perueniant. Vt vere dici possit maiorem prope esse in hac Vrbe fiduciaras Ditiones obtinentium, ac populis dominantium, quam in multis alijs opificum, & sellulariorum numerum. Paulo plus quam æquum sit, sibi assumere Neapolitani, tumidiораq; esse hominū ingenia, ac de se, & de Ciuitate sua paullo iactantius, & inflatius loqui existimatur. quod si quis secū reputauerit, fortunā hominibus animos, ac spiritus facere, fortasse illis ignoscat, si nimia rerū copia, affluētēsq; opes illorū orationē paullo lōgius interdū puehāt. Negotia vero, quod tertiū ad cōmendationem proponebatur, Dij imortales quā multa, quā magna, quā multiplicia sunt, siue opificiorū copiā, & varietatē spectes, totāq; Urbē tabernis refertā aspicias, siue in maritima, & terre-

stria cō-

stria cōmercia, mercatorumq; frequētā intuearē; siue ad iurisdictionem & forenses caussas animū conuertas. Maritimorū quidē cōmerciorū testis est portus onerarijs, & omnis generis nauigijs perpetuo refertus; nullaq; Vrbs est tota Italia, in quam maior mercatorum copia commigret: quæq; illos cum maiore quæstu, marioribusq; compendijs dimittat. Amplissimæ sunt societates in vectigalibus publicis exercendis, & in ceteris omnibus rebus, in quibus mercatorū elaborat industria, occupatæ. Causarum vero forensium multitudo tanta est, quantam vnā in Ciuitatem inducere potest tanti Regni amplitudo. Quæ res immanem pecuniæ vim, immensasq; opes huic Vrbi accumulat. argumento est Iurisconsultorum, & Scribarum infinitus numerus, qui ex tenui re ad amplissimas opes perueniunt; quiq; magnificentissimas passim comparant, & ædificant ædes. latifundiaq; & amplissima patrimonia successoribus relinquunt. Postrema laus fuerat Imperium, quod omnibus ijs Prouincijs definitur, quæ inter superum, & inferum mare a Latio, & Piceno totam Italiæ longitudinem vsque ad Rhegiū promontorium terminant. Quæ omnes vno vocabulo nostra ætate regnū Neapolitanum appellantur. quo Regno etsi nonnulla ampliora sunt, latioribusq; finibus patent, tamen cum plures sint in illis iurisdictionis sedes, nescio an vlla Vrbs vastis in illis Regnis sit, in quam maior populorū frequentia confluat; à quaue plures Prouinciæ petant iura. Sed quantum huic Regno de magnitudine decedit, tantū dē de nobilitate, & felicitate accedit. Nullus est enim toto orbe terrarū ad cōmercia opportunior situs, quippe qui mare mediterraneū mediū secans, ac veluti nota discriminans, & in oēs cæli plagas vergens cōmodissimos, ac breuissimos ī Africæ, Asiæ, Græciæ, Illyrici oras habeat traiectus, atq; vtraq; eius littora omnibus amoenitatibus arborū cōsita frequētissimis, & tutissimis, perāplisq; protubus,

ac

ac quãuis magnarũ classium capacibus sint excauata. Sed de huius Regni laudibus agere in præsentia nõ necesse habeo. nã & res bene longũ panegyricũ magnitudine sua postulat; & mihi Urbem tantũmodo Neapolim describere propositum est. Illud tantum omittere non possum, eam esse huius Regni felicitatem, vt fructuum copia, varietate, præstantia ceteras omnes orbis regiones vincat: nam nulla omnino re ad humanum victum, & cultum tam necessarium, quam delicatum eget importata, & ipsum tantam fructuum copiam ex se effert, quæ cum necessarijs incolarum vsibus affatim suffecerint, quæ superant exportata tricies centum aureorum millium numum pretiũ conficiant. Ingens enim vis tritici, generosi vini, olei, saccari, serici, lanæ, carniũ, cumini, croci, Mannæ quoque, & Reobarbari, ac ceterarum denique omnium fere rerum, quæ vsuum necessitas, & amœnitas postulat, ex hoc Regno in omnes orbis partes exportantur. Sed nulla re æque commendatur hoc Regnum atque generosissimorum equorum gregibus, qui erecta, & præcellsa forma; eoque vigore & virium robore, vt omnia aduersa impetu prosternant, bello supra omnes quos natura fert, apti existimantur; qui que impensissimo pretio, ac quincuplo ferè pluris, quam reliqui multarum regionum equi comparantur, quibusque potissimum, si illorum facultas est, Reges, ac magni Duces, & Proceres prælium inituri salutem suam cūmittant. Quam igitur Urbem cum Neapoli conferemus? quam cum illa in pari laude ponemus? quæ Ciuitas ad illius gloriã aspirabit? atque adeo quæ non illi plurimum de dignitate cõcedet? De cuius laudibus hæc adumbrasse satis sit; quæ pro dignitate explicare maioris otij, & ingenij fuerit. Ego enim me Ferrariensis imperio tuo satis obsecutum puto in locis notandis, reque nuda tibi ante oculos ponenda. quam qui otio abundant, & dicendi vi præstant, qua

ego

ego vtraque re careo, orationis copia dilatandam, & illustrandam suscipere possint. Vberima enim materia est, & amplissimus campus, in quo eloquentia excurre-re possit. Multos, vt omnia sunt humana, fore non dubito, qui sententiam meam improbent, meque reprehendant, quin etiam nonnulli indignentur, & stomachentur, me multarum Urbium gloriam, quarum dignitas multis, & eximijs naturæ, & industriæ bonis in primis commendetur, obscurasse; ac tantis, & tam multis Ciuitatis Neapolitanæ laudibus pene obruisse. Hic Ferrariensis, quid (inquit) alij existimaturi sint, ipsi viderint. Illud ex te quæro Brumane, etiam ne Romæ, & Venetijs Neapolim anteponas? Cui Brumanus, Ego (inquit) sic statuo Ferrariensis Urbem Romam, si veterem illam spectes, nullam iam esse; reliquias tantum præscorum ædificiorum, & ornamentorum extare: quæ res cum verius cælestes, quam humanæ sint; ac si ita loqui fas est, prope Diuinæ, ipsa cælestium rerum, vt ita dixerim, fragmenta omnibus humanis rebus quamuis integris longe præstare; eiusmodique esse eas reliquias, ut non Neapolim modo, sed omnes orbis terrarum Vrbes præ illis minimi faciam. Ea est enim illarum maiestas, vt intuentium animos veneratione perfundant; stuporeque quodam mentes contemplantium defigant, ac non modo orbis terrarum Imperij memoriam renouent, sed ipsum adhuc imperium spirare videantur. Nouam autem Romam quod Religionis arx, & domicilium sit, quodque, Christianæ Ecclesiæ caput in ea sedes habeat collocatas; quodque ab illa sacra iura cunctus Christianus orbis petat, eximiam ijs de causis esse confiteor, nullamque omnino Urbem cum sacrosancta hac conferri fas esse. Venetias vero, cuius Urbis maiestatis plena imago mihi semper animo obuersatur; quæque Patriæ

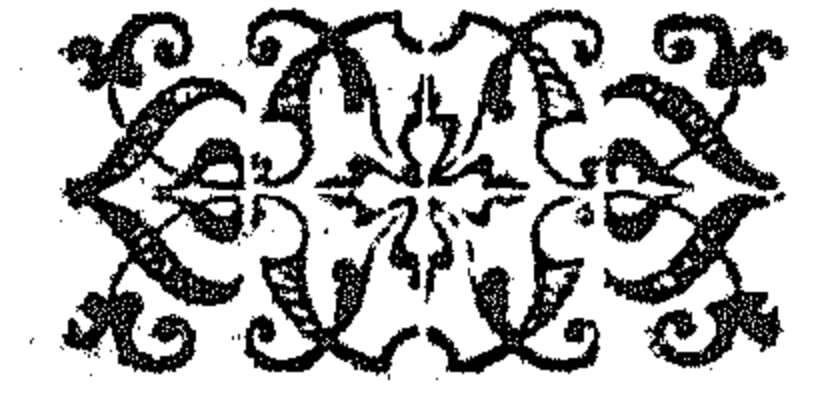
N chari.

charitatem apud me obtinet; cuiusque Urbis gloria, & opibus Italiae dignitas, & salus in primis nititur, non in terra, sed in mari fitas esse dico. Quare Urbem illam veluti extra orbem positam, extra certamen quoque esse debere. Habes Ferrariensis meam de Vrbe Neapoli sententiam. quam si tibi verbis parum probavi, haud dubito, quin ipsius Urbis aspectus, si ad illam te vniquam accedere contingat, sit probaturus.

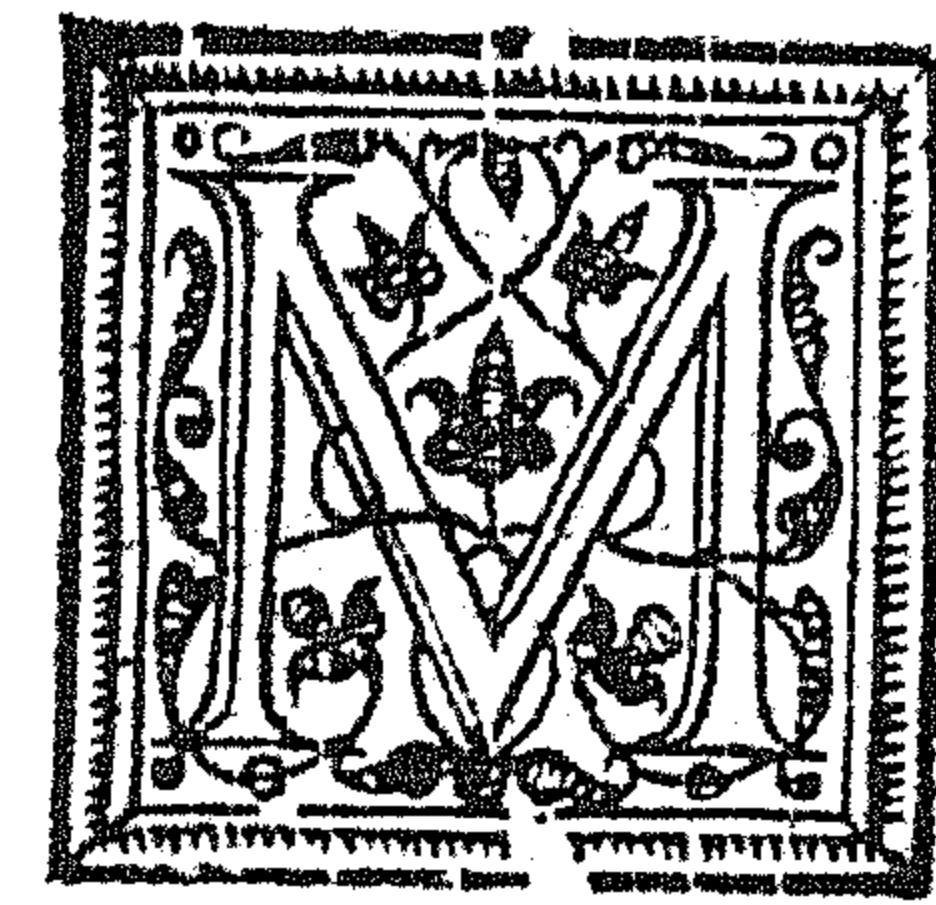

VBERTI

VBERTI. FOLIETAE
DE. NONNVLIS. IN
QVIBVS. PLATO. AB. ARISTO-
TELE. REPREHENDITVR

AD. ANTONIVM. VACCAM
IVRISCONSULTVM, EXIMIVM

ULTVM solet Antoni Respublica Platonis sermonem dare, resque in conuiujs & in litteratorum coetibus, ac quotidianis congressibus ingentibus contentionibus, & disputationibus iactatur; ac sententijs certatur, nam maxima pars, quae Ciuitas inter mortales numquam fuerit, eam omnino constitui posse negant; totamque hanc opinionem commentitiam plane, & nugatoriam esse affirmant, quae ad mentis quidem cogitationem speciosa sit, ad vsum vero, & ad hominum uitam numquam accommodanda. Contra alij ijq. pauciores eiusmodi Ciuitatem inter homines numquam fore sperant, uerum facultatem prorsus non tollunt; quin etiam affirmant, si tanta sit alicuius populi felicitas, ut talis Reip. forma apud illum constituatur, illisq. institutis assuefiant homines, sempiternam Ciuitatem illam, aut longe pluribus saeculorum aetatibus, quam ceteras omnes, quae diuturnioris aui fuerint, duraturam. Multa ij, qui a Platone dif-

fentiunt, reprehendere in illo solent rerum communitates; promiscua connubia, virilia, ac bellica munera cum mulieribus communicata. contra Platonis propugnatores multa respondent. Atque ut promiscua coniugia in presentia omittamus, quæ Diuina lege interdicta sunt, vituperationem munerum bellicorum historia Amazonum, quæ certissimis, & grauissimis auctoribus constat, plane refellit. rerum vero communitas cur tandem facultatem non habeat, quam nostra ætate à plerisque hominum institutis, & sectis coli uideamus? Neque vero Platonem, inquit, ab Aristotele recte reprehendi, eo quod negat rebus communicandis id assequi Platonem, quod contedit, ut scilicet causæ discordiarum inter homines tollantur, cum contra manifeste appareat, hanc ipsam rerum communitatem, vel præcipuam esse causam litium, communemque hanc rerum possessionem innumeras controversias inter possidentes gignere, quæ possessio si dirimatur, dirimi etiam lites. Ut in hoc meo, & tuo de hominum vita tollendo lites, & discordiæ non tollantur, sed inducantur. In qua re Aristotelem aiunt perpetuo studio Platoni aduersandi eo errore lapsus, quod non animaduertit, rationem suam in hoc vitæ genere, quo nunc utimur, suscipi posse, in quo homines res possidere separatim possunt. verum eam non ualere in ea ciuitate, cuius legibus, & institutis separata rerum possessio ciuibus sit interdicta. quid enim de illa re inter se ambigant homines, quam ad se priuatim trahere, ac separatim possidere non possint? Vsu sæculi nostri, ut diximus, coargui Aristotelem, in quo tot sint opulentissima cœnobia, quæ latifundia, & amplissima vectigalia possideant; de quibus tamen diuidendis nullæ sint inter Monachos lites, quippe quibus communiter frui illis necesse sit, neque suam quisque partem sibi priuatim possit asciscere, nullæque proinde discordiæ, ac rixæ, nullæque odiorum causæ inter illos oriuntur.

tur. Sed facere hoc non nouum Aristotelem, aiunt, ut de Platone quantum possit, detrahat, ac quæcumque eius viri possit ad reprehensionem carpat, qua in re sæpe ipsum, pace illius dixerint, turpiter labi; Platonisque vicem sese ipsum vlcisci. veluti cum honestatem ab utilitate seiungit, aliquaque honesta esse affirmat, quæ utilia non sint, utiliaque esse multa, quæ honesta non sint, contedit. quare quid pugnatius inter se loqui potuisse tantum cetero qui Philosophum? honestum enim esse quidquid cum virtute coniunctum est; contra inhonestum quidquid vitiosum. hoc igitur posito, nihil cuiquam aut homini, aut arti, aut instituto utile esse posse, quod à fine, qui arti illi propositus est, abducat; contra omnia utilia esse, quæ ad finem illum ferant, siquidem finem in omnia, quæ ad finem illum assequendum comparata sunt, sua se vi fundi, resque omnes speciem ab illo accipere; recteque dici à fine omnia pendere. Igitur cum vltimus hominum finis, summumque bonum, ac beatitudo ipsa teste Aristotele ipso nihil aliud sit, quam virtutis proptus, & expeditus usus; ad hunc autem altissimum gradum facilis usus virtutis, ut ipsemet Aristoteles docet, virtute ipsa duce, assiduoque illius usu, & crebra usurpatione perueniamus, contrariis vero actionibus ab illo procul arceamur, fieri, ut omnes actiones honestæ, quæ eadem cum virtute coniunctæ sunt, necessario utiles sint, quippe quæ ad summum illud bonum, summamque illam utilitatem, in qua omnia homini sunt, viam expediant. Contra inhonestæ; ac cum vitio coniunctæ inutiles plane sint, quæ ad hunc ipsum finem, summamque illam utilitatem iter intercludant. quo fieri, ut si quis ius violet; & ab honestate discedat, ut magnas opes, & potentiam pariat, inutilem in primis sibi rem faciat, quippe quæ ad veram, & summam illam utilitatem iter moretur, atque adeo obsepit. Ac ne illud quidem leue esse erratum; nec minus secum ipsum pugnare Aristotelē, qui in Politicis

Politicis diserte affirmet, posse aliquem bonum Ciuem esse, qui idem bonus uir non sit; contra malum aliquem Ciuem saepe bonum uirum esse. Vt si quis in corrupto aliquo reipublicæ statu leges ferat iniustas, atque alia iniusta quidem faciat, uerum quæ ad statum illum tuendum sint accommodata, is malus quidem, & improbus uir erit, uerum bonus illius Ciuitatis Ciuis, quippe qui statum illum tueatur. quam orationem ut in usu loquendi forensi suscipi posse, ita Philosopho turpem in primis esse, cui non ad uulgi opinionem, sed ad ueritatē res sunt exquirendæ, & nominandæ; ipsius quidem Aristotelis principijs aduersari. bonum enim ciuem eum tantummodo esse, qui quæ ueri sunt Ciuis munera colit, munus autem, & officium boni Ciuis esse, & se ipsum, & ceteros Ciues ad finem, cuius caussa ciuitates institutæ sunt, dirigere, & conformare. Cum igitur Aristoteles Ciuitatem definiat, congregationem hominum esse bene, beateque uiuendi caussa constitutam, beata porro uita sit, ut paullo ante diximus, uirtus ipsa, atque illius expeditus usus, eum profecto fore non modo bonum uirum, sed bonum quoque Ciuem, qui legibus, & institutis suis Ciues suos uirtutum usu assuefacere contendet; eosque sanctis legibus, & institutis ad finem, & beatitudinem, quam Ciuitatum institutio spectat, perducere studebit; contra qui flagitiosis legibus, & institutis, ut Tyrannicum, & corruptum reipublicæ statum tueatur animos ciuium deprauabit, malum hunc, & sceleratum uirum, bonum fortasse corrupti status illius assertorem uocari, boni uero Ciuis nomine in Philosophorum schola carere debere, quippe qui a boni Ciuis officio & ipse recedat, & alios abducatur. Verum ad inceptam de Rep. Platonis disputationē redeo. Equidem cum multa audio utrimque probabiliter dici, sententiæ uarietate distrahor; ac modo in hanc, modo in illam partem feror, nusquam tamen

stabili

stabili assensu. Verum longe alia res est, quæ mihi animum magis dubium facit, quam eorum, qui de ijs rebus disputant, quæstione omitti miror. hoc est honorum, & munerum publicorum distributio. Non negauerim rerum possessionem, atque opum inæqualitatem magnorum motuum, ac malorum Ciuitatibus causas esse solere, multasque reipublicas, ex ea re labefactatas, ac funditus euersas, dum plebs, & tenuiores sese uel intolerandis oneribus & tributis confectos; uel æris alieni magnitudine oppressos, uel agrum, & totam regionem in paucorum possessionem cessisse queruntur, quibus ipsos extorres inopem, & miseram ætatem agere. quæ res Solonem atque alios sapientissimos uiros ad necessitatem tabularum nouarum adegit, Licurgumque, atque eius uirtutis, & sapientiæ multo post tempore æmulos Agidem, & Cleomenem coegit, agros inter Laconas æqualiter pariri, atque utramque rem legimus Romæ magnis contentionibus, atque interdum etiam seditionibus, quæ quandoque ad ferrum, & sanguinem exarserunt, saepe tentatam. Verum nulli ad animos hominum incitandos atque inter se rixis, tumultibus, seditionibus, cædibus committendos acriores sunt stimuli, quàm honorum, & munerum publicorum partitio, qua peste omnes fere liberæ ciuitates semper laborarunt, quamplurimæ interierunt. In qua re Plato magnopere lapsus uidetur (disputandi hæc caussa, non quod tantum uirum reprehendere audeam, pronuntio) qui si hoc meum, & tuum de Ciuitate sua sustulit, ut causam contentionum, & discordiarum præcideret, cur eam legem induxit, quæ fons discordiarum sit? Duo enim corpora Ciuium facit, quatum alterum ab honoribus, & publicis, ac bellicis muneribus prorsus excludit, atque agro colendo, opificiis faciendis, sellulariæ operæ; cæterisque seruilibus ministerijs mancipat, alterum reipublicæ gerendæ præficit; muneraque illi publica, ac

bellica

bellica decernit, quæ lex multiplicem reprehensionem habere videtur, nam si plebem, & seruillem ordinem à Magistratibus, & honoribus tam pacis, quàm belli exclusisset; paucosq. ad illos vocasset, minus hoc esset in inferiore ordinem contumeliosum; minusq. ægre ferrent secundæ fortis homines, earum se rerum expertes esse, quæ consilium, & virtutem postulant, quas res in se esse non intelligerent. Verum Plato nullam quamuis minimam aut infimam reip. partem illos attingere permittit; ab ipsisq. priuatis militiæ ministeriis, & à gregaria opera reipublicæ nauanda arcet. quæ res neque magni ingenij præstantisve indolis, neque eximij consilij est, vt quibusuis ad illã videatur idoneus, modo corporis robore præditus sit. Cum militis officium sit strenuam tantummodo corporis operam, atque obedientiam Imperatori præstare; resq. Ducum cõsilio regendas permittere, in quibusuis ingenij necessaria est. quæ animi indoles cum in paucissimis esse possit, exercitusq. ex magno hominum numero constare necesse sit, quid ita Plato superiorem ordinem totum ad bellica munera obeunda vocat, cuius maxima pars non magnopere virtute, & ingenio inferiori præstet; neque præstare necesse sit, cum etiam militibus vitio detur, consilia Ducum sciscitari, qui fideles tantummodo, ac dicto audientes esse debeant, ac promptam operam illorum imperiis bene obedientes præstare. Deinde humani ingenij vitio fit, vt vnusquisq. de se magnifice, ac longe supra quam ipse sit, existimet. quæ opinio omnibus natura penitus insita ex animis hominũ euelli non potest. quo fieri necesse est, vt se ab armis tractandis, atque ab omni munere publico attingendo ad quas res se aliqua ex parte aptos putant, exclusos ægre ferant. qui acerrimus doloris, & indignationis stimulus illos ad rerum nouandarum cupiditatem possit incitare. nullum porro est tam infimum hominum genus

nume-

numerofum præsertim à quo periculũ non imminet. Si quidem Romanum ipsum Imperium tum cum maxime in flore virum esset, sæpe in extremum discrimen à seditionibus, & bellis seruilibus est adductum. Equidẽ scio, multa ad hæc à Platonis defensoribus responderi posse; remq. longam habere disputationem. verũ illud semper vincet, si quis rem vere existimare velit, atque omnium Ciuitatum annales memoria repetere, nullam vehementiorem caussam, aut vberiore fontem discordiarum ciuiliũ esse, quam hanc inter nobiles, & plebeios de honoribus contentionem. Habes Antoni meridiationem huius Tyburtini secessus. quam ad te ideo potissimum misi, cum quod nemo est omnium amicorũ, cum quo omnia mea communia esse malim, tum quod neminem de eiusmodi grauibus rebus melius, quã te iudicare posse existimo. expecto igitur quamprimum iudicium tuum.

V B E R T I . F O L I E T A E
 D E . S I M I L I T V D I N E
 N O R M A E . P O L Y B I A N A E

A D . R A I N A L D V M . C O R S V M
 I V R I S C O N S V L T V M . E X I M I V M

L I B R V M meum de ratione scribendæ historiae, quem amatissime scriptum ad Octavianum Pasquam Episcopum Hieracensem misi, te legisse scribis, eoque mirifice delectatum. In quo cetera omnia tibi probari adscribis, præter id quod affirmavi, rationem illorum mihi non plane improbabilem videri, qui nihilominus ut historia vera non sit, historiam tamen eam esse contendunt: à Polybioque, ea in re differunt, ac similitudinem normæ ab eo inductam historiae negant convenire. quam rationem paucis à me perstrictam, ac veluti per transfennam ostensam tibi planius explanari postulas. Geram tibi morem. quid enim facere possum, aut umquam feci libentius, quam ut quacumque re possem, voluntati tuæ obsequerer? quæque mihi occasio tibi gratificandi daretur, eam ne prætermitterem? postulat id cum vetus amicitia nostra sanctissime inter nos culta, singulariaque tua in me merita & officia, tum summa dignitas tua, quam tibi adiungit acutissimum & præstans ingenium, tum autem eximia & elegans doctrina cum haud vulgari eloquentia scribendi que facultate con-

iuncta,

iuncta, idque tam soluta, quam numeris astricta oratione, ad hoc magna rerum civilium scientia atque usus. Verum illud prius testatum volo, me rem in utramque partem in præsentia disputare in animo non habere, neque iudicium meum interponere velle, sed rationem tantummodo à Polybio dissidentium tibi exponere. quibus ego tantum abest, ut assentiar, ut potius in contrariam partem, atque in Polybij sententiam propendeam. cum tamen contra dissidentium, atque ab eo dissidentium opinionem non ita ab omni verisimilitudine abhorrentem existimem. transferenda hunc in locum sunt pauca ea, quæ pro sententia Polybij in libro posui. Qui igitur eius opinionem defendunt, atque auctoritatem sequuntur, quo in numero me quoque esse semper præmetuli, ita disputant. Historiam veram esse oportere. neque enim aliud esse historiam, quam rerum veram narrationem. nam si historia narratio dumtaxat sit, tum vero historia nihil ab Epici Poetæ narratione differat. quippe quod utraq; res gestas contineat. Vna igitur veritate duas has narrationes inter se distingui. Denique veritatem ita esse propriam historiae, ut pars eius essentia sit. qua veritate carentem narrationem, non pravam modo, ac malam historiam esse, sed ne historiam quidem esse: neque historiae nomen omnino posse obtinere. Itaque quamvis apta, ornata, copiosa, elegans sit narratio: quæque omnia locis, temporibus, personis, convenientia plane servet, consilia apte, & luculenter explicet; egregijs descriptionibus situs locorum, formas Urbium, ac munimentorum, instructiones acierum, ordines præliorum, discrimina, casus ante oculos ponat, ac veluti in rem præsentem legentium animos inducat, ac pro auditoribus spectatores faciat, omnibus denique eloquentiæ, & artis numeris expleta sit, si veritas in illa desideretur, decoram quidem, & aptam fore narrationem, at historiam non dico falsam, & pravam, sed nullam om-

O 2 nino

nino futuram. Contra si rudi, & incompto scribendi genere litteris sit mandata narratio; neque vllas partes ex iis habeat, quas Rhetorum præcepta præscribunt; omnibusque ornamentis plane sit orbata; ad hoc consilia, & causas inepte explicet; res gestas confusa narratione obscuret, ac pro eo ut lucem afferat, tenebras rebus of- fundat, veritas tamen adsit, vilem quidem, & ineptam, ac despiciendam rem fore, historiæ tamen vim, & nomē retenturam. Magnopere igitur normæ similitudinem à Polybio commentam veluti rei mirifice aptam probant. Ut enim (inquit) norma ex auro, & ex quamvis pretiosa materia facta, si recta non sit, res quidem pretiosa est, at norma nullo modo esse potest. cum enim norma causa dirigendi operis inuenta sit, fit ut munus suum præstare non possit, nisi ipsa recta sit, quare ne norma quidē erit. Cōtra si recta sit ex quavis vili materia fabricata nullius quidem pretij erit, sed norma tamē erit, ita cum idem sit verum in historia, quod rectum in norma, efficitur, ac cogitur id quod diximus, ut falsa narratio neque sit, neque appellanda sit historia, quamvis omnibus verborum & sententiarum luminibus illustrata, ac politissimo genere conscripta: contra vera quamvis sordida, & inops atque inepta re, & nomine sit historia. At qui contra sentiunt, distinctionem afferunt, contenduntque aliud esse historicum, & historiam veracem esse, aliud historicum verum, & historiam veram esse, eumque qui in re gesta narranda veritatem non retinet, non vere rem narrare, eundem tamen vere narrare; historiamque in rebus narrandis à veritate discedentem, aut veritatem quouis modo corruptentem veram esse historiam, eandem tamen veracem non esse historiam; neque ista inter se pugnare, si distinguere scimus, acriterque in rem intueri. utrumque enim verum est, si ad diuersas res referatur. nam si verum ipsum ad rem gestam adiungimus, ac rem, quæ numquam
gesta

gesta sit, tamquam gestam referamus, vel si gesta quidē sit, non tamen eam, ut gesta est, explicemus, nō quidem rem veram narramus, neque proinde verax est narratio, aut historia nostra verax, neque historici veraces sumus. res enim quæ numquam fuerit omnino, aut quæ aliter fuerit, vera esse non potest. quod si veritatem ad narrationem ipsam referamus, & vere is narrat, & vera est narratio, & verus *ιστορικος*, hoc est verus narrator est is, qui narrat. quamvis enim rem veram non narret, neque narratio rei veræ sit, vera tamen est narratio, hoc est verum est, illum narrare. quare perspicuum esse id, quod proposui, aliud esse historicum veracem esse, aliud historicum verum esse. aliudque historiam veracem esse, aliud veram esse. qui enim res veras, ac veritatem narrat historicus est verus, & verax, eiusque historia vera, & verax est. qui vero rem veram non narrat, aut eam nō vere ut gesta est narrat, is verax quidem historicus non est, sed tamen verus historicus, & eius historia non verax quidem est, sed tamen vera historia, hoc est vera narratio, quæ rem siue veram, siue falsam, & quocumque modo narrat. Verum est enim illum narrare. Regulæ vero similitudinem, quæ tantopere nonnullis arridet, futilem plane rem esse aiunt disputationique susceptæ parum aptam. non enim quemadmodum is qui narrat, æque narrat, cum verum, & cum falsum narrat, ita regula cuius munus est opus dirigere, æque dirigit distorta, ac recta. nam opus dirigere quæ ipsa recta nō sit, nullo modo potest, quin contra si materiæ per se rectæ adhibeatur, illam distorquet. quare regula non recta non male dirigit; sed non dirigit omnino. fit igitur ut regulæ neque vim, neque nomen obtinere possit. at quæ falsum narrat historia, male quidem, & improbe narrat, narrat tamen, quod ad nomen, & vim historiæ tuendum sufficit. Elegantiore igitur comparatione sese uti affirmât. institutæque disputationi ita conueniente, ut
non

non similis sit ouum ouo, ac lac lacti. Ea autem est eiusmodi. Quod in historia est ueritas, idem est in iudiciis iustitia. æque enim debet Iudex in causis cognoscendis, iudicijsq. tam priuatis, quàm publicis exercendis, & ambigentium cōtrouersijs diiudicandis, ad Iustitiæ normā, legumq. præscriptum sententiam, & iudicium suum dirigere; atque historiæ scriptor ueritatem in scribendo spectare: atque æque utrumque ad utriusque fidem, & officium pertinet; atque æque uterque puniendus est, si ille à iustitia, legumq. præscripto discedit, ac si is à ueritatis lege declinat, hoc etiam grauius Iudex, quo maiore publico detrimento peccat. Quare fit, ut quemadmodum si Iudex iuste non iudicat, vel legum, & iuris ignorantia lapsus, vel gratia inflexus, vel pretio emptus, vel animi in alteram partem propensione deprauatus, vel etiam probabili aliquo errore obiecto, qui grauem & religiosum Iudicem a ueritate deducere possit, uere tamen Iudex est, latumque iudicium non minus iniustum, quam iustum, uere iudicium est, vimq. & nomen, atque auctoritatem iudicij obtinet, eoq. non stare modo necesse est, sed etiā oportet, si Socrati credimus, ita historicus, si uel ignorantia, uel negligentia, uel ambitione, uel gratia, & assentatione, uel odio, & inuidia, uel quauis alia de causa à ueritate discedat, historicus tamen est, non quidem uerax, sed uerus; neque historicorum numero excludi potest; neque illius scriptis historiæ nomen est abrogandum. Perspicuum igitur esse putant, historiam falsam æque uere historiam esse, atq. iudicium iniustum, uere iudicium esse. Nam quod de Epico Poeta opponitur, eiusmodi esse aiunt, ut nihil sit responso facilius. Neq. enim ueritate, ac falsitate historicum ab Epico Poeta distingui. in qua re uersari magnum errorem. esse enim qui putent, ea in primis re historicum ab Epico Poeta differre, quod ille in narrando uerax sit, hic mendax;

dax; illiusque narrationem ueram, huius falsam, ac fictam esse oporteat. quorum errorem aperiendum esse. neque enim historicam Epici Poetæ narrationem, quæ uera est, ex quattuor partibus Epico Poetæ neccessarijs, falsam, & mendacem esse necesse est. nihilominus enim erit poetica narratio, Poetæque conueniens, si uera, ac si falsa sit; quin etiā qui in Epicis Poetis fastigium tenent Homerus, & Vergilius ueras narrationes amplexi sunt. Vere enim Troia decem annis à Græcis circumfessa narratur; item uera est Aeneæ nauigatio, uerusq. in Italiam aduentus, uerumque proelium cum Turno de Lauiniæ nuptijs secum ambigente commissum: Vera inquam hæc sunt omnia, nihilque ab historicorum narrationibus, à quibus sumpta sunt, discrepant. In quo ergo Epicus ab Historiographo differt? quod historiæ scriptor rem simpliciter narrat, nihilque a proposito aberrat, nihilque à se confictum, aut extrinsecus delectandi causa petatum, quodque à narratione alienum sit, illiusque seriem interrumpat, narrationi institutæ interponit. At Epicus Poeta, quot, & quanta Dij immortales incohatae narrationi inserit, quas fabulas à se confictas, quot iucunda mendacia, quæ Deorum consilia, quas eorundem rixas, orationes, studia etiam partium, uaticinia, oracula, monita, spectra passim inculcat. ut minimam operis partem suscepta narratio obtineat, omnifque ingenij, & industriæ vis contenditur in re varijs ambitibus ornanda, & illuminanda, amoenifque, ac frequentissimis fabularum diuerticulis, quæ Græci *ἐπιπέδια* uocant, distinguenda, ac ueluti varij generis floribus, & coloribus pingenda. Neque uero fabulas tantummodo extrinsecus accersitas, quæque nihil ad institutam historiæ narrationem pertinent poesi suæ inserit Poeta, sed ipsam historicam narrationem fabulose contexit, cum tamen ueritatem historiæ non peruertat. nihil enim prohibet uerum fuisse, & ex historia petatum, Aeneæ

Aenæ classem sæua tempestate iactatā, ac procellis pene obrutam, totamque disiectam esse. quæ res cum paucis expediri potuisset, quot ambitus Dij immortales circa eam facit Poeta, quotque fabulosis commentis illam dilatat, ac variat, cum Iunonem exacrabili odio Troianis insensam facit, indignabundamque, & exoptulantem adeo numen suū sperni, vt gens capitaliter inuisa tam diu incolamnis nauiget; ipsaque inuita optato Italiæ solo positura sit; Aeolum pacta nuptiarum mercede ab illa exoratum claustra euertisse; ventos carceribus emissos; Neptunum imis sedibus excitum audaciam ventorum grauer increpuisse, quin etiam in ipsum illorum Regem aspere inuectum, qui in aliena Ditione imperium exercere veritus non esset; neque suis se finibus continuisset; ventisque nutu Dei fugatis tempestates sedatas mareque tranquillum factum. Eiusmodi sunt Poetarum narrationes. Neque enim id studet Poeta, vt quemadmodum Historicus narrando homines doceat, sed vt animos legentium afficiat, in illisque in quam partem velit permouendis prima est Poetæ commendatio. quare mentes hominum modo incitat, modo reflectit, animorumque sensus modo inflammat, modo inflammatos restinguit; modo ad iram, modo ad misericordiam impellit, modo amoris flammam, modo odij stimulos suscitatur. modo gestienti lætitia animos titillat, modo ardentissimas doloris faces admouet, modo gaudium, & risum excitat, modo fletum, & misericordiam commouet, modo animos exacerbatur, modo sensu quodam suauitatis perfundit. Denique quantum sit munus Poetæ per animos hominum sensu quodam, & permotione peragere, quanta operæ pars sit insumenda in illis afficiendis, quemadmodum ipsos affici velit, declarauit Horatius, qui ei rei palmam dedisse videtur illis uersibus.

Ille

*Ille per extentum funem mihi posse uidetur
Ire poeta, meum qui pectus inaniter angit;
Irritat, mulcet, falsis terroribus implet;
Vt magus & modo me Thebis, modo ponit Athenis.*

Non igitur id spectat Poeta, vt audientes gestarum rerum participes, & gnaros faciat, sed aurium voluptati omni uerborum lenocinio, omnibusque figmentorum illecebris influit, audientiumque delectationem, quæ res est illi in primis proposita, omni ratione captat, tantoque præstantior est Poeta, quanto ad inueniendum, & fingendum natura est habilior, atque uerioribus, & celerioribus utitur ingenij motibus. quam rem in Poeta dominari recte affirmat Plutarchus quantus qualisque Philosophus, quam acri iudicio præditus. nam neque numeri, inquit, neque uerborum immutationes, neque dictionis maiestas, neque translationis opportunitas, neque concinnitas, & compositio tantum habet blanditiæ, atque gratiæ, quantum fabulæ apte connexa dispositio. non igitur id quod nomen ipsum declarat, simplex narrator est Epicus Poeta, vt historiæ scriptor, sed fictor, & creator. quod nomen non tam a carminibus faciendis, & creandis impositum habet, quam a fabulis a se fictis, & creatis deductum. quod Græcorum auctoritate firmatur. Veteres enim eos, qui rem simpliciter carminibus narrabant; carminaque faciebant nullis fabularum figmentis admixtis, non diuino hoc Poetæ nomine dignabantur sed ἐπιποιός, hoc est carminum factores appellabant. Tradit enim idem Plutarchus sacrificia nonnulla choris, & tibiis carere posse; Poesim fabularum, & figmentorum expertem esse non posse. quare Parmenidis, & Empedoclis inuestigationes, & disputationes de rerum natura, quibus addere possumus Lucretium nostrum; item Nicandri theriaca, ac Theognidis sententiæ, quamuis carminibus conscriptæ poemata tamen non sunt, neque illarum auctores in Poetarum numero unquam

P habiti

habiti sunt, aut Poetae nuncupati. Iam vero ipsemet Poeta Epicus in initio Poematis sui sese non narrare, aut scribere, sed canere profitetur. Musasque proinde inuocat, quae sibi canenti adsint, canendaque inspirent. quae preces superuacanae plane essent, si ipse, id quod facit historicus, narraret tantummodo, neque fingeret, ac res crearet. quod nisi Diuino quodam instinctu, ac furore mentes Poetarum tactae efficere non possunt: At historiae scriptori nihil necesse est internum hoc lumen praeferi, neque eiusmodi furore illius mentem calescere, neque rem ab ipso non inueniendam, aut fingendam, sed palam in oculis hominum gestam tamquam ignotam illi Diuinitus subiici. non igitur Musas, aut Diuinum vllum numen inuocare cogitur. Nimiis in re perspicua sum. cum praesertim Vergilij, & Homeri poemata, quae omnibus patent, laborem hunc mihi adimant. Patet igitur, quam Poeta Epicus obiectus nihil contra nos faciat. Iam vero si nulla est historia, nisi quae verax est, nulla iam erit historia. Vt enim verax dici non potest is, qui in multo maiore parte vitae veritatem retinet, aliquando tamen, & aliquibus in rebus ab illa discedit, ita verax historia non est, quae tota vera non sit, quaeque nonnumquam, & aliquibus in rebus metiatur. at nemo umquam historiae scriptor (historias in sacris libris scriptas semper excipio) non aliqua in re lapsus, ac falsus est, non modo in causis, & consiliis exponendis, in quibus tamquam abditis, & abstrusis maior est errori veniae locus, sed in ipsarum rerum, quae palam geruntur, narratione. nullam enim rem a pluribus scriptoribus, vel eiusdem aetatis, qua res gesta est, aequalibus traditam legimus, quae non aut tempore, aut ordine, aut modo gerendi, aut vero aliqua ex sui parte varietas in eaque narranda scriptores inter se discrepent. quamuis de re ipsa inter omnes constet. Verbi gratia Annibalem in Italiam cum Punicis copiis descendisse, inter omnes conuenit. at quae

tae fue-

tae fuerint copiae, scriptores haud paruo numero inter se dissentiunt. idem est dissensus de copiarum numero in Africam a Scipione traiectionum. Iam vero in Tib. Gracchi eius, qui bello secundo Punico clarissimas res gessit, caede tradenda, quomodoque is in insidias praecipitarit, mira est scriptorum varietas, cum tamen inter omnes constet, perfidia circumuentum cecidisse. Eiusmodi varietatum plenae sunt omnes historiae. Vt T. Liuius, qui omnes res gestas P. R. ab ipsis Urbis initiis a compluribus scriptoribus traditas, ac dispersas in unum corpus redigendas, vnaque & continuatam historiae seriem contexendam suscepit, in tanta scribentium varietate plurimum negotij habeat in veritate coniicienda; iudiciumque suum saepe numero interponere cogatur, quae narratio ad veritatem propius accedat. quod iudicium, & ipsum saepe potest labi. Qua in re alterum fieri non potest, ut plus vna eiusdem rei narratio vera sit, alterum fieri potest, ut omnes falsae, & errantes sint; cum vna tantummodo sit veritas, vnaque dumtaxat ad illam perueniendi, illamque tradendi ratio, & via; ac plurimae, atque adeo infinitae sint ab illa aberrationes. Quocirca alterutrum necesse esse contendunt, ut aut historiam esse vllam omnino negemus, quod ne ipsi quidem, qui normae similitudinem excogitarunt, dicere ausi fuerint; aut quae vera non sit, historiam tamen esse.

V B E R T I · F O L I E T A E
 I N · F E S T O · D I E · O M N I V M
 S A N C T O R V M .

A D · I V L I V M · I I I · P O N T . M A X .

O R A T I O .

V E T E R E M Ecclesiae morem Iuli Pontifex Maxime sanctorum virorum, quos eximia, praestatesque virtutes ad beatas Diuorum sedes extulerunt, commemorationem anniuersarijs festis diebus celebrandi hodierno die colentes, qua nam tanta amentiae viteneri, quove tanto sceleris furore agitari nostrorum temporum haereticos dicemus, ut praenimio de sanctae huius sedis dignitate quibuscumque rebus possunt detrahendi studio, pium in primis usum reprehendere, & vituperare non dubitent? Neque animaduertunt viri amentissimi in sancta hac sede eiusque institutis insectandis, quam impietatis inuidiam illi studet conflare, eam in ipsos redundare. Etenim cum morem huc iam inde ab ipsis Christianae religionis initiis, atque primordiis manantem, omniumque deinceps saeculorum usurpatione in Ecclesia retentum ad nostram usque aetatem perductum constet, tanta tamen isti nos, nostraque oppugnandi cupiditate feruntur; tanto, tamque capitali odio a nobis diffident, ut dum Romanos ritus omni ratione euertere, illosque vel impietatis, vel superstitionis arguere contendunt, ne sanctissimis illis quidem

dem temporibus parcant. Quorum singularem audaciam & temeritatem nihil est, quod nos longa oratione retundere aggrediamur, cum breuis interrogatio illos elingues reddere possit; eumque illis laqueum iniiciat, quo si expedire se velint, magis induant. Aut enim hunc morem priscis Ecclesiae temporibus fuisse negent necesse est, aut si maxime fuisse fateantur, illum tamen ad imitationem non satis valere contendant. Vtrum horum dixerint, in eo vel non ferendae impudentiae, vel intolerabilis arrogantiae & impietatis crimen haerebit. Nam si negent fuisse; cum innumerabilibus; & apertissimis sanctorum Patrum testimoniis concionibusque ab illis in anniuersarijs, ac sollempnibus harum commemorationum diebus habitis, tum omnis generis monumentis impudentissimi mendacij couincuntur, quod si priscae Ecclesiae auctoritate standum negent, hoc vero omnis impietatis caput est, fundamentum videlicet illud firmissimum, quo Christiana veritas in primis innititur, labefactare, atque adeo euertere conari. Ac mihi quidem istorum amentiam miranti; causamque tantae insaniae quaerenti nulla alia in mentem venire solet, quam Deo immortali lumine suo illos deferente sacrilegos homines a mente consilioque deduci Diuinumque Numen immanium scelerum poenas quae maxime sunt, ab illis repetere. An illi Patres amplissimi, tot sacrilegia, tot piacula impune ferrent? Quique tam multa in Deum immortalem impie, nefarieque commiserint; eius templa sanctissima violarint, spoliarint, euerterint, sacras aras demoliti sint; Crucem ipsam salutis nostrae augustissimum signum atque arcem de suis sedibus deturbatam, afflictamque conculcarint; Religionis nostrae sacrosancta Mysteria polluerint; in Christianum sacrificium, in ipsum Christi corpus sanctissimum omnia sacrilegae mentis, impurique oris maledicta congesserint, eos putemus tam immanium, tamque atrocium criminum impunitate diutius fuisse habituros?

Illi

Illi vero eas poenas dant, quæ sunt eorum sceleri maximæ debitæ, hoc est furoris atque amentia. quibus sacrilegos homines præcipites agi; & ad iusta debitaq. supplicia rapi sinamus; nosq. ad ea, quæ sunt hodiernæ lætitiæ, ac celebritatis, hoc est ad maiorum nostrorum beatissimorum hominum, quorum tam eximia in Christianam rempublicam extant merita, memoriæ grato animo, ac debitis laudibus recolendam accedamus. Quorum maxima pars pro christiana religione acerbissimâ supplicia fortissime subiit, pars Christianam veritatem hæreticorum oppugnationibus omnibus fere temporibus tētatam nunquam tamen euersam aut labefactatam præclarissimis ingenij doctrinaq. monumentis stabilivit, pars uero singularis iustitiæ eximiaq. continentia, ac ceterarum virtutum laudibus supra hominum captum floruit. Quos ego Iuli Maxime, si verbis meis pro dignitate non satis ornaro, nihil est, quod meam aut ingenij tenuitatem, aut orationis inopiam excusum, cum clarissimorum, beatorumq. hominū Diuina virtus humani ingenij vim magnitudine sua tantum exuperet, vt nemo sit tantis naturæ, atque industriæ præfidiis instructus, qui tantarum rerum gestarum gloriam, tanta tamq. innumerabilia, ac supra humanam facultatem, & consuetudinem omnium virtutum edita exempla non modo oratione se consequi speret, sed admiratione omnino valeat æquare. Illud igitur in hoc mihi apud te Iuli Maxime, atque in augustissimo hoc totius orbis terrarum sanctissimoq. loco dicendi imposito munere iure lætandum esse video, quod de eorum virorum laudibus mihi est dicendum, in quibus si defecero, non tam copiam mihi, aut ingenium defuisse, quàm rei magnitudine oratoriam facultatem superari sit existimandum; neque tam imbecillitas mea sit vituperanda, quàm communis humani ingenii exiguitas agnoscenda. Sed antequam de sanctissimis viris dicere incipio, pauca mihi de

Christia-

Christianæ reipublicæ dignitate necessario sunt dicenda. quam rem in veterum more positam fuisse animaduertimus. neque enim laudes clarorum virorum, quorum in republica gerenda virtus, & industria excelluissent, unquam fere orationibus suis persequi aggrediebatur, quin dignitatem quoque reipublicæ, in qua illi essent cum laude versati, simul complecterentur; magnum inde videlicet cumulum hominum gloriæ, quos laudandos susceperant, accessurum arbitantes, si docuissent, eam illos gessisse rempublicam, a cuius eximia dignitate non minorem ipsorum memoria acciperet splendorem, quàm quanta ipsi præclaris virtutibus suis, atque egregiis facinoribus illi tribuissent ornamenta. Qui mos eo magis nobis seruandus est, quod rempublicam omnium, quæ umquam fuerunt, optimam & præstantissimam habemus. Quæ res facile apparebit in singulas res, quibus hominum cōmunitates commendantur intuēti. Ego enim sic statuo in rerum publicarum, atque in omni humanæ societatis dignitate ponderanda, quattuor in primis spectari oportere; primum finem, quem propositum habet, tum initia & conditorem, tertio loco leges, & instituta, quibus temperata est, ad extremum incrementa, rerumq. gestarum gloriam, & magnitudinem. Quas res si quis secum singulas reputare uoluerit, facile intelliget, Christianam Ecclesiam ceteris omnibus Ciuitatibus, atque hominum communitatibus, quæcumque omnibus ætatibus fuerint, dignitate infinito quodam interuallo anteire. Atque vt finem primum consideremus, qui in rebus gerendis principium est, cuiusq. vis in omnia quæcumque in hominū actionem cadunt, ita fluit, vt ab eo res speciem accipiāt, planeq. conformentur; quis negauerit Christianam rempublicam altissimum dignitatis gradum obtinere? Nam cum ceteræ omnes respublicæ, & societates ad humanum aliquod bonum referantur; huiusq. uitæ angustissimis spa-

tiis

tiis terminentur, longe altiora spectat Christiana professio. Cælestem enim Patriam, vitamq. illam immortalē, & æternam cum Deo ipso degendam propositā habet. vt quantum cælum terris, cumulatissimaq. illa bonorum detractis malis omnibus complexio, perfecta q. beatitudo humilibus his, & terrestribus rebus præstat, tantum Christianæ religioni, ex qua vna ad tam beatæ vitæ statū hominibus gradus fit, reliquæ humanæ societates fluxi, & caduci boni causa constitutæ concedant. quod beneficium cum per se illud est, quo nullum a Deo immortalis aut habere, aut expetere homines possint maius, tum alio prope non minore cumulatur. Neque enim ad summam, & sempiternam beatitudinem iter tantummodo nobis communiuit Christiana religio, sed ex horribilibus mortis, atque orci faucibus nos extraxit, atque eo ex loco, quo nullus in miseris esse possit inferior. vt in eadem religione & beatitudinis, & salutis firmissima sint collocata præsidia. quæ res nobis silentio nullo modo est prætereunda, dabisq. veniam Iuli, si in salutis humanæ ratione explicanda paullo longior fortasse videbor, atque in hoc loco, quo nullus tota in Theologia vberior est aut ornatior, paullo diutius immorabor. ex eo enim Christianæ Ecclesiæ dignitas in primis elucebit, quæ tam infinita beneficia: tamq. immensa bona mortalibus attulerit. Premebatur igitur teterrimo seruitutis iugo humanū genus, cælestiq. Patria extorre in luctu & in squalore iacebat primorum parentum inconsulta temeritate in tam miserabilem statum preceps datum. Nam Dei immortalis similis homo creatus, Diuinaq. imagine in illius forma expressa, ac iustitia in naturam insita, omnium præterea creaturarum rerum moderator, ac Dominus; ad hoc æternæ beatitudinis particeps factus placidum, ac tranquillum, beatissimumq. vitæ cursum initio agebat nullis aut animi perturbationibus agitatus; aut corporis mor-

bis

bis obnoxius, aut externis molestijs infestus; sed contra omni voluptatum, ac iucunditatum genere circumfluens, admirabili rerum scientia, & cognitione præditus; omnium denique bonorum complexione cumulatus; ad extremum interitus quoq. expers. Ceterum cum ille cæbræ consortis mulieris astu insidiatoris serpentis circumuentæ Adamum in tam irreuocabilem casum præcipitem egissent, vt Diuini imperij præscriptum negligeret, interdictæque arboris pomis vesci non dubitaret, continuo iustitiæ ordine perturbato, ac vinculo, quo omnia inter se apta erant, perfracto miserabilis omnium rerum conuersio facta est; homoque ex altissimo dignitatis gradu ad infima præcipitatus. Obediētia enim, quam creatori Deo debebat perrupta vsu ipse imperij in ceteras sibi subiunctas res iure priuatus est. Ac primum cælestis Patriæ aditu (quod miseriarum caput est) perpetuo est exclusus. Deinde sensuum vires animiq. permotiones rationis imperio natura subiunctæ rebelles, ac contumaces factæ omnia vincula perfregerunt, bellumque intestinum excitantes rationem contra constrictam tenere cœperunt. Indomitis igitur cupiditatibus mortalium genus rapiendum, ac lacerandum innumerisque angorum moribus perpetuo conficiendum relictum erat. Ad hoc cæli iniurijs, & multiplici morborum, ac contagionum generi, immaniumq. bellarum sæuitiæ expositum manebat. Nec a cælestibus modo sedibus homines procul amādati sunt, sed ex loco omnibus amœnitatibus refertissimo, in quo illos collocauerat Deus, exturbati omnibus ornamentis spoliati; omni ope nudati; omni præsidio deserti; omni solatio destituti; quin etiam terra, & ipsa rebeli facta alimenta subtrahente, omnium rerum inopia laborantes inter omnia inimica, atque infesta sempiternæ morti, ac perpetuorum hostium seruituti obnoxiam atatem agebant; nullumque erat a tantis calamitatibus in vlla condita

Q

re

re per fūgium, cum præfertim ad labem humanæ naturæ totiꝫ posteritati conceptam delendam nihil esse præsidij in veteribus sacrificijs, aut in Mosaicæ legis obseruatione vsu compertum esset. Quare fiebat, vt in comparatione cum ceteris animantibus maxime omniū miserabilis esset humana conditio. Quid enim proderat animam præ ceteris rationis, & intelligentiæ participem accepisse, cum a Dei immortalis conditoris sui cognitione, quæ res est huic ipsi intelligentiæ in primis proposita, altissimis ignorantie tenebris prohiberetur? Cum præfertim Philosophorum somnia ad hanc explicatam Dei notitiam assequendam maiores potius tenebras indies offunderent, quàm quidquam lucis afferrent. Aut quid humanam miseriam leuabat, tanto studio ad tam varias artes, quibus orbis terrarum distinguitur, & ornatur, manus, & ingenium excoluisse, cum omnia tantorum laborum, tantæque industriæ opera breuissimo æui spatio essent fruenda? aut quid imperio in belluas, ceterasq; conditas res (quæ res præcipuam hominis dignitatem dum mortalem vitam agit, continere videtur) subnixi ambularent homines, cum ipsi durissimam seruitutem hostibus suis seruirent? Animorum vero immortalitas; cælestisque natura, quo beneficio nullum maius a Deo esse potuit, an non in malum humano generi vertebat, quippe quod beatis sedibus eiectum eternis tenebris, ac supplicijs esset mancipatum? Quem statutum Deus O. M. tandem miseratus opem ferre decreuit, humanumq; genus tantis malis oppressum, atque afflictum, aliquando subleuare. Neque enim pati diutius potuit paternus illius in homines amor, infinitaque bonitas, vt quos cælestibus spiritibus prope pares, atque ad Diuinam imaginem formarat, eos sempiterno carceri cum sceleratis spiritibus, quos ob execrabilem superbiam e cælestium coetu exterminarat, & ad æternas tenebras cruciatusq; præcipitarat, esse m̄cipatos.

Hoc

Hoc consilium haud plane cælatos esse homines voluit; sed illius notitiam quandam iam inde ab initio humanis mentibus insinuauit, non illam quidem satis explicatam aut perspicuam, sed adumbratam, & obscuram, atq; vsq; eo dumtaxat, quo homines ne plane animum desponderent. Quid enim pateretur Diuina clementia homines quamuis paternæ culpæ offensione grauitè inuisos omni spe orbatos viuere? Quorum potius fiduciam vt confirmaret, non lumine tantummodo mentibus præferendo illorum spem alebat, sed sacrificijs quoq; circumcissione, reliquisque veterum institutorum sacris, & ceremonijs tamquam certioribus pignoribus signisq; aptioribus hanc illorum expectationem voluit esse cōsignatam. Quæ expectatione & spe ne homines diutius frustrarentur, cum dies æterno consilio præstituta tandem venisset, quod se facturum tot sanctorum hominum vaticinationibus prædicarat; tamq; multis mysterijs significarat, tandem edidit. Nam filium suum in Diuino Numine secundam ordine personam, atque ex omnibus partibus parē sibi in terras misit. qui Diuinam naturam nulla ex parte deponens humanam carnem, humana anima præditam sibi assumpsit; verusque Deus remanens verum hominem est indutus. Neque vero paterni criminis delendi vllum fuit aliud expeditius iter. Tantam enim vim, tantamq; necessitatem ea culpa habebat, vt cum ad totam posteritatem, vt dictum est, permanasset; in eaque penitus insedisset, nullius hominis polluto sanguine posset expiari. Neque rursus iustitiæ ratio ferebat, cum homo crimen illud ipse admisisset, poenas illius temeritati debitas alieno supplicio lui. Deus igitur cum homine coniungendus fuit; admirabilique Diuino consilio factum est, vt duæ hæ naturæ in vnā personam conuenirent, cuius duplex vis, & quod humanæ imbecillitati deerat, Diuina virtute supplendo, & quod ab homine ipso iustitia repetebat, humano mi-

Q 2 nisterio

nisterio perfoluendo munus hoc perfecte, cumulateque sustineret. quæ coniunctio spiritus sancti tertiæ in Diuino numine personæ virtute facta est. Cuius influens vis in virginali Mariæ alio Diuinam personam humanæ Naturæ ex eius sanguine nulla humani seminis admistione conceptæ copulauit, veraque unitate utramque inter se coniunxit. Deus igitur homo factus supplicio, quod grauissimum pertulit, poenas humano generi debitas persoluit, tetra seruitute homines liberauit; aditum ad cælestem Patriam ad illum diem obstructum patefecit, iter ad beatitudinem communiuit; Christianamque Ecclesiam fundauit. Igitur (quæ altera fuerat Rerum publicarum commendatio) Dei ipsius filius Patri numine, potestate, æternitate, reliquisque ex omnibus partibus par Christianæ Ecclesiæ auctor, & institutor fuit. Quod si in dignitate rerum publicarum æstimanda tantum in auctore ponebat antiquitas, vt originem suam atque primordia ad commentitium aliquem Deum vnaquæque fere paullo illustrior Ciuitas referret, quod ex auctoris dignitate aliquid in posteros cõmendationis permanere arbitraretur, quæ gens in pari huius rei cum Christianæ ecclesiæ commendatione uerfetur, quæ Christi hominis uerique Dei sanguine sit fundata? Sed (quod deinceps in rerum dignitate perpedenda sequebatur) non minorem splendorem Christianæ Ecclesiæ conciliauit legum, & institutorum præstantia. In qua re tantum ceteris gentibus antecellimus, quantum ceteris Legulatoribus præferendus est Legislator noster Deus. Ceteræ enim leges id fere uitij omnes habent, ut in exterioribus hominum actionibus regendis, & moderandis totæ fere sint occupatæ; de interioribus vero partibus formandis (quod Legumlatorum præcipuum munus est) non ualde sane laborent. Ita fit, vt appetendi, irascendi que vires nullis præceptis aut institutis assuefactæ liberæ sui que arbitrij relinquuntur. quæ cum natura ue-

hemen-

hementissimos impetus habeant, actiones ab illis extra manantes nullo possunt legum præscripto coerceri, nullis que præceptorum frenis constringi, sed libidinum, & cupiditatum ardentissimis æstibus inflammata omnia vincula perrumpunt. qua re fit, vt talibus legibus ducibus homines neque iustitiam aut vllam omnino virtutem colere; neque pacem, & concordiam (quam rem leges in primis spectare videntur) inter se possint tueri. At Christianæ legis uis in interiore homine formando in primis exprimitur. Quo fit, vt pijs moribus mens imbuta sanctis que habitibus plane conformata nullis interioribus permotionibus extra officij fines prouehatur. Talibus institutis Christiani homines ad omne virtutis genus formati ij extitere, vt illorum fortitudo, continentia, iustitia, innocentia, mansuetudo, animi magnitudo, rerum humanarum contemptus illis ipsis acerrimis Ecclesiæ oppugnantibus admirationi fuerint. quippe qui maioribus nostris vitæ ab omni cupiditate disiunctæ, ab omni que vitiorum labe puræ, atque integræ, ac cum omni officij religione coniunctæ amplissima sæpe, ac clarissima dederint testimonia, clarissimisque verbis confessi sint futurum fuisse, vt optime cum humano genere ageretur, si omnes homines instituto Christianorum viuerent. qua laude, quam ab ipsis hostibus nostris veritas sæpe expressit, nihil esse potest firmiter ad morum, & institutorum Christianorum sanctitatem comprobandam; omnibusque gentibus præferendam. Atque ego nunc Iuli Maxime de Christiana lege, vt certa præcepta habet, quemadmodum ceteræ leges, quibus homines ad iustitiam, fidem, pacem, concordiam, ceterasque virtutes diriguntur, ita adhuc loquor: illa quæ in ea longe sunt præstantiora; quæque nullam cum ceteris legibus similitudinē, aut comparisonem habent, & quæ neque vllis præceptis continentur, neque vllis sunt tabulis, aut scriptis consignata in præsentia omitto.

Vera

Vera enim ac præcipua Christiana lex est Diuini spiritus gratia, quæ fidei virtute in hominum mentes influit, cuius beneficio cum Deo arctissimo necessitudinis vinculo coniungimur: Diuinitatisque participes plane efficimur. Verum ego hæc, ut dixi, tamquam ceteris gentibus ad percipiendum obscuriora in præsentia omitto. Extrema fuerat rerum gestarum magnitudo, & gloria. In qua re qui populus, quæ ciuitas, quod Regnum, quod denique Imperium Christianæ Ecclesiæ non longe primas tribuet, quæ totum fere orbem terrarum, cunctos Reges, ac populos, ipsum denique Romanum Imperium circiter trecentorum annorum spatio Ditioni suæ subiunxerit; sineque Romanos supergressa in longe remotissimas Regiones se superfuderit; atque in extremam Indiam, Aetiopiã, septentrionalem plagam penetrarit, ac non modo ceteri Reges, ac populi, sed Romani ipsi rerum Domini Imperatores humi abiecti Christianorum Pontificum pedes demissime sint osculati? Qua victoria ut nihil est ad gloriã insignius, ita maiorem prope, quam ipsa victoria admirationem habet vincendi ratio. Quod facile apparebit, si quis ad ea, quæ dicturus sum, mentem, & cogitationem conuerterit. Nam cum multæ sint viæ homines in nostrã sententiam traducendi, vel etiam si verbis nostris fidem non habeant, neque ijs assentiantur, ad nostram tamen voluntatem adiungendi, ut etiam quæ minus probent sequantur tamen, non modo nullam earum prisca illi Heroes, quos Christus ad cælestem hanc legem toto orbe terrarum disseminandam legauit, institerunt, sed contrarias plane rationes, ab hominumque sensu, & natura abhorrentes, ab omni que intelligentiæ vi remotas ingressi sunt, ijsque rebus omnes gentes, & nationes, quas adierunt, ad nomina in Christianam religionem, & militiam danda adduxerunt, quæ eas debuerant ab illa longe deterrere. Principio cum ad assensum verbis nostris præbendum ho-

mines

mines aut ratione compellantur, aut auctoritate moueantur, Deus immortalis, quam absurda, quam rationi repugnantia auctores nostri docere videbantur. Quid enim absurdius, quid ab omni sensu intelligentiæque vi magis abhorrens videri poterat, quam Deum hominem factum, & eumque vnum esse humano generi salutis auctorem, & largitorem; præterea neminem, qui ipse se a cruciatibus, supplicijs, interitu seruare non potuisset? Beatitudinis spem in egestate, miserijs, erumnis vexationibus, turpissimo mortis genere positam esse? cum tamen nihil horum ratione planum facerent. Auctoritas vero, quæ esse poterat in ijs viris, qui obscuro loco orti, nullis opibus fulti, nulla doctrina commendati, nulla eloquentia instructi; quosque nemo tectis recipiebat, sed omnes respuebant, aspernabantur, oderant, qui que summis infimis inuisi, & despecti, a Magistratibus tamquam malefici exagitati & supplicijs affecti, errantes, & profugi in luctu, & squalore totum orbem terrarum peruagabantur? ijs ne hominibus, ac tam absurda prædicatibus homines assentirentur? aut eorum orationem non modo animis sed auribus admitterent? Iam vero ea circumspeciamus, quæ & si assensum ab intelligentiæ vi non exprimunt, homines tamen, ut ea quæ minus probent, sequantur, inducunt. hoc autem pluribus de causis faciunt, vel ui adacti, vel metu mali subacti, vel ingentium præmiorum spe inducti, vel opum, aut honorum, aut imperij ostentatione impulsivi, vel voluptatum illecebris attracti. Hæc fere sunt, quæ homines inducere solent, ut ea, a quibus ratio illos reuocat, sequantur tamen, alicuique disciplinæ, quam minus probent, sese applicent. At in Christiana lege suscipienda totum contra fuit. Nam quam tandem vim afferre; quamue sui formidinem iniicere cunctis gentibus, ac nationibus, ipsi denique Romano Imperio possent homines nullis opibus muniti, nulla potentia subnixi, nullis

cogna-

cognationibus circumsepti, nullis nervis firmi, nullis præfidijs fulti, sed contra omnium hominum contumelijs, & iniurijs expositi, & obnoxij? aut quas opes, quos honores, quæ Regna ceteris largirentur homines in summa rerum inopia versantes? quin contra clarissimis verbis vulgo prædicantes, si quis Christianam legem, ac perfectam, & absolutam pietatem profiteri vellet, ei ijs ceterisque omnibus rebus, quæ animum iucunditate, & sensuum voluptate perfundunt, esse carendum; omnesque res illis contrarias amplectendas; ac pro opibus egestatem, pro honore contumelias, ignominiam, hominum contemptum, pro Regno summam animi demissionem, atque humilem & infimum fortunæ gradum; pro uoluptatibus labores, ieiunia, erumnas, verbera, cruciatus ultro appetendos, mortem denique ipsam alacri animo oppetendam. Quæ res cum ex omni sæculorum memoria numquam sint auditæ; cum ab intelligentiæ vi tam longe sint remotæ; cum a communi sensu tam vehementer abhorreant, necessariam confessionem vel ab inuitis exprimunt, Diuinam hanc esse legem; Diuinamque occultam vim illi inesse, qua mentes hominum tactæ ad demissam cælo religionem accipiendam palamque profitendam, seseque pro illa deuouendos impellerentur. Paucis his de Ecclesiæ dignitate breuiter perstrictis superest Patres, vt ad clarorum virorum, qui in ea floruerint laudes, quod est institutæ orationi in primis propositum, accedamus, ab ijs initium facientes, quibus dignitatis primæ omnium consensu merito tribuuntur. Nego igitur aut cum hoste valentiore vllum vmquam populum contendisse, quàm Christianum cum omnium florentissimo Romano Imperio; aut Romanos ipsos in vllam vmquam gentem atiociores extitisse, quàm in Christianum nomen. ceteros enim populos satis habebant, si victos bello Imperio suo subiungerent, ac leges accipere retractantes cogere. Idque sum-

mopere

mopere laborasse videntur, vt non minora in uictos mansuetudinis suæ, quàm bellicæ virtutis expromerent monumenta. At Christiani nominis numquam victoriam, sed semper internicionem per acerbissima supplicia quæsiuerunt. Age mentem nunc, & cogitationem ad Christianes homines conuertamus, ac cum animis ipsi nostris contra reputemus; quibus illi armis tantis opibus restiterint, easque ad extremum superauerint. quo & victoria appareat mirabilior, & virorum, quorum memoriam celebramus, virtus sit insignior. Cruciatibus, quos maximos crudelitas edere potuit, perferendis, morti sese sponte offerendo egregiâ hanc victoriâ maiores nostri pepererunt. Quorum cruciatuum, ac suppliciorum ingens multitudo, atque acerbitas adeo fortissimorum hominum animos atroci, horribilique aspectu, atque perpeffu numquam fregit, vt non modo incitatum religionis ardorem non reprimeret, sed contra studia excitaret: cum sæpenumero ipsi tortores in crudelissimo ipso munere lacerandorum hominum, ac necandorum administrando Diuino numine repente correpti sese quoque Christianos esse clamarent, quæque alteri offerebant supplicia, ea ipsi sponte subirent. Qua in re id assequabantur hostes nostri, vt pro vno Christiano, quem excruciatum necabant, complures subito excitarentur, vt in Christianorum cruore vis feminis inesse videretur, quod terræ mandatum vberrimos hominum Christo nascentium fructus ferret. Itaque tam diuersa a reliquis hominibus vincendi ratio, cum ceteri hostibus interficiendis aut capiendis victoriam pariant, Christianis suis sibi supplicijs victoria constet, aperitissimo est testimonio, neque victoriam vllam admirabiliorem vmquam fuisse, neque in fortitudinis laude vllam gentem posse ad maiorum nostrorum gloriam aspirare. Nam qui in acie discrimen vitæ subierint, multos quidem de suis hominibus complures populi proferre possunt.

R

Sed

Sed nō magnam fortitudinis laudem ea videtur res habere. Nam proelio commisso hominum mens pugnae ardore veluti a se abducta non satis habet ad se se colligendum spatij: vt periculi magnitudine animo agitata, ac metu in consilium adhibito deliberare secum possit, adeundum ne illud periculum sit, sed impetu quodam præceptus fertur; neque fere quisquam est, qui non potius mortem se hosti oblaturum, quàm se ipsum in acie casurum speret. Tot præterea hominum millium, quibus exercitus constat, discriminis societas veluti periculi partitio quædam magnam habet timoris alienationem. mutua namque ope sese tutos confidentes aduersum a se casum vnusquisque spe propulsat, & ad socium delegat. cumq̃. certe in tanta multitudine e cæde cōplures elabi necesse sit, nemo fere est, qui non ex ijs sese fore confidat. Quo fit, vt ex ea re, quæ certam mortem non ostendat, mortis contemptus in hominibus colligi nō possit. si quidem multos videmus nullum in acie timoris signum dedisse, quos si ad tribunal constitutas, illisq̃. haud dubiam mortem denunties, abiecto animo repente concidere. Qui vero ad tormenta, & ad certam mortem constanti, intrepidoq̃. animo rapitur; quem nullæ tortoris, aut carnificis formidines labefaciunt; qui cum nulla vitandi supplicij spes ostenditur, propositi tamen retinens est, hunc dicere possis veram fortitudinis laudē assecutum. At eiusmodi homines tres, aut quattuor apud singulos populos vix possis nominare, cum de Christianis plus decies centena millia proferantur, quos tormentorum horribilis aspectus, atque perpessio nihil commoueret; qui extremi supplicij certissima, atque ante oculos posita exspectatione non deficerent, qui aculei, qui ferræ, qui candentium luminarum atrocissima specie non debilitarentur, sed omnes terrores, omnes acerbitates, omnes cruciatuum faces, omnes dolorum morsus virtute prosternerent. Neque vero tantæ virtutis admiratio

admiratio solis viris, ijsq̃. confirmatæ iam ætatis terminatur, quibus ad tormenta perferenda quamquam humanæ fortitudinis vim accerbitate sua longe superabant, aliquid tamen opis in ætatis, & sexus robore fuisse suspicemur, sed foeminae quoque & imbecilli pueri in præclaro hoc agone sancta æmulatione pariq̃. fortitudinis laude cum viris certarunt; cum non modo eadem omnia tormenta, quæ viros subijsse rettulimus, teneræ virgines in corporibus suis constantissime sint perpessæ, verum etiam (quod pene fidem habere non videtur) matres ipsæ natos suos atrocissimis cruciatibus lacerari non modo intrepido animo inspectarent, sed eos etiam vltro hortarentur, ne animo deficerent; neue tormentorum stimulis victi Christi fidem negarent, sed cruciatuū faces patienter ferrent. Quin etiam de nonnullis memoriæ proditum est, cum audissent in alia Ciuitatis parte in ceteros Christianos saniri, ipsæq̃. latendo, ac dissimulando immanissimam Tyrannorum rabiem effugere possent, latus accurrisse, paruulosq̃. natos suos ad easdem acerbitates subeundas secum duxisse; neque aut materna indulgentia, aut miserentium ministrorum monitis ab inflammato studio abduci, aut retardari potuisse. O eximiam, ac supra hominum captum maiorum nostrorum virtutem, o nullis cum gentibus conferendam fortitudinem, verberibus ad necem cædi, interiorem virtutem non conteri; tormentorum vi, ac magnitudine vires corporis torqueri, virtutem animi non debilitari: ardentissimo igne corpus cremari, charitatis ardorem non consumi; a fera bestia corpus laniari, virtutem non distrahi; intestina auelli; a constantia, propositoq̃. non abduci, toto corpore lacerari, animo non frangi: natorum euiuslatus audire, cruciatu inspectare, maternum animum non inflecti. Vt ego mihi optarem, tantarum rerum, tantæq̃. fortitudinis gloriæ parem orationis co-

piam ac facultatem dari. Profecto illis commemorandis, atque extollendis nullo unquam labore aut fatietate defatigarer. si modo laus hæc tota fortitudinis est existimanda, ac non maiorem in ea partem obtinet charitas. nam & si tam multa illa admirandæ virtutis exempla a fortitudine edebantur, eadem tamen a charitate imperabantur. Neque enim fortitudo ipsa suis satis viribus constare potuisset charitatis opibus destituta. Quæ virtus veteribus plane ignota, ac Christianorum hominum propria cum in ceteras virtutes ita influat easque conformet, ut sine ea ne virtutis quidem perfectæ nomen vlla earum possit obtinere, apparet tantarum laudum societatem non modo cum charitate esse communicandam, sed maiorem partem charitati esse tribuendam. Sed fortium virorum in Christianam rempublicam merita, quamquam infinita sunt, nullaque vel longissima oratione satis unquam laudata, non tamen nos hoc solo studio ita conuenit efferri, ut silentio prætereamus immortalia beneficia, quæ Christiana Ecclesia ab ijs viris non minora prope accepit, qui in ea omni litterarum, & ingenij gloria floruerunt. Nam ut externis vexationibus Christiana Ecclesia in primis exercita fuit, atque infesta, ita domesticæ illius res non magis quietæ, ac tranquillæ fuerunt. Neque enim vlla unquam gens magis ex intestinis discordijs laborauit, quam Christiana veritas hæreticorum seditionibus omnibus ætatibus iactata fuit, & exagitata. Verum ut aduersus externos hostes Diuinus spiritus Christianam causam ingentibus fortium virorum animis armavit, qui tormentis constantissime perferendis, qui morte fortiter oppetenda, qui sanguine profundendo Christianæ Ecclesiæ veræ religionis testimoniū dederunt, vnde est illis Martyrum ductum nomen, ita aduersus hæreticorum dissidia, & oppugnationes non imbecillioribus opibus Christianam veritatem communiuit. Quamplurimos

plurimos enim doctos homines excitauit, qui impia dogmata firmissimis rationibus refellerent, qui in Diuinarum, ceterarumque magnarum rerum scientia, & doctrina tantos progressus habuerunt, ut in eorum gloria Philosophorum nomen a Christiano splendore sit obscuratum. Nam cum sapientiæ summæ illius veritatis hoc est Dei immortalis cognitio sit proposita, quousque tandem tantis disputationibus, tam multis quæstionibus, & controuersijs, tanta denique contentione in hac inuestigatione processit Philosophorum labor, ac studium? aut ad quem scientiæ gradum in Diuinarum rerum notitia tandem peruenit? Ut enim omittam vetustiores illos, qui de Deo, ac primo rerum principio tam uaria, tamque absurda locuti sunt, tamque in ijs rebus errantes & vagas opiniones habuerunt, ut de suo unusquisque capite Deum fingere videatur; ac cum Poetis certare, plures ne illi de Dijs fabulas attulerint, an plura ipsi de Diuina Natura somnia commenti sint, cum alius Diuinum numen rerumque primordia ad ignem aut elementorum aliquod referat, alius in casu fortuitoque atomorum concursu principia rerum ponat, alius etiam (si Deo placet) discordiam Deum faciat, alius alia deliramenta loquatur, quæ singula persequi haud sane est operæ pretium, tum quod eiusmodi somnijs ac nugis risum potius hominibus commouere, quam vllam voluisse doctrinam tradere videri possint, tum quod tribus ijs libris, quos aduersus Philosophos scripsimus, satis est a nobis Philosophiæ studium exagitatam atque reprehensum. Ut igitur eos omnes omittam, Quid? Paripatetici ipsi, qui Aristotele Duce ac Magistro de naturalibus Diuinisque rebus paullo ad veritatem propensius disputarunt, quidquam magnum aut amplum de Deo ac prima rerum causa nobis, attulerunt? aut quidquam in ijs rebus stabili certæ scientia comprehenderunt? Quantis in æstuationibus Deus immortalis

immortalis, quantis in angustijs, quantis in controuersijs atque in ter se varietatibus cum ad sublimia hæc inuestigationem adiiciunt, versantur, quàm pauca, quàm parua, quàm exilia de rebus Diuinis assequuntur: eaque quàm incerta, quàm parum explicata, quàm euersu facilia tradunt. At Christianorum hominum splendida ingenia Diuino spiritu lumen præferente quàm multa, quàm magnifica de Diuino numine, de eius essentia, de sapientia, de libera voluntate, de personarum manatione ac distinctione, de rerum creatione atque primordijs, de æterna prouidentia, de animorum natura, & immortalitate, de summa beatitudine, deque alijs innumeris ac præclaris rebus sunt assecuti, earumque rerum quàm stabilem, quàm constantem, quàm perspicuam doctrinam tradiderunt; Quantis denique ex errationum tenebris Diuinarum rerum cognitionem eduxerunt: atque in apertissima veritatis luce collocarunt; vt pueri & aniculæ nostræ maiorem & perfectiorē de Diuinis rebus, eamque minus errantē, magisque explicatā notitiam habeant, quàm vlli veterum doctissimi habuerint. Neque vero tantarū rerū sola cognitione & scientia, aut nuda simpliciq. traditione contenti fuerunt maiores nostri, sed easdem litterarum monumentis ita commendarunt, vt nullum doctrinæ studium, aut maiore rerum copia, & varietate, aut subtiliore disputandi ratione, aut pluribus orationis ornamentis, maioreque verborum, & sententiarum splendore fuerit vnumquam tractatum. Neque enim (vt ceteros innumera- biles omitam) in Nazianzeni oratione Demosthenis sonitus aut fulgura desideramus, neque Chrysostomus non beatissima illa copia, & vbertate, omni que exornationū, & amplificationum genere Ciceronem nobis expressit, Romani vero Leonis Diuinæ summæque dignitatis plenæ breuitati verborum numerum sententiarum multitudine, & pondere prope superanti quem tandem de ex-

ternis

ternis æquabimus? in Augustini vero, & Thomæ celestis ingeniorum acie, acerrimaque in disputando vi, an non Aristotelis nomini Christiana gloria respondit? Atque in Doctorum hominum laudibus quamquam infinitæ sunt, tamen longiores esse non debemus, tum quod Diuinis litterarum monumentis sine cuiusquam oratione nomen ipsi suum immortalitati satis commendant, tum quod temporis angustia nos cogunt aliquem tandem orationis modū facere. Cum præsertim eorum virorum memoria silentio non sit prætereunda, quos video instare, quorumque infinita turba me iam dudum sentio vrgeri. ij sunt beatissimi illi viri, qui tantis continentia, atque iustitia laudibus floruerunt, vt in eorum virtute Christianorum gloria ceteras omnes nationes quarumque in ijs laudibus nomen paullo clarius extat, infinito interuallo superarit. Nam cum continentia vis in duas sese partes fundat, vt & a voluptatum illecebris, & ab opum cupiditate corpus, & mentem integram serues, quæ gens Christianis hominibus erit æquanda, si cogitare voluerimus pro tribus, aut quattuor, quos vnusquisque populus proferre possit, quorū fuerit excellens in ea laude præstantia, innumera apud nos hominum millia extitisse omnibus continentia partibus cumulatorū? cum illud satis cōstet, eum morem pluribus sæculis viguisse, vt multo maxima hominum pars omni re sua in commune collata, eiusque distributione sacerdotibus, qui Ecclesijs præerant, permissa in solitudinem ipsi concederent, ibique tenui victu contenti non modo omnem ætatem ab omni cupiditate disunctam, atque ab omni auaritia, & voluptatum contagione puram, atque integram agerent, sed lege quoque sibi ipsi, & voto earum rerum libertatem præciderent. Cumque iustitia laus, & vis in eo versetur, vt sua vnique tribuamus, neque quemquam per iniuriam lædamus, quis vtraque in re huic virtuti pro-

pior

pior fuit, quam ij viri, qui rebus ipsi suis sese sponte priuarint, ne dum illi aliena auferrent, quiq̄ ab inferendis iniurijs tantum semper abfuerint, vt in illis potius perferendis præcipuam Christianæ professionis laudem constituerent. Ac de beatorum hominum virtutibus quamuis non satis pro dignitate dictum sit, neque vero dici possit, tamen breuitate temporis cogimur paucis his esse contenti. Sequitur vt de præmijs non nihil attingamus, ac quambreuissime videamus satis ne tantis laboribus, & vexationibus tantisque cruciatibus, ac supplicijs digna merces sit reddita. Illa vero tanta est, vt non modo nulla oratione possit demonstrari, sed omnem humanæ cogitationis vim effugiat. vt prope nihil mirum sit, maiores nostros in laboribus exantlandis, in periculis adeundis, in terroribus non formidandis, in minis despiciendis, in vexationibus non recusandis, in erumnis non expauescendis, in supplicijs perferendis, in morte denique contemnenda ceterorum hominum virtutem tam multis gradibus superasse, cum ex ijsdem acerbitatibus sibi ad ea præmia gradum fieri intelligerent, quæ omnem comparationem infinito interuallo antecendant. Quid enim opes, quid potentia, quid gloria, quid Regna, quæ omnia tantis laboribus, ac sudoribus, tam multis discriminibus atque periculis homines consecantur, veri, ac solidi boni habent? aut quid ad mentis tranquillitatem, atque ad hominem beatum faciendum omnino eæ res valent? ad quas si quis tandem peruenerit, tantas in illis tamque turbulentas molestiarum tempestates, tantosque solitudinum æstus offendit, vt nihil aliud se tam multis curis, ac vigilijs, tantaque animi contentione quæsisse iutelligat, quam vt negotij vim sibi pararet, & quidem longe molestiorem, quam illa ipsa incōmoda, quæ pro ijs rebus assequendis susceperit. De nominis vero post mortem memoria laborare, est eiusmodi

modi, vt non satis queam ea in re admirari mortalium leuitatis plenam stultitiam, quos eius rei cura torqueat, qua nulla fingi possit inanius. quid enim ad hominem huius vitæ sensu omnino carentē pertinere potest, omnium sermone celebrari? aut quem oīo ex ea re sensum percipere potest is, qui de viuorum numero penitus sit sublatus? A tam fluxis, tam caducis, tam inanibus, tam falsis bonorum imaginibus longe non solum magnitudine, sed etiam genere differunt Christianorum præmia. Nam nullo ætatis spatio terminantur, sed sunt cum virtute infinita, tum duratione æterna. In infiniti enim illius boni, hoc est in Dei ipsius fruitione posita sunt, quæ res perpetuum humanæ mentis, ac voluntatis motum, & agitationem infinita virtute sua tandē sistit. Nam cū in Deo Optimo Maximo perfecta sit omnium bonorum detractis malis omnibus, & infinita complexio, omniumque beatitudinum plenissimus, & infinitus cumulus, fit, ut in eius cognitione, & amore humana intelligentia ac voluntas plane acquiescant. Neque enim Diuinam essentiam per effecta, aut coniecturas, aut vero per fidem cernunt, sed apertissima visione intuentur, in qua cum bonitas infinita sit, infinitas sui in contemplatione voluntatis excitat cupiditates, mutuaque charitate homines complectens facit, vt totum ipsum Deum homines possideant, arctissimoque amoris vinculo cum illo coniungantur, atque in Deū ipsum commutentur, Diuinæque naturæ participes fiant. Sed quid ago? eā ne rem verbis demonstrare aggredior, quæ ne cogitatione quidem possit adumbrari? Quare illius declarandæ, quod fieri non potest, cogitationem ommittamus, atque ad eam assequendam, quæ res facultatem habet, totum animum conuertamus. Vna autem est ad eam perueniendi via, si maiorum nostrorum fortitudinē, continentiam, virtutem imitabimur. Cuius rei vtinam nobis, cunctisque hominibus natura nobis, & Christiana lege

na lege coniunctis aliquando mens detur. Quam quoniam nostris viribus suscipere non possumus, quippe quæ Diuinitus sit mittenda, quibus eam rebus a Deo O. M. impetrabimus? ijs scilicet, quas ille pro sua benignitate apud se voluit valere, precibus nimirum partim nostris, partim vero Beatorum hominum, quos apud eum summam gloriæ locum obtinere non est dubitandum. Itaque sanctissimæ Animæ, a quibus me nunc usque e cælo, quod beatissimæ incolitis, exaudiri confido, eam nobis virtutem a Deo immortalis impetrate, ut immortalem uitam, æternamque beatitudinem cunctis rebus anteponeutes, nullo hostium nostrorum impetu a Diuinarum rerum amore adducamur; quamque vos quondam in Tyrannorum vexationibus, & crudelitate contemnenda, atque in carnis, & peccati impressionibus repellendis, ac prosternendis fortitudinem, & continentiam præstitistis, eandem nos cum iisdem oppugnationibus tentamur, adhibeamus; Ut omnibus in rebus vestigia vestra persequentes, cum huius carceris vincula, quibus nunc constringimur, soluentur, perpetua in cælesti Patria vobiscum summæ beatitudinis societate coniungamur.

F I N I S .

M E N D A .

Car. 6. pute, putes. 17. prætiofa, pretiofa. 21. homnes, homines. 23. perfuerint, præfuerint. 24. fun tenebræ, sunt. Ead. necessarium, necessariam. 25. occulantur, occultantur. 29. innitu, hinnitu. 31. distinctu, distinctius. ead. poleat polleat. 32. illu, illum ead. ipsius effet, esse. 41. Terrentio, Terrentio. 52. extollant, extollunt. 55. eiusdem. telis, eisdem. 56. porstrati, prostrati. 60. quorum conspecta, quos. 63. ed in obseruatione, sed. 70. ciuus cliuus. 72. pons exterior, pars. 74. industra, industria. 75. trtclinico, triclinio. 82. istius Regni, illius 84. dixi, dixit. Ead. vua, vna. Ead. iopulentius, opulentius. 86. frigiore, frigore. Ead. passium, passim. ead. prætio, pretio. ead. prestans, præstans. 89. sententiantur, sentiantur. 95. passim, passim. eos secessus, secessus. 110. controuerfijis, cōtrouerfijis. 122. eternis, æternis. 124. perpedenda, perpendenda. 127. prædicatibus, prædicantibus. 130. suplicij, supplicij. ead. suplicij, supplicij.